KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina IX. Nova serija, br. 70 BEOGRAD, 20 JUN 1958 Cena 30 din

PRE PETNAEST GODINA

SUTJESKA

Peko DAPČEVIĆ

Bilo je teško.
Kome?
Svakome.
Gdje?
Svugdje.
Kome teže?
Svakome teže — svugdje teže sve teže.

Komandantu zato što je više nego ikada morao osjetiti što znači imati sudbinu ljudi u sebi — svojoj ruci, u svojoj riječi, gestu, pokretu, namjeri, ostvarenju.

Komesaru koji je ličnu i opštu brigu i diobu svega sa komandantom morao nositi u sebi teže nego ikad do tada.

Borcu koji je lično i opšte morao do te mjere sublimisati da se više nego ikad žrtvuje za opšte i da ne misleći na lično vidi samo opšte, jer je to bila njegova jedina velika ličnost. Tu i samo tu mogao je biti on kao djelić, ali i velikan.

Ranjeniku, ne samo zato što nije mogao više učestvovati u toj bici, već što se prvi put osjetio teret, kako mi jedan ranjeni drug reče (i ako nije imao pravo na to).

Omladincu što je osjetio da neko hoće da mu veže krila i spriječi let u ljepšu budućnost svoju i budućnost svog naroda.

Roditeljima (koji uvijek vide najgore), teže nego ikada. Teže nego ikada, jer je za njihovu nadu bilo izgubljeno sve osim suza koje su ostale kao staro pravo na pratnju njihovog dijela tijela — na ono što čini čovjek noseći u sebi svoje najmilije. Ostalo je njihovo pravo da ih samo tako prate, bez moći da im u tom kotlu pruže ruku, ili da ih mogu sakriti od nemani. Ostala je ljubav prema zemlji koja će ih možda ipak „nekako" sakriti, i njima ostaviti.

Gorama našim bilo je teško, koje su bile zaštitnik naš i poprište te neravne borbe.

Oblacima koji su nas skrivali muteći nebom.

Čobaninu, koji je na trepetu svojih ovaca čitao težinu borbe i naše sudbine, kako mi reče jedan stari čobanin u Miljevini, pitajući me kako je iko ostao živ?

Titu.

Njemu je bilo najteže, najvruće, najgorčije.

Njemu je bilo teže od najtežeg, jer je on sve teškoće, i one komandanta i komesara, i one borca i ranjenika morao nositi u sebi, nositi neviđeno, komandantski, ljudski, očinski.

Stalno nositi sve to.

Nositi se sa tim i sa neprijateljem.

Nositi se sa tim i dužnošću.

Nositi se sa tim i svim što je činilo Sutjesku, naš put, našu nadu, najveću našu pobjedu, našu perspektivu i zemlju.

Nositi najzad svaki titraj svih — bilo je najteže.

Suza mu je mogla zaigrati u oku, ali on nju nije smio pokazati, nju niko nije smio ni naslutiti, a kamo li vidjeti. Suze u oku za borca, za koga sam prenio posljed nju želju kada je umirao da Titu kažem da ga poslije smrti primi u Partiju. Tu suzu. I nju je morao progutati sa gorčinom dana, sa težinom tereta, sa suzama i gor došću svih.

Na smjelost je imao pravo.

Na to da dijeli hrabrost i muke, i na to je imao pravo. Ali na to da pokaže tugu na to ne, jer je on bio Vrhovni komandant, jer je kreirao misao i želju svih — organizovao proboj iz tog kotla.

Tu je Tito bio jedan više nego ikada.

Tu je morao biti Tito više nego ikada, jer je od toga zavisilo više nego ikada koliko će biti teško i kada će biti lakše.

Sutjeska...

Antun Augustinčić: Spomenik maršala Tita u Kumrovcu

Tanasije MLADENOVIĆ

PEJZAŽ RATA

Kad zađoh u šumu — na izumrli svet iz bajki
potsećalo sve je,
Na mrtvu dolinu iz nemirnih snova, tamni vilajet
bez svetla i bez ljudi.
Iz sumračnih dubina noći, k'o oreol, izrastalo je
sunce i pokušalo da ogreje
Mrtvačku jezu novoga dana, ledeni mir lešina na
domaku zore
Koja uzalud rudi.

Ni kukavice da zakuka. Ni vuka da zaurla i zavije
glasom svojim snažnim,
Ni ptice da zamahne krilom nad zgusnutom
tišinom bezumnog kasapljenja i klanja.
Posmrtni grč legao je po svemu: po granama od rose
hladnim i vlažnim,
Po kladama obaljenim od gromova, po dubovima
stoletnim koji tu leže
Od postanja.

U prerezanim žilama još k'o da čujem tanano
kucanje iznemoglog bila,
U zamuknutim glasnicama još k'o da bruji
ljubavno toplo gukanje.
Sleđene oči, uprte u nebo, k'o da su sva sunčana
polja ispila,
Poniknute glave, sljubljene uz zemlju, k'o da
nevidljive damare slušaju
Il' stada daleko mukanje.

(Iz knjige „Kamen i akordi")

POSLE DRUGOG FESTIVALA POEZIJE

MI BRODIMO

raznoliki moji prijatelji

Dušan MATIĆ

„Nous naviguons, ô mes divers
Amis, moi déjà sur la poupe
Vous l'avant fastueux qui coupe
Le flot de foudres et d'hivers".

Stefan Malarme: *Salut*

1. A ZAŠTO DA NE?

Zašto da ne bi, bar jednom, u čast poezije, odjeknule fanfare, zabrujale sirene sa brodova, prolomila vazduh vojna bleh-muzika, zavijorile zastave na pristaništu, zalepršali transparenti na prilazima u grad i iznad ulica s dobrodošlicom upućenom baš pesnicima, zašto ne bi noćno nebo bar jednom zaparali fijuci i blesak raketa u isključivu čast pesnika, koji se ukrcavaju u brod, i kroz tihu luku Opatije opet muzika zatresla svoje tasove, dok se pesnici iskrcavaju s broda, zašto se ne bi buketi cveća dali i Desanki Maksimović ili Vesni Parun i Miri Alečković kao što se daju prvim damama jedne zemlje, i, najzad, zašto ne bi pretsednik jedne opštine bar jednom u godini uzviknuo, ili učenik u privredi, koji tri dana radi u brodogradilištu kao radnik, a tri dana uči u svojoj brodogradilišnoindustriskoj školi, uskliknuo, nepredviđeno, to nije napisano ni u jednom nastavnom programu: Da žive naši narodni pesnici!

Zaista, zašto da ne?

Zaista, zašto ne bi, bar jednom, bar u toj pretposlednjoj majskoj noći u Riječkoj luci, gde promiču prekookeanski brodovi, gde ne prestaje rad dizalica i ne zamire posao u brodogradilištima, u toj pretposlednjoj divnoj majskoj noći, godine hiljadu devetstopedesetiosme, godini ne manje burnoj od svih proteklih godina našeg Dvadesetog veka, pod vedrim noćnim nebom, punim mesečine, bar jednom, strasnobolni remboovski „Pijani brod", najzad iskupljen, jer poezija likuje, mirno zaplovio do Opatije, da povede sedamdeset naših pesnika na mirni počinak, a ne više da brodi pred „užasnim očima robijaških šajki"! Zašto ne bi, mislio sam, moglo, bar jednom likujući, da kažemo kao stari Stefan Malarme, on metaforično, a mi kao da se ta metafora pretvorila u stvarnost, postala stvarnost, bar za jedan časak, sve su pesničke istine blesak munje:

Mi brodimo, raznoliki moji
Prijatelji, ja već na zadnjem delu lađe
Vi na velelepnom pramcu koji seče
Talas pun gromova i zima!"

Zašto ne bi.... — te večeri, mislio sam na Apolinera, poželeo sam da ga dozovem iz njegove četrdesetogodišnje tame, za trenutak bar, šta bi on dao za ovaj časak, on, koji je zavaravao sebe da su zastave, istaknute za Četrnaesti juli, bile istaknute u slavu njegove ljubavi, šta bi on dao za ovaj trenutak kad se zastave zaista vijore u slavu pesnika. Mislio sam na Ujevića. Činilo mi se on bi ovaj čas shvatio kao odmazdu, kao nagradu za njegovu „Svakidašnju jadikovku". Činilo mi se da je tu negde, izgubljen na pristaništu, bio prisutan i Rastko Petrović, koji je, usamljen, umro, ne dočekavši ovaj trenutak, a koji kao da je bio stvoren za njega, uvek punog zanosa za pristaništa i ljubavi za mornare. Kao da sam ga video nezgrapnog, ogromnog, plavog, kako mlatara svojim rukama, gord, kao što je uvek bio na njih zbog slovenskih riđih malja kojima su bile pokrivene. I neko je još bio otsutan, onaj koji luta još uvek „po mostovima tuđim", tuđ u tuđini. Možda bi u ovom času i on našao naknadu za svoje izgubljene godine po tuđini. Šta bi dao Crnjanski za ovo veče! Šta bi za to veče, rekao sam nekoliko puta Alen Boskeu, koji je stajao kraj mene, dao Andre Breton, usamljen već godinama i pomalo pust, izgubljen u Parizu, za ovaj vatromet posvećen poeziji, za ovaj vatromet poezije, kad je izgledalo da je zaista došao čas da poeziju „ne pravi jedan, već svi". I onda mi je opet pao napamet stari Stefan Malarme:

„Jer ja, u suštini, ja sam usamljenik; ja verujem da je poezija stvorena za vrhovni sjaj i pompe jednog konstituisanog društva, gde je bilo mesta za slavu, za koju su ljudi izgleda izgubili smisao". Učinilo mi se da je možda počelo da dolazi vreme da se jedno novo „konstituisano društvo" rađa, i da se „izgubljeni smisao za slavu", o kome govori Malarme možda opet vraća ovde, u Riječkoj luci, na ovom našem tlu.

A zašto da ne?

Ali sve su pesničke istine samo blesak munje. Vratimo se svom svakodnevnom poslu, posle ovih šest dana, dirljivih, smešnih, punih, značajnih mnogo više no što će se to mnogima, koji po navici žive i misle, učiniti. I budimo ozbiljni.

2. BUDIMO OZBILJNI

Budimo ozbiljni; vremena su teška.

U Libanu krv se već lila. U Alžiru to traje već godinama. Iz Moskve, iz Pekinga, iz celog hora, opet se podižu nemirnodopski dobropoznati glasovi protiv Jugoslavije. De Gol se spremao da uzme vlast: da li će biti građanskog rata u Francuskoj? A dan polaska na festival poezije naglo se bliži.

Nastavak na 3 strani

MALI ESEJ

POEZIJA I RODOLJUBLJE

„Ljubav prema otadžbini je osjećanje koje je mrsko ne imati, a smiješno kazivati na jedan izvjestan način."

Sili Pridom

Bez kolebanja možemo tvrditi da je naša rodoljubiva poezija zamrla i da skoro i ne postoji. Ali — moramo odmah dodati i istinu da pomanjkanje te i takve poezije ne znači i pomanjkanje odgovarajućih osjećanja kod naših pjesnika. Šta je, dakle, uzrok ove pojave?

Postoje mnogobrojna objašnjenja, koja nijesu opravdanja. Prije svega, valja se potsjetiti na onaj naš zaokret u oblasti kulture i umjetnosti kada je jednom zauvijek otstranjen administrativni upliv u djelatnost pisca i umjetnika uopšte. Do tog trena cvjetala je jedna poezija koja je savremenom čovjeku govorila jezikom poetski staromodnim, inspirativno lažnim. U toj poeziji vidno mjesto zauzimala je deklarativna lirika koja je sebe nazivala rodoljubivom. Ne kažem da je ta lirika bila lažna — ona je samo — svojom brojnošću i industrijalizovanom fakturom — izgledala lažna i bila svakako donekle nametljiva. Tada, na prelomu ka boljim putevima u našoj literaturi, ta lirika je otpala sa mnogim nakalemljenim i nametnutim postulatima jednog nepotrebnog uticaja sa strane.

Poslije zaokreta došlo je do naglog cvjetanja svih vrsta prozne i poetske riječi, ali je rodoljubiva poezija zatajila. Očevidno — zbog toga što se teško bilo odlučiti na tu temu poslije mnogobrojnih njenih vulgarizacija i ispraznih davanja. Pjesnici su čekali pogodniji trenutak, tražili neki novi izraz, pokatkad u tom pogledu davali eksperimentalne strofe ili pjesme. Tu su malo doprinijeli i faktori kao što su javno mnjenje, kritika, navika i mnogi drugi. Smatralo se da je pjesnik koji pjeva o nekom rodoljubivom osjećanju zaostao od ostalih, da je staromodan. Tako je došlo do stanja da je takva pjesma postala maltene proskribovana i loš znak za pjesnika. I sve to — ponavljam još jednom — i pored nesumnjivog i iskrenog oduševljenja pjesnika za ovu našu savremenost, za ovo naše nebo. Toliko smo puta pročitali napise pojedinih pjesnika, reportaže, novinska reagovanja u određenim trenucima kad se to nametalo kao lični imperativ. A stih — ćuti.

To ćutanje ne traje tako kratko — godine prolaze. Stvorili smo u posljednje vrijeme toliko dobre lirike da samo valja otvoriti zbirke i zbornike. A kad se neko zaželi pjesme u kojoj se slavi najdublje (i najskrivenije) čovjekovo osjećanje — tada mu ostaje da se obrati biblioteci. Tamo su Đura Jakšić, Njegoš, Zmaj, Rakić... A dobro se zna da bi savremeni pjesnik takvu temu obradio odgovarajućim sredstvima koja kazivanje dižu na stepen savremenosti. Gdje su tolike metafore, lirska sjenčenja, gdje su proširena poređenja i slikovite meditacije?

Zar da naš voz, koji ide svojim putem i zna svoj pravac, nema poetske zastave? A mi u tom vozu, kako je rekao Njekrasov, „mislimo svoju misao".

Zar mora pjesnik da se iskašlje pa da kaže nešto o svojoj zemlji — mora li to biti posebna pjesma? Gdje su pasaži — takozvani lirski izlivi koji su zakitili „Jevgenija Onjegina", dali lirski kreščendo Gogoljevim „Mrtvim dušama" u nabujaloj proznoj pjesmi o stepi, kao refren se ponavljali u opisima rodne prirode u „Tihom Donu". Jesenjin je iskreno uzviknuo: „Otadžbinu meni dajte!" A naš zaboravljeni pjesnik iz druge polovine devetnaestog vijeka završio je svoju pjesmu ovim stihovima: „I sam na nebu Srbin je bog". Branko Radičević je čak u satiričnoj poemi „Put" napisao apoteozu Crnoj Gori, a najnoviji roman Branka Ćopića („Ne tuguj bronzana stražo") sav je izatkan od eksplozivnog humora i lirskog doživljaja napuštenog bosanskog ognjišta. Uoči Prvog rata Šantić i Veljko Petrović su pjesmom odgovorili na poetski „poraz" Disa i Pandurovića, a uoči Revolucije Davičo je apostrofirao Srbiju...

Otvorena su vrata za jednog pjesnika koji bi uime svih nas progovorio jezikom poezije i rodoljublja.

Božo BULATOVIĆ

TRIBINA

ANKETA
O UDRUŽENJIMA KNJIŽEVNIKA

U ovom broju završavamo anketu o udruženjima književnika koju smo vodili u tri prošla broja našeg lista. Na nedavno održanom plenumu uprave Saveza književnika Jugoslavije u Ljubljani oštro je osuđena tendencija podrivanja i rasturanja književnih udruženja. Na plenumu je takođe odlučeno da se kongres književnika održi najkasnije do sredine novembra u Beogradu, sa izborom jednog delegata na pet članova udruženja.

Zaključujući anketu, redakcija „Književnih novina" zahvaljuje svima koji su u njoj učestvovali.

Privilegije i naše Udruženje književnika

Privilegija je bilo, privilegija ima, da li će ih biti? Privilegije su imale plemenske poglavice, sveštenici, carevi, velmože. Privilegije imaju u našim vozilima majke sa decom. Za invalide je rezervisano mesto u autobusima, tramvajima. Đaci i vojnici nedavno su imali privilegije pred raznim vašarskim šatrama. Privilegije se daju jednoj klasi, jednom pojedincu, jednoj naciji, mladosti, starosti. Privilegija ima humanih, smešnih, nakaznih, pravičnih.

Stendal je vapio za privilegije umetnicima: „Ukoliko je neki čovek veći umetnik, utoliko više treba da želi titule i orđenje kao zaklon". Zaklon želi i svaki čovek. Svaki čovek želi koliko-toliko da se osigura od mraka. Ljudi su gradili svoje bogove, svoja sunca. Svaki čovek želi da se osigura od drugih ljudi. I dok za sve nema svega, mora svako da teži ka privilegijama.

Odavno se prijemi održavaju bez zlatnih gajtana, epoleta, teških niski orđenja. Odavno su zvučne titule zamenjene običnim zvanjima, ali čovek nije prestao da teži zaklonu.

I Stendal ima pravo, da je on umetniku potrebniji više nego drugima. Jer dok svaki čovek ima samo jednu strepnju kako da osigura svoje mesto pod suncem i među ljudima, jedan strah pred otuđenošću i usamljenošću, dotle umetnik ima sve to podignuto na treći stepen. On nije samo obuzet tom jezom da nije ravan kamenu, da je taj prolazni plamen biće što trepti, što se ljulja, i posrće i strepi pod neprolaznim, večnim vetrom zvezda, već on oseća da je otuđen od prirode i time što on u svojoj aktivnosti stvara jedan drugi svet, svet drukčiji od onoga u kome živi. A i sam taj svet koga je sam načinio donosi mu još jedno otuđenje.

I zato umetnik koji je prihvatio tu svoju otuđenost, da bi drugima, donoseći im veće razumevanje prirode i sveta, smanjio osećanje strepnje i otuđenosti, zaslužuje da mu se obezbedi i jedan jači zaklon. Svakako ne u ordenju i titulama, ali barem u tome da bude toliko privilegovan da ne mora da se petlja sa takvim stvarima koji će mu u najvećoj meri ometati rad.

Barem je umetniku potrebna prostorija za rad. Danas, kad je stanbeno pitanje tako teško, bila bi privilegija za mnoge da traže zasebnu sobu. Međutim, umetniku je zasebna soba potrebna. Mnogima je potrebna. Takvu privilegiju možda bi umetnici mogli da imaju. Međutim, u Udruženju književnika ima još takvih pitanja nerešenih.

Moje je mišljenje da se moglo Udruženje za to do sada pobrinuti. Imalo je vremena za to. Možda je ovo ta inertnost o kojoj se govori. Udruženje je bilo inertno, nije se dovoljno zauzimalo da se ovo pitanje reši.

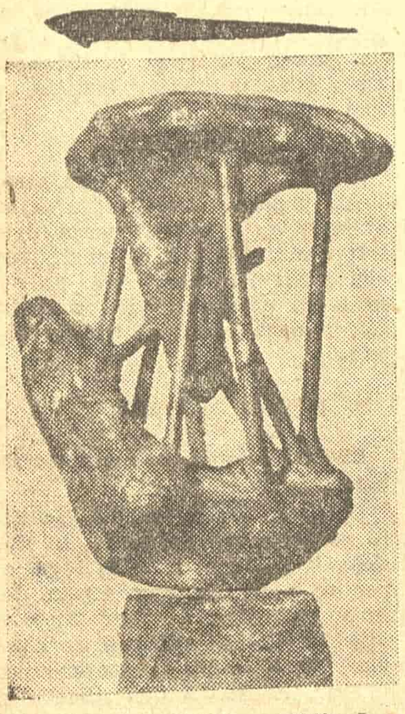

Olga Jevrić: Kompozicija I

Reklo se da je Udruženje dosad no. Ni malo. Ono je vrlo zanimljivo. U njemu se održavaju i takvi skupovi koji su u stanju da neobično razonode. Na jednom skupu govorilo se o tome da neki književnici imaju mnoge dužnosti, a drugi malo ili ni malo. I zaključilo se da će oni koji imaju mnogo dužnosti dobijati još dužnosti, a oni koji ih nemaju da ih neće dobijati, jer su jedni sposobni, druge nesposobni.

Na skupu je bilo i takvih koji nikada nisu dobijali nikakve dužnosti, pa im je bilo vrlo zanimljivo da čuju da su oni nesposobni, pre nego što su i pokazali svoje sposobnosti bilo na kom poslu.

Međutim i pored toga što je Udruženje bilo prilično inertno, mislim da treba i dalje da postoji da bi razvilo svoju delatnost. Što se tiče njegovih zanimljivosti ove vrste koju sam pomenuo, čak i kad bi je izgubilo, ne bi mu to ništa smetalo da i dalje postoji.

Čak ne bih rekao da ono ovakvo kakvo je može nešto naročito da smeta ni ikakvom organizovanju „na principu stvaralačkih i prijateljskih afiniteta, aktivističkog, književno-kulturnog programa itd."

Ja ništa nemam protivu stvaralačkih i prijateljskih afiniteta. U prošlosti takve su pojave postojale.. Musorgski, Balakirev, Borodin, Rimski-Korsakov, Kjui ili Cankar, Župančič, Murn, Kete. Ali u istoriji su poznata i ona velika dela koja nisu stvarana ni u kakvim grupama takvih afiniteta. Čak je jedno veliko ime iste epohe, kod onog drugog koji je bio isto toliko veliko ime, stvaralo alergiju.

Ali, iako nemam ništa protivu ovih afiniteta, moram da kažem, da ja ne mogu da ih vidim nigde oko sebe. Ne vidim ništa što potseća na organizovanje „na principu stvaralačkih i prijateljskih afiniteta, aktivističko kulturnog programa itd." Ja ne vidim da igde postoji list koji bi imao zaista jedan program takav koji bi ga odvajao od drugih, niti vidim između nas književnika neka prijateljstva nastala iz afiniteta prema istom kulturnom programu, niti neki drugi program nastao iz nekih prijateljstava. Meni se više čini da se ljudi povode za svojim interesima i trenutnim združivanjima, bez ikakvog stvarnog programa, stvarnog prijateljstva i afiniteta.

Meni nije jasno zašto bi i ovakvim odnosima smetalo Udruženje. Time što bi se ono ukinulo, oni koji su inače bili nespretni ili nevešti da se povežu u korisne grupice za lično probijanje, ili koji to nisu hteli da učine, samo bi se našli u još goroj situaciji. Ne bi imali ni ono što ima svaki građanin ove zemlje — socijalno osiguranje i penziju. Šta bi bilo to bolje za sve te afinitete?

Ljubiša JOCIĆ

★ ★

Usavršiti a ne rasturati

Pitanje celishodnosti Saveza pisaca ili uopšte udruživanja svih pisaca u jednu organizaciju bez obzira na njihova načela, stavove, struje i nijanse stvaranja, mislim da je sasvim nepotrebno postavljati. Iako kod nas nema mnogo pisaca kojima je jedina profesija literatura, ipak jedan esnaf, jedno staleško udruženje, kao što je naše, sasvim je razumljivo. Drugo je pitanje da li su svi naši pravi književnici, ili oni koji svojom kulturom i radom pomažu da se razvija književnost, a to su izvesni profesori, publicisti, bolji prevodioci i slično, uključeni u naše udruženje. Nalazim da je naše udruživanje usko shvaćeno i da bi čitav niz radnika na našoj knjizi, koji možda nisu književni stvaraoci u strogom smislu reči, ali kao posrednici veoma koriste, trebalo izabrati u naše udruženje. Otprilike onako kao što je naš Pen-klub okupljao ne samo prave književnike, nego i publiciste i posrednike.

To naravno ne isključuje da se naši književnici okupljaju u grupe koje bi mogle imati karakter klubova ili malih zajednica. Sećam se na primer da je posle Prvog svetskog rata bila obrazovana takva jedna grupa, koja se nazvala Književni klub „Kosovo" a koju su činili Sima Pandurović, Dragoljub Filipović, Ranko Mladenović, Milosav Jelić, Mladen Đuričić i još neka lica. Oni su imali jedan elastičan program i izvesna načela o književnom stvaranju na osnovu kojih su smatrali da mogu činiti izvesnu grupu, što im nije smetalo da u isto vreme budu lojalni članovi jednog opšteg esnafa ili sindikata. Moram naglasiti da se ja ipak ne slažem da naše opšte udruženje koje nas okuplja ima isključivo esnafski karakter; ono je i do sada nalazilo jednu gipku formu koja je dopuštala da se mi pojavljujemo pred javnošću braneći naše staleške interese, a u isto vreme i služeći kao manifestacija našeg kulturnog razvoja.

Čini mi se da je u ovom konkretnom slučaju jedan nesrećan nesporazum. Sa malo dobre volje i međusobne tolerancije naši pisci mogli bi se na osnovu izvesnih načelnih shvatanja ili prijateljskih odnosa razdvajati u grupe, kružoke pa čak i književne škole, a da im to ništa ne smeta da nalaze interesa i u zajedničkom udruživanju. Na osnovu prilično savesne analize rekao bih da mi još nismo u toliko intenzivnom i komplikovanom tempu književnog života da bi postojale između pojedinih stvaralaca nepremostive načelne razlike i razmimoilaženja. Ima starijih i mlađih; više kosmopolita i više patrijarhalnih; klasicista i avangardista; izvornijih i epigona; podražavalaca trenutnih moda ili dogmatičara; moglo bi se u vertikalnom, horizontalnom, potencijalnom i kojem hoćete smislu konstatovati bezbroj podela i nijansa, ali sve je to na kraju krajeva nevažno pred krajnjim ciljem svakoga pisca: da stvori delo kojim će biti zadovoljan i on i jedan broj pristojnih čitalaca. Za prave, ozbiljne borbe i razmimoilaženja mislim da još nema prilike, jer naši stvaralački rezultati većinom su još vrlo skromni.

Uverili smo se da kraj sveg često nepravičnog dodeljivanja nagrada, nepravilno i jednostrano usmerenih dotacija, slabo organizovanih kontakta sa publikom i niza drugih nespretnih ili promašenih pokušaja, naše staleško udruženje vrši jednu veoma korisnu ulogu i zato bi samo trebalo razmišljati kako da se usavrši, a ne rasturi.

Božidar KOVAČEVIĆ

★ ★

Lični prestiž i privilegije

Izjava Dobrice Ćosića u „Ljudskoj pravici", protiv koje se, kroz anketu „Književnih novina", i u razgovorima, dižu toliki glasovi negodovanja, nije me iznenadila.

Ako neko položaj, na kome se našao sticajem okolnosti, koristi (blago rečeno) najčešće za lični prestiž, izneveravajući stališku organizaciju kojoj pripada i u kojoj pojedinci (a nikako većina članova!) po „prijateljskim afinitetima" stvaraju i prisvajaju sebi privilegije koje naša organizacija nema, onda to ne znači da je Savez književnika Jugoslavije privilegovana organizacija. Velika većina našeg članstva navikla je da se na socijalistički, pošteni, nelaki način bori za „nasušni hljeb" na ovom našem književnom polju i te kako osjeća na svojim plećima nezdravinu koja potiče od ovakvog shvatanja pojedinaca.

Vjerujem, da je ova anketa „Književnih novina" pokrenuta u srećan čas, jer samo putem iskrenog, otvorenog, drugarskog uočavanja, a ne zataškavanja slabosti raščišćićemo nezdrave pojave među nama.

Mislim da je drug Dmitar Mitrev u svome odgovoru na anketu odlično uočio otkud potiču te nezdravine u našoj organizaciji koje se dobrom voljom mogu otkloniti.

Bilo bi porazno za sve nas kad bismo se zbog zabluda pojedinaca protiv svoje volje likvidatorski odnosili prema svojoj staleškoj organizaciji.

Vera OBRENOVIĆ-DELIBAŠIĆ

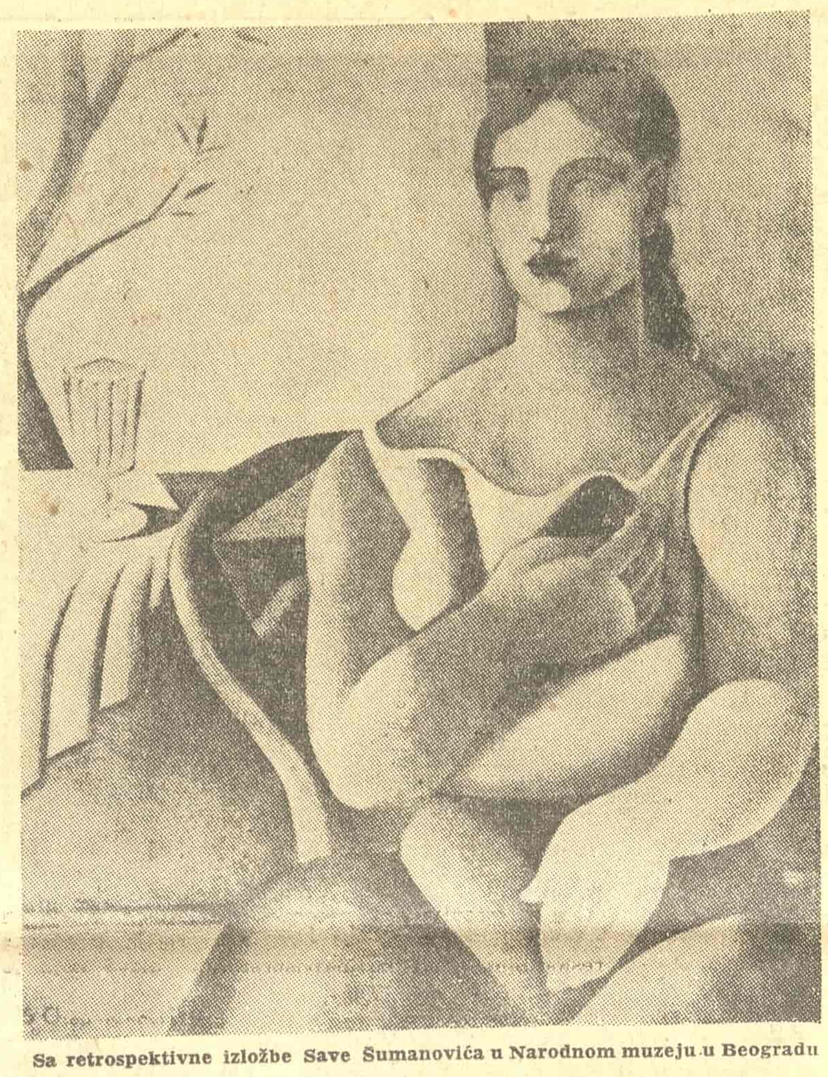

Sa retrospektivne izložbe Save Šumanovića u Narodnom muzeju u Beogradu

DVE STRANICE iz dnevnika s mora

Opatija, 2 maja.

Sedim na obali Kvarnerskog zaliva, u blizini starog zamka jednog španskog plemića koga je vreme odnelo. Umeo je da živi. Nije hteo da pešači čak ni na prvi sprat svoga stana, već je naredio da sagrade dva lifta: jedan za njega, drugi za poslugu. Park je pun travnjaka, cveća, palmi, banana, šimšira i smrekovine. Ispod parka je more. Stenovita obala, pretvorena u šetalište, očuvala je prirodne lepote. O hridine se lome talasi. Oni dolaze sa daškom vetra, polako i neprimetno. Bivaju sve jači, sve viši, sve uporniji, da najzad, u predvečerje, nasrnu u ludom kovitlanju. Uzalud se kamenje opire, osuđeno na večno propadanje. Voda ga podriva, glođe, razara i proždire...

O, ta voda! Ta nemerljiva, gluva vodurina! Taj spoj lepote i strave. Taj viroviti, zeleni, modri i rumeni nepregled. Sunce, mesečina i vetrovi menjaju njegov izgled i njegove boje. Bistro se meša s mutnim, zeleno prelazi u modro, pa u crno, pred oluju, kad poverujem da se voda valja iz dubina, iz samog središta zemlje. Tad mi se učini da je čovek zaista, poređen s ovim besom i s ovim gromkim mrakom, malen kao čestica i ništavan, i najednom me obuzme dragost što je ipak taj mali dvonožac, naoružan umom, smelošću i bezumljem, uspeo da ukroti mnoge sile, pred kojima je do juče bespomoćno širio ruke. Jedna od njegovih pobeda je i onaj zvezdama obasjani brod na pučini, nad kojim treperi crno pramenje dima.

Opatija, 3 maja.

Uporedo čitam dve knjige. (Anatol Frans: BOGOVI SU ŽEDNI; Ranko Marinković: RUKE). Ne čitam ih već ih pročitavam, naslađujući se kao u vodi prijatnoj za kupanje. Među piscima ima sličnosti. Obojicu odlikuje fini smisao za tanana, potsmešljiva, bezobzirna i počesto cinična rasuđivanja o čoveku i njegovim glupostima.

Ponovo se uveravam da je Frans, nesumnjivo, jedan od najlucidnijih umetnika pisane reči. Zadivljuje me njegovo poniranje u najrazličitije manifestacije života. On je i pesnik, i filozof, i istoričar. Pored njegovog oka kao da ne promiče ništa: ni društvena zbivanja, ni revolucije, ni ljubav, ni zločini, ni zastave, ni mržnja, ni sitne podvale i najpliće pakosti. Kao da je sve otkrio, sve razumeo, sve objasnio najpre sebi, pa onda i nama svima. Ne plaši se da nam uputi najteže reči: „Neznanje je bitan uslov za ljudsku sreću, i valja priznati da ljudi taj uslov skoro uvek ispunjavaju".

Marinković ide za Fransom. Njegove mrtve duše, njegovi karnevali, njegove suknje, njegovi fratri, njegove zvezde, njegovi anđeli, njegove vage, njegovi finansi, njegove berbernice, njegovi žandari i njegovi luđaci, sve je to vrtoglavo uskovitlano i do suza smešno i pakleno jadno. Ne dešava se ništa. Ne menja se ništa. Ljudi spavaju, bude se, ustaju, peru zube, hodaju, jedu, briju se, psuju, tuku se, varaju, raduju se,, plaču, ogovaraju, lažu i, u ludim snovođenjima, sami sebi otsecaju glave: „Pod pazuhom nosiš praznu flašu tinte i sjetiš se odjednom da bi je mogao oprati u moru. Silaziš dvije stepenice bliže vodi, klekneš... Ali onda te najednom flaša više ne zanima, nego iz džepa vadiš nož, veliki džepni nož, rasklapaš ga i, prihvativši lijevom rukom kosu, jednom vrlo prirodnom i lakom kretnjom — odrežeš sebi glavu... Najednom, glava ti je skliznula iz ruku i otkotrljala se po vodi; ne možeš je dohvatiti; zoveš je, moliš je da priđe, a ona te dugo i tužno gleda..." I još: „Kažu da se teško sanja kad se spava s cipelama na nogama". Bez ikakve buke oko svoga imena, Ranko Marinković je u svojim pripovetkama ostvario jedan od obrazaca moderne proze, koja može da stane u red najboljih umetničkih dostignuća savremene svetske književnosti...

Opatija, 4 maja.

Jutros sam otišao na volosko pristanište. Gomile stranaca, među kojima ima najviše Nemaca, riđih, ružnih i škrtih, osvajaju ne samo mesta po hotelima, već i ulice, raskršća, čamce, kupališta pa i stenje, na kome se bez mere izlažu suncu. Na jednom čamcu se iskupila grupa mladih ljudi, među kojima se niko ne ističe lepotom. Ljube se nemilice i bez zaziranja. Negde su se dočepali ulovljenog polipa, koji sa svojim bezbrojnim pipcima liči na tanko potkresano stablo. Mladi Nemac bezočno tutka u ruke svoje ljubavi onaj polipov mlohavi venac. Devojka je gadljiva i prestravljena. Obara glavu i krije ruke. Mladi Nemac je rešen da po svaku cenu ostvari svoju nameru. On želi da svoju ljubav fotografiše sa polipom u rukama. Ona nema snage da to izdrži. On ipak navaljuje. Tutka joj u ruke mrtvu gomilicu mesa, sa pipcima kao crveno prstenje. Ona se povlači, uzdiše, pocikuje, a ruke krije za leđima. Mladi Nemac ne želi da upropasti izvanrednu priliku. Navaljuje besno. Zaboravlja da njegova ljubav sedi na ivici čamca. Jednom rukom drži fotoaparat, drugom polipov rep. Navaljuje, navaljuje. Devojka cikne. Ako su granice sveta beskrajne, nisu bez kraja granice svetova. Preko ivice čamca put vodi u vodu. Onesveščena ljubav, pomirena sa sudbinom, celim telom posrne u more...

Mladen OLJAČA

O književnoj parodiji

Ne može se tvrditi, naravno, da je u nas parodiji izrečena neka konačna presuda uz gubitak „građanskih prava", ali i bez takve presude ona se ne smatra pravim i punopravnim članom porodice književnih žanrova.

Parodija — reč je o književnoj — tretira se u toj porodici kao neka vrsta nerado viđene rođake, tako daleke da je, naprimer, Nušićevoj Živki ministarki čak bliža ona rodbina koju joj dovodi promućurni ujka Vasa. Bolju sudbinu ta neuvažena i sumnjiva rođaka nije ni zaslužila, kako se smatra, pošto njoj nedostaju uljudnost, ozbiljnost i smisao za solidno vladanje. I zbog svega toga (da ostanemo još trenutak u području Nušićevih likova) „dotičnu osobu" ne bi trebalo pustiti za sto, za onaj zajednički, književni sto...

Posebno je i svakako zanimljivo pitanje koji su sve činioci doprineli da se takvo mišljenje formira, i koliko je tu kriva čisto distraktivna, na trenutni efekat sračunata, tj. neknjiževna parodija. Drukčije rečeno, u kojoj je meri ona kompromitovala pravu parodiju i sprečila njenu afirmaciju...

Mora se zameriti, svakako, pojedinim autorima parodija objavljenih tokom poslednjih godina. Često se išlo na to da parodija bude smešna sama po sebi, i to u užim okvirima sasvim lakog humora, a nezavisno od suštine i forme stvaranja parodiranog pisca i od njegovog određenog (parodiranog) teksta. U više slučajeva apelovalo se na pažnju onog čitaoca koga taj tekst slabo zanima ili uopšte ne zanima. Kod takvog čitaoca trebalo je, po zamisli i želji autora parodije, izazvati smeh po svaku cenu. Pa i po cenu spuštanja parodije sa nivoa književnog žanra na niži nivo.

Pod tim uslovima parodija se donekle pretvarala u slučajnu pratilju distraktivnog humora, uspelog ili neuspelog. Umesto da odražava izvesne aspekte i ispoljavanja književne stvarnosti, ona je u mnogim konkretnim prilikama podređivala taj suštinski smisao svoga postojanja humorističkoj na meni, koja sama po sebi svakako nije bezvredna, ali se ne podudara sa duhom prave parodije.

Daleko smo od namere da pledi̇ramo za nezanimljivu, s mukom iskontruisanu parodiju koja bi išla samo putem mehaničkog pojačavanja ovih ili onih senki na liku književnog dela, nekreativnog potcrtavanja pojedinih tematskih i oblikovanih osobina. Međutim, neophodno je istaći da parodija, prava književna parodija, zaslužuje više pažnje i sreće. Zašto parodija ne bi živela i izvan okvira humorističke štampe i humorističkih radio-emisija? Zar dobra parodija ne zaslužuje da bude prihvaćena u književnim dodacima velikih listova, u nedeljnoj štampi, a napose u književnoj, — kao jedan zanimljiv oblik suda o ostvarenjima pisaca? Time bi parodija dobila potsticaj da se razvija kao posebna vrsta ocene književnog dela.

Pravo je da neugledna rođaka, koja ustvari i nije tako neugledna, dobije bar skromno mesto za stolom literature.

*

Ova reč u prilog parodiji bila bi pogrešno shvaćena kad bi se njoj pripisala tendencija korišćenja parodije kao oruđa za književnu polemiku. Parodija ne treba da polemiše, niti je to njena svrha. Na ovaj način parodija prikazuje, ocenjuje, pokazuje, ali njeno nije da bude područje sučeljavanja raz ličitih stavova u pitanjma književnog stvaralaštva i izraza. Usto, same odlike parodije kao žanra postaju opasne kad god parodist nastoji da se frontalno, zaoštreno polemički suprotstavi izvesnom delu i njegovom autoru. Upravo na tom terenu, naročito klizavom i veoma nesigurnom za parodiju, ona se izlaže opasnosti da pređe na podrugljiv, uvredljiv ton, da u polemičkoj vatri ugasi vlastiti privlačni plamen i da izneveri samu svrhu svoga postojanja.

Parodija treba da nadleće čitavu oblast književnosti i da „pravi snimke" na kojima će likovi i ostvarenja dobiti duhovito potencirane crte. U tome je uloga parodije, prilično složena ukoliko se parodija ostvaruje kao tekst iza kojeg stoji tanano, produbljeno osećanje za književnu materiju. I ukoliko je parodist načisto sa smerovima i delokrugom svoga žanra, koji, isključujući bezbojnu nazovi-objektivnost, zahteva objektivnost u jednom višem smislu, stvaralačku, nastalu iz pronicljivog i širokog posmatranja svega što se zbiva na području književnog života.

Takva parodija potrebna je literaturi, piscima i čitaocima.

L. Z.

KRITIKA

SRPSKA KNJIŽEVNA KRITIKA

Zoran Mišić: „Srpska književna kritika", Beograd, 1958 godine

Kada se prati evolucija srpske književne kritike kroz razne njene faze odmah se uočava mnoštvo literarnih tendencija, suprotnih teoriskih zahteva, disparatnih pogleda na svet. Vuk, neposredan, surov, jednostavne i opore reči, traži jezičku čistotu i trezveno prikazivanje života; Svetozar Marković, u ime materijalizma i realizma, odbacuje sa puno prezira i mržnje metafizičke estetičke teorije i strasno, sa fanatičkim za nosom tribuna, žigoše romantičarske epigone; njegovu demokratsku orijentaciju prihvata Jovan Skerlić, daje joj izrazito literarni vid i bori se za literaturu opšte prihvatljivu, čovečansku i naprednu. On žestoko nasrće na književne mandarine, na spiritualizam, hermetizam i aristokratizam. Njegov stariji savremenik Nedić prezrivo naziva masu u koju Skerlić veruje — gomilom, da bi kasnije Vinaver u eseju „Jezičke mogućnosti" razvio dalje teoriju estetizma. Skerlićev učenik Bogdanović sukobiće se sa već potpuno oformljenim modernizmom koji je razvio uprkos strahovitim učiteljevim nasrtajima i on će voditi borbu, vrlo korektnu, elegantnu i vitešku sa modernističkim vođama. Đorđe Jovanović razviće drugu stranu Skerlića, njegovu progresivnu literarnu usmerenost, sociološku metodu i u vrlo temperamentnom i žučnom stilu osuđivače neke pojave i pravce čije je seme odavno bilo posejano.

Antologija Zorana Mišića je primer tolerantnosti — u najbližem susedstvu nalaze se protivnici i složno egzistiraju u okvirima jedne knjige. Tu su se trpeljivo smestili jedan pored drugoga racionalizam i iracionalizam, realizam i modernizam, demokratizam i aristokratizam, panlogizam i panseksualizam... I dok Đorđe Jovanović obnavlja Skerlićeve kritike srpskog modernizma, Marko Ristić spaja frojdizam i marksizam. Ono što se uočava u književnom i istoriskom proučavanju razvitka srpske književne kritike kroz decenije, lako se vidi u jednoj knjizi i to još uverljivije, jače, snažnije. Stvaralačka strujanja talasaju se na istom planu, glasovi kritike koji dolaze iz raznih razdoblja, u jednoj knjizi kao da se čuju istovremeno iz istog izvora — večnog nemira stvaralačkog ljudskog duha i njegove težnje ka istini.

Iako se srpska kritika razvijala u više pravaca, postoji zajedničko obeležje kod svih njenih istaknutih pretstavnika: želja da se kaže samo istina i da ta istina bude plodonosna za napredak čitave književnosti. To je taj životvorni duh istinoljubivosti, hrabrosti i nekonformizma koji nju stalno prožima i daje joj zaista moralnu i intelektualnu lepotu. Ona nije znala za uvijanja, plašljivost, obzire, servilne dvosmislenosti. Svi naši veliki kritičari govorili su otvoreno, smelo, bezobzirno; oni nisu vređali ličnosti, ali su žigosali principe sa kojima se nisu slagali. Oni su znali da vole i da mrze. Jedan ograničeni izbor tekstova, kao što je ovaj Mišićev, nije ni mogao da pruži potpunu sliku srpske kritike u svim njenim vidovima. Mi vidimo Skerlića kako se plemenito i divno uzbuđuje delom Bore Stankovića, ali ne vidimo mnogobrojne i užasne njegove mržnje. Čitalac ipak i u prostorima ove antologije može da oseti široki dijapazon kritičarskih osobina, strasti i ćudi: Nedićevu jetkost, Popovićevu naduvenost, Skerlićevu egzaltiranost, Bogdanovićev hladni intelektualni šarm, Jovanovićevu privrženost idejama i principima, preciznost, toleranciju i suvereni mir Isidore Sekulić. Jedan kaže da je literatura bleda slika života, drugi da je život samo neuobličeni materijal za literaturu; jedan — da je razum vrhovno merilo u traženju istine, drugi — da je on lažni produkt buržoaske kulture koji će potsvest da potisne. Ređaju se filolozi, racionalisti, sociolozi, impresionisti, larpurlartisti, materijalisti, nadrealisti...

Ristićeva temperamentna, elokventna, intelektualistički kitnjasta, bez krvi i zanosa rečenica sreće se u zajedničkim okvirima Mišićeve antologije uporedo sa isušenim, škrtim i konciznim pisanjem Ljubomira Nedića, sa inverzijama Stanislava Vinavera, sa mirnim, glatkim i ujednačenim stilom Milana Bogdanovića. Didaktika, superiorni moralistički stav Bogdana Popovića koji sve obrazlaže, dokazuje, raščlanjuje i klasifikuje, veoma se mnogo razlikuje od Milana Bogdanovića koji ništa ne dokazuje, već samo interpretira, ili od Velibora Gligorića koji u svom ogledu o Disu insistira na nekim suštinskim temama ovog našeg pesnika. Primećuje se u jednom ovakvom sintetičkom prikazu razvoja srpske kritike da je naša ranija kritika od Vuka pa do Prvog svetskog rata bila, uglavnom, didaktička, prosvetiteljska, misionarska. Pošto se od nje mnogo očekivalo i u nju gledalo kao u vrhovnog arbitra, ona je morala da bude autoritativna. Za jednog Nedića, Popovića ili Skerlića utvrđivanje vrednosti dela pretstavljalo je suštinu kritičarskog posla. To je bio antiimpresionizam u najvećoj meri. Nedić se divi Vojislavu i analizira njegovu poeziju, ali uporno, iako nenametljivo podvlači da je on više veštak nego pravi pesnik. Kritika treba da bude sud o vrednosti, pa posle dolazi sve ostalo. Već posle Prvog svetskog rata novija shvatanja potiskuju ona stara o literaturi kao izrazu emocije, intenzivnog života ili spiritualizovanih i estetiziranih životnih fakata. Bogdanović govoreći o Črnjanskom analizira filozofsku i istorisku koncepciju pisca; Gligorić ukazuje na intuitivnost Disa kao na njegovu poetsku suštinu. Literarna forma i relacija između umetnosti i života u smislu prostog determinizma dolaze u drugi plan.

Kriterijum Zorana Mišića bio je kulturno-istoriski. Ali ako se opredelio sastavljač za to da dâ samo izbor kritičarskih tekstova, onda zašto je unosio esejističke tekstove Vinavera, Isidore Sekulić, Marka Ristića? On u predgovoru kaže da je u knjigu uneo neke eseje u želji da pokaže ovaj kod nas mladi književni rod u nekoliko izrazitih primera. U tom slučaju, Branko Lazarević mogao bi da bude zastupljen nečim vrednijim od onog fragmenta o Rakićevoj versifikaciji. Kad ovo kažemo, onda mislimo na njegove dobre oglede o Bori Stankoviću ili Ivu Ćipiku, a ne na njegove mnogobrojne filozofske i estetičke spise izrazito mističarski nastrojene i u takvoj svojoj nastrojenosti idealistički klišetirane; s one strane, bog, transcendentalno... itd. Moglo bi se staviti nekoliko kritičkih primedbi i na izbor iz dela Svetislava Vulovića, pa i samog Skerlića. Ali po tome što imamo od Skerlića u Mišićevoj knjizi, uveravamo se da je taj nenadmašni kritičar, večita naša nostalgija, zaista bio pravi stvaralac. Nedić ponekad liči na suvog logičara, Popović na pedantnog i pomalo dosadnog predavača, Bogdanović na improvizatora i kozera — jedano Skerlić daje utisak izuzetne kreacije! Međutim, ne smemo da zapostavljamo ostale veličajući Skerlića, ostaje kao poslednji i nedvosmisleni zaključak da smo mi imali izuzetnu kritiku, darovitu, hrabru, literarnu i poštenu.

Pavle ZORIĆ

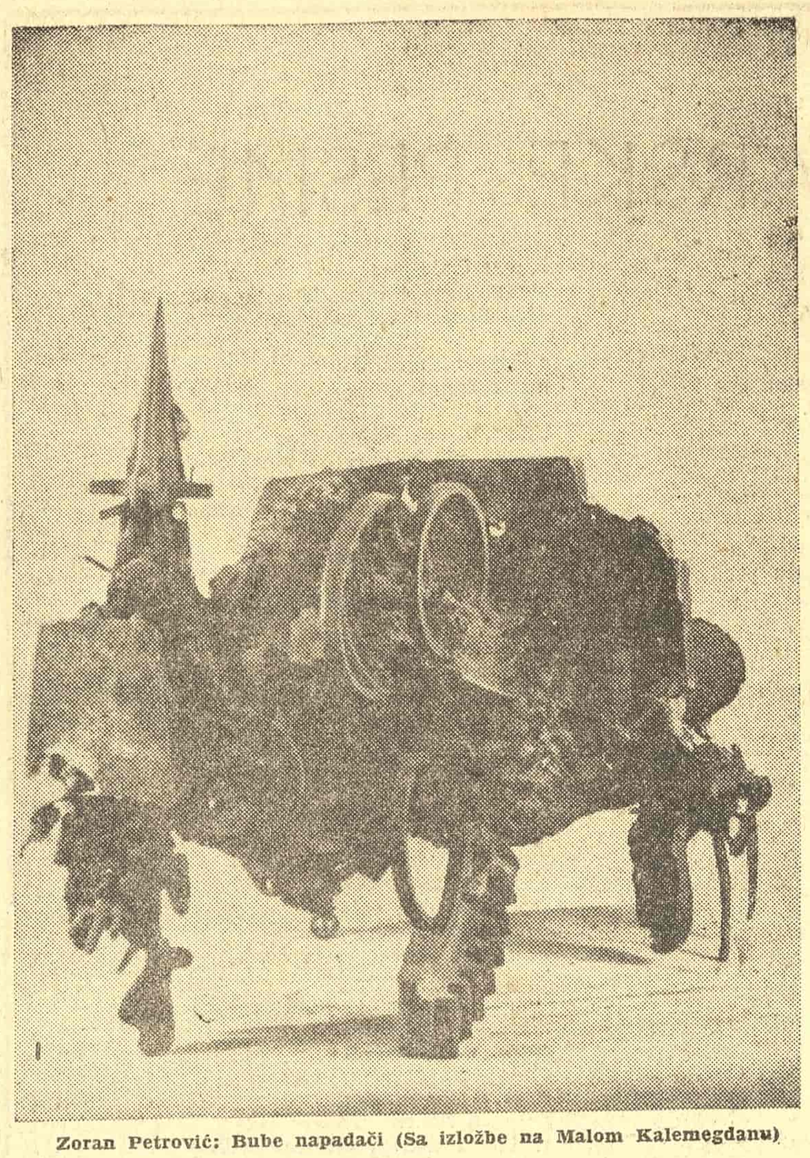

Zoran Petrović: Bube napadači (Sa izložbe na Malom Kalemegdanu)

VOLTER ILI ZRELOST SVETA

Volter: „Filozof koji ne zna", Kultura, Beograd, 1958

Dva čoveka dala su ime francuskom XVIII veku: Žan-Žak Ruso i Volter. Onaj prvi, dogmatik osećanja i fanatik „prirodnog čoveka", više je nadahnuti prorok (sam je govorio da mu je ideja „Rasprave o poreklu nejednakosti" došla odjednom, jednog sunčanog popodneva, kada je išao da poseti svog prijatelja Didroa u zatvoru) nego prodorni i sazreli mislilac, i za njegovo ime ostaće uglavnom vezan XVIII vek. Ovaj drugi, jedna od najvispretnijih glava koje je čovečanstvo imalo, prevazilazi taj vek. Njegov oštar, usečen osmeh stalna je opomena jednog tako nad moćnog duha.

Taj zreo realizam je ono što čini osnovnu karakteristiku Volterovog dela. On nije idealista prošlosti, niti idealista jedne nezrele budućnosti: ona prva je nepovratno prošla, „sav taj drevni svet", pisao je Volter, „bio je tako različit od našeg, da iz njega ne možemo više da izvučemo nikakvo pravilo ponašanja"; budućnost je još neizvesna, treba prihvatiti sadašnjicu onakvu kakva je, ako se već bavimo istorijom, neka to bude istorija „skorih vremena koja nam je nužna". U ime tog zahteva on kritikuje Monteskjea, u ime jednog drugog zahteva on kritikuje Rusoa. To je zahtev razuma, zahtev jedne razumne pravednosti: „pojam o nečem pravednom mi se čini tako prirodan, tako sveopšta tekovina svih ljudi da je nezavisan od svakog zakona, svakog ugovora, svake religije". Nema u tome ničeg neizvesnog, ničeg što bi trebalo otkriti, ničeg što bi trebalo povratiti — „veliki broj mudrih ljudi... uvek je usvajao razlikovanje pravednog i nepravednog." Nema sumnje, to je samo jedna racionalistička fikcija, ali fikcija iza koje stoji jedan zreo razum, jedno nepokolebljivo uverenje u moć razuma.

Volterov racionalizam daleko je od Spinozinog racionalizma. Spinozin racionalizam je jedan spiritualistički racionalizam, jedna aske za, jedno prevazilaženje čoveka. Ništa od toga kod Voltera — za njega, potrebno je samo da čovek bude dovoljno razuman i dovoljno pametan. Volterov čovek se ne uzdiže, on shvata. On je nadmoćan onako kao što je nadmoćan Martin iz „Kandida". Jedan je ideal, i jedan tip na osnovu koga je građen taj racionalizam. To je Njutnova fizika. Volter je bio veliki poštovalac Njutna — markizi od Šatlea napisao je čak jednu nadahnutu pesmu „O Njutnovoj filozofiji", zajedno sa njom, komentarisao je njegova „Principia". Najzad, njegov bog je „večiti graditelj koji kreće glistu i okreće Sunce oko njegove osovine."

Koja je osnovna tema tog racionalizma? To je racionalizam egzaktne nauke, i prihvatanja granica te nauke. U članku „Priroda" iz „Filozofskog rečnika", Priroda kaže filozofu: „Ja sam veliko sve. Ne znam ništa više. Nisam matematičarka, a sve je kod mene uređeno po matematičkim zakonima. Pogodi, ako možeš, kako je sve to načinjeno... Zadovoljite se, atomi, moja deco, da vidite nekoliko atoma koji vas okružuju, da popijete nekoliko kapi moga mleka, da bivstvujete nekoliko trenutaka u mome krilu, i da umrete ne saznavši vašu majku i vašu hraniteljku". Te reči potsećaju na Njutnovo čuveno igranje nekolikim kamičcima na obali velikog okeana — znanje koje priznaje svoje neznanje.

Volter ide i dalje. On veruje da nam „stvari koje ne možemo dosegnuti nisu pale u deo", i da je „neznanje naša apanaža." Filozof „koji ne zna" priznaje granice našeg saznanja.

To je rukavica bačena u lice filozofiji, jedan totalni deziluzionizam saznanja. Treba se setiti onoga što se dešava na brodu koji je Mikromegas držao u svojoj džinovskoj ruci: „Brodski sveštenik stade čitati molitve... mornari psovahu, a filozofi sa broda stvarahu sisteme." Ako ovo imamo u vidu shvatićemo odmah ovaj Volterov pozitivizam, jedan kritički i revolucionarni pozitivizam, pozitivizam egzaktne nauke, koji se okreće protiv svake spekulacije i svake metafizičke konstrukcije.

Jedan je sasvim praktičan cilj koji je Volter želeo da postigne svojom kritikom spekulativne filozofije. To je određivanje jedne oblasti istraživanja u kojoj je najverovatnije da će ljudski napori biti nagrađeni izvesnim i sigurnim rezultatima. To je, na prvom mestu, jedna eliminacija problema koji se ne mogu rešiti i koji se, većinom, pokazuju kao pseudoproblemi. Na drugom mestu to je određivanje filozofije u oblasti egzaktne nauke, jedna afirmacija nauke putem afirmacije jedne razumne filozofije. Naglasak u ovome ne pada na filozofiju, već na nauku. Fifozofsko objašnjenje mora da bude naučno objašnjenje, objašnjenje u onoj oblasti u kojoj je moguća jedna pozitivna verifikacija. Volter nije bio teoriski filozof, i njegova dijalektika zaostaje daleko za dijalektikom jednog teoriskog uma kakav je, na primer, bio Dekart. Ali je on imao jednu veru u moći ljudskoga razuma, ne u moći njegove konstrukcije, već u moći njegove asimilacije realnog, u moći onoga što Marks naziva „prisvajanjem sveta od strane jedne glave koja misli."

I ne samo to. Celu jednu filozofiju Volter je kritikovao kao celinu, on ju je više odbacivao nego što ju je kritikovao. „Priroda", kaže Um Istini u „Istorijskoj pohvali umu", „beše pokrivena zlim velom i sva nagrđena tokom bezbrojnih vekova. Na kraju je došao jedan Galilej, jedan Kopernik, jedan Njutn, koji su je pokazali skoro golu..." To je stavljanje filozofije u jednu novu situaciju, i ne možemo zameriti što je ono u prvi mah bilo nešto primitivno i prilično naivno.

Ali prava Volterova filozofija, pravi njegov stav nalazi se u filozofskim pripovetkama i romanima, kao što su „Kandid", „Istoriska pohvala umu" i „Mikromegas." To je onaj Volter koga znamo, ciničan, jedak, ali uvek zreo i uvek dorastao svemu i dorastao svetu. Pravi Volter, to je Martin iz „Kandida" koji ima jedan odgovor na sve ljudske gluposti: sleganje ramenima. Ako Volter veruje da je čovek u osnovi pametno biće, ili bar da je u svetu postojao uvek jedan, makoliko mali, broj pametnih ljudi, on bez ikakvog ustručavanja prihvata činjenicu gluposti, predrasuda, fanatizma i zabluda. U toj podvojenosti sveta na razumne i nerazumne, i u prihvatanju nerazumnosti kao nužne, leži nadmoć i zrelost Volterova. Ne postoji nijedan čarobni štapić čiji će dodir učiniti da ljudi postanu odjednom razumni, nema istine koja će svima biti jasna i koja će sve učiniti dobrima. Nema jednog konačnog i definitivnog obećanja. Potsetimo se knjige koju je Mikromegas dao ljudima i u kojoj oni treba da „sagledaju sam kraj stvari". Šta se onda događa? Ljudi odnose knjigu u Pariz, sekretar Akademije nauka je otvara i nalazi samo prazne, bele strane. To nije obećanje, to je nadmoćni osmeh nad svim obećanjima. Ne traži li, pitamo se, možda Volter i suviše mnogo od ljudi kada od njih traži da budu razumni i zreli? Postavljamo li sada to pitanje, dokazujemo samo da je Volter bio i ostao velika zrelost sveta.

Jovan HRISTIĆ

— Ti počinješ, književniče, da me mrziš. To mi se baš ne svida.

Stevan JAKOVLJEVIĆ: „KRVAVA AVLIJA"

„Prosveta" — Beograd, 1958 god.

Popularni pisac Srpske trilogije Stevan Jakovljević se, poslednjih godina, okrenuo događajima iz naše nedavne okupacije. U široko datoj hronici o životu u zarobljeničkim logorima, kroz tragediju i ponos znanih i neznanih likova u senci, pisac je živo, precizno kontinuirano obradio svoje utiske stečene na dugom četvorogodišnjem putu od obala Mediterana do Nemačke, kroz sumorne, puste okupacijske pejzaže. Sagledao ih je kroz jedan svet ljudi u okovima, mučenih bolnim nostalgijama za rodnom grudom, za slobodom. Rasvetlio ŽIVOT gladi, terora i poniženja, ali i veličinu morala.

U Jakovljevićevom literarnom svetu dominantna je faktografska gradnja. Njegove knjige mahom nose karakter hronika, jer se pričanje oslanja na jedan određen red dokumentarnih podataka. Jakovljević ne pretvara stvarnost u viziju, niti pak transponuje istoriska data u doživljaj, kao što rade mnogi romansijeri. To opet ne znači da Jakovljević daje suvu, registratorsku gradnju koja ima isključivo dokumentarnu vrednost. On daje životne isečke, detalje, bez subjektivnih stvaralačkih doživljaja. On ima razvijen smisao za „lokalno vremensko dimenzioniranje, za karakterističan detalj".

I u svom najnovijem delu „Krvava avlija", koja po svojoj kompozicionoj strukturi ima oblik jedne duže pripovetke, Jakovljević se vratio svojoj omiljenoj temi — slikama iz ratnih logora. No, u ovom delu autor nije sredio svoje doživljaje po zabeleškama i sećanjima. Ova knjiga rađena je na osnovu podataka jednoga borca. Iako posredno, pisac je ušao u jedan ambijent dosada skoro neobrađivan. A niški koncentracioni logor, ta druga srbijanska „kuća oplakana", još je jedan od teških svedoka okupacijskih nedela.

Uzbudljiv događaj, opisan u ovoj knjizi, koncentrisan je u dvorištu gestapovskog logora, „krvave avlije". Taj događaj odnosi se na jedno bekstvo iz tog zatvora, bekstvo u kome je „od stočetrdeset šest zatvorenika, koliko ih je bilo u jednoj sobi, poginulo u malom dvorištu ili na žicama četrdeset-dva lica, a sto četvorica su uspeli da se spasu".

Pisac, i sam ratni zarobljenik, našao je, u ovom uzbudljivom svedočanstvu, istinske afinitete. U pričanjima učitelja Milije našao je one vremenske i prostorne koordinate na osnovu kojih je jednim retrospektivnim osvrtom, kao da ilustruje svoja sopstvena osećanja, izneo pred čitaoca jedan svet ljudi „mrtvaca na dopustu", u izuzetno teškim danima i specifičnim prilikama. I sva ta bolna drama čoveka u svakodnevnom susretu sa smrću, nije ubila u njemu duh i želju za otporom. U delima Stevana Jakovljevića ne preovlađuje pesimistička vizija sveta, iako joj je, u delima sa ratnom tematikom, pravo mesto. Ta vizija je natkriljena onom drugom, kontrastirajućom vizijom slobode koja emanira u moralnom otporu, u duhu boraca koji se ne predaju rezignaciji.

U knjizi ima i konvencionalnog, standardnog ređanja istoriskih događaja toliko puta već ponovljenih i poznatih. Oni su poslužili piscu kao kontinuiteti da bi se lakše sagledavao tok izlaganja. Jakovljeviću nije bio cilj da obuhvati široku sliku života ovoga logora, niti pak da iznese jednu evokativnu panoramu prošlosti. Ovde je uzet jedan događaj — istinit i krvav.

Iako pisana sa skromnim pretenzijama, stilski nedorađena, ova knjiga je uzbudljiv dokumenat jednog vremena. I — skroman spomenik žrtvama.

Jovan VULEVIĆ

Risto TOŠOVIĆ

ZADARSKE PESME

(1)

POSLE RUŠENJA

Pusti pejsaž trajanja
obavija dušu monotonijom sumraka.
Pod zemljom plač i kletva.
Nad njom
domove i tamnice
ista je sjedinila žetva.

Tu su rešetke
i gola ruka oslobođenog robijaša
osmišljava priču o čudesnom prokletstvu:

iscepan čaršav, bez grlića
nekakva boca, zarobljen
u njoj trak sunca, neka
žuta košulja okačena o granu
i kolevka što se ziba
po inerciji života i vetra
koji iuta.

Onda dolazi kiša
a odmah za njom
veseli čekić detlića.

(2)

KAMENJE

Crna gomila kamena
kao dar besnih bogova
bačena s neba, niotkuda,
na ovo pusto mesto,
bezlično, kao čuda.

Beše jedno vreme ozbiljnosti
kad je u svojoj tami
misao rađala oblik
a ruka mu
(po nekom čudnom redu)
daleki davala smisao
kad čovek i kamen ostadoše sami.

I beše u (detinjem) pogledu
bezimena
(tog čoveka)
neka vedrine i mira
što dremaše u kolevci neba i vremena
dok je grubim prstima
u večnost pretakao
bol kamena.

Igra svetlosti i mraka
na rubovima prstiju i dleta
udomljava ponor
između ruševine i bleska
jednog mirnog leta
(sjedinjavajući sada,
kao u čudesima,
plamnjanja i mimoilaženja senki
dok ulaze u vrt ove igre

a ljubav ih oslovljava
među čempresima.)

Uđite, deco, željna čuda
u ovo ničije carstvo mirovanja,
u vedrinu ovu, u ovaj korov vremena,
u gomilu ovu ugašenog kamena.

(3)

IZGUBLJENI GRAD

Mrtvi pod utabanim stazama
i mi što ne razmišljajući
gazimo po njihovim rukama.

(Kamenje osakaćeno i uvređeno
čini ovaj pejsaž mislenijim:

čempresi bez korenja i toranj
bez svoga neba
mogu dočarati
viziju ptice
što peva, dok uzleće,
pre nego se strmoglavi
u kružni ponor iznenađenja.)

Vrtovi zavejani tišinom
i masline u crnini
osete blagu strepnju vazduha
oluju kad pošalje grom
prašinu da uzvitla,
prozoru nekom izmami cik
(i krovu nekom oduzme vidik.)

U kamenju mrtvom
mirno
preživeli čempres drema.
(Da primim što se sprema
i ja čekam stamen.
u kamenu i ja kamen,
u paklenoj trci poniženja
što bezvlašće daje umu,
pod zidinama dok ih guta plamen
s jaukom u podrumu.)

Nebo ne odeva lice
odećom čuđenja i sažaljenja.
Negde zov se čuje. Negde ptica. Negde noga.
Da oskrnavi čudo umiranja
dovoljno je da se trava seti sunca
zaboravljajući užas
što se okrepljuje
u očima novorođenoga.

(Zapisano u Zadru 1952 g.)

ANA ZEGERS:

„Mrtvi ostaju mladi"

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1958)

Roman »Mrtvi ostaju mladi« osvetljava Nemačku iz jednog prilično tamnog doba — počev od 1918 godine pa do početka novog svetskog sukoba. Društvena zbivanja i pojave u Nemačkoj toga vremena pretstavljaju neobično interesantan materijal za jednu široku romansijersku sliku, pod uslovom da kod stvaraoca u dovoljnoj meri bude zastupljena objektivnost. Kada je reč o delu Ane Zegers bez dvoumljenja se može reći da je ova toliko važna komponenta bila u punoj meri zastupljena, da je baš ona i uslovila ovom delu potpunu istorisku verodostojnost. Ana Zegers prikazuje ovde revolucionarna previranja u Nemačkoj po završetku Prvog svetskog rata, pobedu kontrarevolucionarnih snaga, zagušljivo stanje posle toga koje je i uslovilo dolazak nacista na vlast. Taj prikaz je svestran — obuhvata on razne društvene slojeve — počev od moćnih i uticajnih porodica industrijalaca pa do proletarijata.

Opise života tih različitih društvenih sredina prepliće Ana Zegers u čitavom svom romanu na kontrapunktski način. Ređaju se pred čitaocem slike iz života porodice Klem, opisi događaja u domu Tetka-Amalije, smenjuju se jedan za drugim prizori iz mukotrpnog života mnogobrojne porodice radnika Geškea i opisi života seljaka Nadlera. I sve se tragično završava: posle smrti industrijalca Klema, koji gine u saobraćajnoj nesreći (ta nesreća ustvari je vid osvete njegovog vernog šofera Bekera), sin Klemov, Helmut, školuje se u najvišoj školi za SS-kadrove; junkerski vaspitani članovi Tetka-Amalijine porodice nalaze svoje mesto u vojsci službenika Hitlerovog režima; Geškeovo mnogobrojno potomstvo ipak potpada pod uticaj nacional-socijalističke omladinske organizacije, dok Vilhelm Nadler propada zbog svojih vojničko-politikantskih ambicija.

Ovo delo Ane Zegers, koje se odlikuje jednostavnim izrazom ali i široko razrađenom i donekle složenom fabulom, učiniće mnogim našim čitaocima jasnijom situaciju u kojoj je došlo do Drugog svetskog rata, tog najstrahovitijeg ljudskog pokolja. — Roman je štampan u prevodu i sa predgovorom Dr Marije Kon.

Raško Jovanović

IZLOG ČASOPISA

„IZRAZ" 6

Na uvodnom mestu, u »istorijsko-filosofskom oratoriumu« pod naslovom »Ecce homo!« Radojica Tautović piše »o modernoj problematizaciji čoveka« — o dehumanizaciji »današnjeg čoveka, na način: tresla se brda, rodio se... uvodni članak. Njegov autor još živi (gde to?) u kapitalizmu: »Kad iz kapitalističke fabrike iziđe na »štraftu«, mladić često postaje »laf«: bestijalni mužjak«. Inače, u članku ima i nekoliko vrlo zanimljivih citata iz raznih knjiga. Dalje nalazimo nastavak studije o Ivu Vojnoviću od Vitomira Marinovića, dijaloški traktat Milana Selakovića o umetnosti pred sudom budućnosti, kao i simpatičan i sveže napisan esej Nade Marinković »Stare i nove teme«. Među prikazima knjiga (ima ih četrnaest) ističu se članci M. Selakovića o Vučetićevoj monografiji o Krleži i Svetlane Velmar-Janković o Lalićevoj »Lelejskoj Gori«. U ovom broju »Izraz« pokreće novu anketu sa pitanjem: u kome se našem savremenom umetničkom ostvarenju nalazi zametak ili čak potpun izraz sadržajno novoga? — u kojoj su prvi učesnici Grga Gamulin i Radoslav Rotković.

„Letopis" 6

Slagali se mi s pojedinim mišljenjima i zaključcima ili ne, tek — esej Miodraga Pavlovića o poeziji Vaska Pope pod naslovom »Od kamena do cveta«, kojim počinje ovaj broj »Letopisa«, spada — među mnogim panegiričkim nagvaždanjima o istoj temi — verovatno u najbolje stvari (ako nije i najbolja, najmodernija) napisane o Popinoj poeziji: razborito, jasno, čisto, lucidno... Dr. Krešimir Georgijević preveo je stihove nekolicine savremenih čeških pesnika. »Marš na Goražde« Eriha Koša veoma je dobar nagoveštaj jedne veće prozne celine. Dr Miloš N. Đurić piše o etici filosofa u porfirnoj rizi. U popularnoj rubrici Listajući časopise čitamo, između ostalog, kratak izveštaj o boravku mladog poljskog pripovedača Mareka Hlaska u Parizu koji je novinarima otvoreno izjavio da u njegovoj zemlji vlada tiranija »koja je gora nego brak«, i komentar: »O čega će se razbiti Hlasko?«... U »Letopisu« inače nema iole ozbiljnije književne kritike.

„Savremenik" 6

»Išao je putnik kroz atomski vek« naslov je duže pesme (ili poeme) Mateja Bora — tematski i misaono karakteristične za naše vreme, ali poetski nedovoljno intenzivne, mlake. Prozom (fragmentima) zastupljeni su Slobodan Džunić i Pavle Ugrinov, a dr Krešimir Georgijević nastavlja da populariše češku poeziju — ovog puta to je prevod pesama nedavno umrlog V. Nezvala i članak o njemu. Najznačajniji prilog u ovom broju »Savremenika« je studija Dragana M. Jeremića »Vladan Desnica ili intelektualna poezija« u kojoj je, negde letimično, negde detaljnije, ocenjivano i analizirano dosadašnje književno stvaranje V. Desnice, koji zauzima među našim piscima, kaže Jeremić, »jedno posebno mesto« (što je neosporno, jer svaki pisac zauzima uvek jedno »posebno mesto«); spominje se piščev »visoki artizam«, »savesno i precizno meri svaku reč«, »majstor jezika« — sa čime se ne bismo mogli sasvim složiti. Međutim, formula »intelektualna poezija« dobro je pogođena i obrazložena. U »Savremeniku« ima još nekoliko priloga, više ili manje savremenih i aktuelnih.

„Stvaranje" 6

Ovaj broj »Stvaranja« pomalo je štur. Za razliku od »Dela« i »Savremenika« u kome ima samo po jedna (nipošto naročito vredna) pesma domaćeg pesnika, i »Letopisa« u kome nema ni jedne, »Stvaranje« donosi stihove nekolicine savremenih crnogorskih pesnika — Mirka Banjevića, Dragutina Vujanovića, Ivana Cekovića i Blaža Šćepanovića — od kojih su najinteresantniji Banjevićevi. Prozom su zastupljeni Ljubo Anđelić, Mirko Vujačić, Saša Vereš i drugi, a odlomkom iz drame — Sreten Perović. U beleškama je saopšteno nekoliko novih i zanimljivih podataka o savremenom ruskom pesniku Borisu Pasternaku.

„Delo" 6

Povodom proslave petnaestogodišnjice Sutjeske »Delo« na uvodnom mestu donosi odlomak iz istoimenog napisa Voje Lekovića »Sa Trećom proleterskom sandžačkom na Sutjesci«, sa nizom dramatičnih prizora, napisan zanimljivo i efektno. To se već ne bi moglo reći za prvi deo polemike Josipa Vidmara (»U začaranom krugu«) sa sovjetskim »literarnim misliocem« M. Lifšicom, u kojoj se činjenice i argumenti ponavljaju i vrte — u začaranom krugu. U opširnoj pesmi Zvonimira Goloba ima nekoliko interesantnih stihova. Najveća vrednost u ovom broju »Dela« je pripovetka Momčila Milankova »Pasijans« — psihološki upečatljiva i (u prustovskom maniru) vešto i sugestivno ispričana. Inače, ima još: savremenika, suočavanja, razloga, svedočanstava i drugih uzbudljivih rubrika.

„Republika" 3—4

I ovaj atomsko-kineski dvobroj zagrebačke »Republike«, po običaju, kasni nekoliko meseci. Ipak, dvadeset stranica (sa ilustracijama) o atomskoj energiji u našem vremenu i u istoriji pretstavljaju vrednu popularno-naučno-literarnu egzibiciju. Paradoksalno deluju u ovom trenutku onih desetak [illegible]nica o kineskoj književnosti i umetn[illegible], utoliko pre (i utoliko gore) što su date stvari manje-više poznate i znatno više — kičerske i parolaške. Inače, »Republika« donosi još niz priloga, među kojima treba prvenstveno istaći tri eseja Vlatka Pavletića »Dometi pjesničke kritike« (o Matošu, Ujeviću i Krleži), zatim pesme u prozi Draga Ivaniševića, kao i prevode pesama Gijoma Apolinera (od B. Kukolje) i eseja T. S. Eliota »Granice književne kritike«.

„Svetova literatura" 3

Najzad, poslednji ali ne najmanje vredan — češki časopis »Svetova literatura« (Svetska književnost). Impresionira raznovrsnost materijala — iz australijske, engleske, američke, francuske, ruske, mađarske, jugoslovenske i drugih književnosti. Iz jugoslovenske literature pretstavljeni su ovog puta: pesnik Tanasije Mladenović sa pesmom »Trenutak savremenosti« (u prevodu Ljudjeka Kubište, uz jezičku saradnju Irene Venigove), i pripovedač Slavko Kolar sa pripovetkom »Šljiva«, u prevodu Dušana Karpatskog. U časopisu se nalaze reprodukcije radova naših likovnih umetnika — Jovana Bijelića, Stojana Bratića, Zdenka Kalina, Save Šumanovića i Draga Tršara.

M. I. B.

IZLOG KNJIGA

ANTE CETINEO:

„Epitafi i poeme"

(Društvo književnika Hrvatske, 1957, Zagreb)

Ova knjiga sadrži sve odlike i kvalitete Cetineove poezije — prevashodno bliske ili skoro neodvojive od mediteranskog podneblja. Posebno, ovde, Cetineova poezija nosi korene i karakteristike iz jednog sveta koji možemo označiti kao svet detinjstva i legende. Zanosi detinjstva, galebovi, more, mornari, povorka ličnosti drevnog Rima, bogovi — sve to životvorno i umetnički reljefno urasta u stihove ovih pesama, širokih, na jedan specifičan način melanholičnih, narativnih. A narativnost, često, smeta ovim pesmama iako se čini da je ona kod Cetinea neophodna.

Sa određenim nasleđem mita, drevnih ličnosti i istorije usko je vezan prostor pretrpan muzikom prirode: leptira, cveća, drveća, školjki, meseca, sunca. Najuspelija ostvarenja u knjizi su »Balada jednog epitafa«, »Epitaf jednog vojnika«, »I hrabar budi«.

Ima i neodređenih pesama. Neuspeli stihovi došli su od prenaglašenog pripovedanja istoriske građe i legende koja nije ostvarena i osmišljena kao trajni obrazac poetske inspiracije ili bar kao potpuno kreirani umetnički oblik. Posle iznenadne pesnikove smrti (1956) u zaostavštini nađene su nekolike njegove knjige pesama i prepeva.

R. V.

*

SPINOZA:

„Politički traktat"

(»Kultura«, Beograd, 1957)

U zadnjem delu Teološko-političkog traktata skicirana je osnova teorije o državi i pravu, osnova u kojoj su sve komponente Spinozinog liberalizma koji u Političkom traktatu rezultira u karakterističan revolucionaran stav ovog mislioca.

Mada je prva rasprava štampana anonimno (1670 godine), ubrzo je postalo poznato da je Spinoza autor, i posle ubistva Jan de Vita, četiri godine kasnije, ona je zabranjena. Otada pa sve do kraja Spinozinog života, njegova nova dela neće biti objavljivana. Tako je tek posle smrti mislioca objavljeno i najvažnije njegovo delo Etika. Među posmrtnim spisima, pored Rasprave o dugi, pisama i jedne jevrejske gramatike, nalazio se i nedovršeni Politički traktat.

Spinoza je građanin prve buržoaske države — Holandije, simpatizer i pripadnik najnaprednije njene klase — sitne buržoazije. U svojim teorijama, koje su naizgled plod čiste kontemplacije, on se u suštini koristi praktičnim iskustvima. Tako uzrok davanja prvenstva demokratiji nad monarhijom očigledno leži u uspesima koje je demokratski način uređenja postigao u praktičnom radu. Razumljivo je da u vekovima buržoaskih revolucija Spinozine političke teorije pretstavljaju deo ideološke osnove, koja sa ekonomskim razvitkom čini uslov društvenog napretka. Naprednu buržoasku parolu kojom se traže sloboda i jednakost nalazimo kod Spinoze u prvobitnom obliku. Po njemu je sloboda neprikosnovena i zakon ne treba da šteti toj neprikosnovenosti. Funkcija zakona jeste: zaštita reda i morala. Najvažniju tekovinu državnog stanja (koje se bitno razlikuje od prirodnog stanja u kome nema zakona i morala), pretstavljaju pravo ličnosti i pravo države temeljeno na isključivoj volji bića.

Ovakvim stavovima Spinoza se postavlja nasuprot Hobsa, čijim je teorijama Politički traktat izazvan, i koji kao idealnu vladavinu iznosi jak centralizam u obliku apsolutne monarhije. Spinoza se u svojoj kritici Hobsa poziva i na utopiste Mora i Makijavelija, pretstavnike utopiskog socijalizma, jednog od istoriskih korena marksizma. Već ta činjenica potvrđuje mišljenje o Spinozinoj političkoj naprednosti.

Ivan Čolović

*

JOVAN NIKOLIĆ:

„Međaši"

(Kosmos, Beograd, 1958)

Osnovnu koncepciju romana »Međaši« čini materijalno propadanje bogate seljačke porodice: sitne besmislene zađevice rastu, razbuktavaju se do sukoba širokih razmera, od nekada složne i snažne porodice stvaraju se nemoćni siromašni pojedinci. Vremenski raspon romana u okviru je pretežno početak prošlog polustoleća, vreme u kome su se srbijanski seljaci determinisali zadivljalošću, podmuklošću i primitivizmom, mislili i pokretali se životnim impulsima dalekim od kulturnih centara. Ceo njihov svet vrti se u jednom određenom krugu; njihovo interesovanje vezano je za kuću, porodicu, susede, plug i volove i »mrtve nepomične brazde koje treba prevrtati da bi se iz njih izvukao hleb«. Zavist, preziranje i inat nadvladavaju osećanje ljubavi i poštovanja; pojmovi roda i porodice gube se. Međutim, sve je to, naizgled, prosto i jednoliko, dosadno i monotono u tolikoj meri da je neosetna i nezapažena ta svakidašnja borba za održavanje golog života. Selo oživi samo u kavženjima i svađi, vođenim za vreme izbornih agitacija.

Radnja romana »Međaši« razgranjava se oko glavnog junaka, Pavla, u jednom širokom obuhvatanju životne sudbine siromašnih seljaka. U Pavlovom liku najveći je literarni domet piščev; građen je epski široko, dat je reljefno, životno istinito. Pavle u sebi nosi »neopoziv« imperativ svoje unutrašnje prirode da osvoji pravi puni život; stvoren je na dvojnosti mogućeg i nemogućeg (uslovno!), realnog i irealnog, niskog i uzvišenog. Pavle je celog svog života lomio snagu u nadničenju, pokušavao je da stane na sopstvene noge, da postane svoj čovek, obmanjivao se nekom vrstom fantasmagoričnosti da će jednoga dana biti bolje samo ako dublje zaore brazdu i na vreme baci seme u plodnu zemlju. Ipak, na kraju romana, Pavle je poboeđen, odriče se svoga iluzionizma, zadovoljava se pokušajem da sačuva barem sreću unutar svoje porodice.

Pisac raspolaže obiljem činjenica, ali više reporterski, manje literarno, izlaže fabulu. Intenzivnost spoljašnjeg pokreta je nadvladala; unutrašnje psihološko produbljavanje događaja, i dublje nijansiranje, svedeno je na najmanju meru. Nikolić se odlikuje pribranim i mirnim pričanjem, samo povremeno temperamentno opisuje događaje i unosi živost. Zamerka kompoziciji je u njenoj rasplinutosti i u nedovoljnoj sugestivnosti u estetskom smislu.

Aleksandar Pejović

ČEZARE PAVEZE:

„Kuća na bregu"

(»Kultura«, Zagreb, 1957)

Kratki romani »Drug«, »Tamnica« i »Kuća na bregu«, — to su sagledavanja društvene i psihološke problema tike običnog talijanskog čoveka i društva iz tri aspekta, obzirom na tri društvena stanja i individualne razlike koje postoje između junaka ove tri povesti. Radnje se odvijaju za vreme vladavine fašizma, u toku samog rata i u vreme pokreta otpora. U romanu »Drug« susrećemo se sa likom radnika Pabla, koji svoje latentne, skrivene snage afirmiše i aktivira u sklopu društvene celine koja se bori za pravdu a protiv socijalne obespravljenosti. Ovde se objektivnost sveta i društva javlja kao neminovni potsticaj ličnosti. U romanima »Tamnica« i »Kuća na bregu« protagonisti radnji su intelektualci. U romanu »Tamnica« junak povesti je upravo u tamnici svoje psihičke dekompozicije, tačnije, svoje melanholije i depresije. Za njega nema izlaza ili, jedva ga ima. On ne vidi izlaza posle šoka koji je usledio u prvim časovima njegove internacije. Ali, da li mu možemo prebaciti da nije, možda, odveć trezven i da budnim očima oko sebe ne gleda svet kada uvida bezizlaznost svoje lične tamnice, one koju u sebi sam nosi. Izdaja zbog neaktivnosti duha, — to je psihološka osnova i, suštinski, tema, trećeg romana, »Kuća na bregu«. Čovek, užasnut od rata ne izmiče dalje od inercije kojoj se prepušta sa osećanjem toga da ipak postoje i drugi putevi, oni koji su sve drugo pre nego inercija, obeshrabrenost i vezanost pred samim činom akcije.

Pri čitanju ovih romana Čezare Paveza primetićemo da je pisac bio izvoran stilist vičan potpunom unošenju u dramu ličnosti preko kojih se obraća na savest našeg vremena i na savremeni humanizam. Njegovi vanredno iznijansirani pejzaži i mirnoća pripovedanja, — to su, nesumnjivo, dovoljno ubedljivi dokazi da asocijacije na Valerijeve teze o mediteranskom duhu i talentu italijanske proze.

B. R.

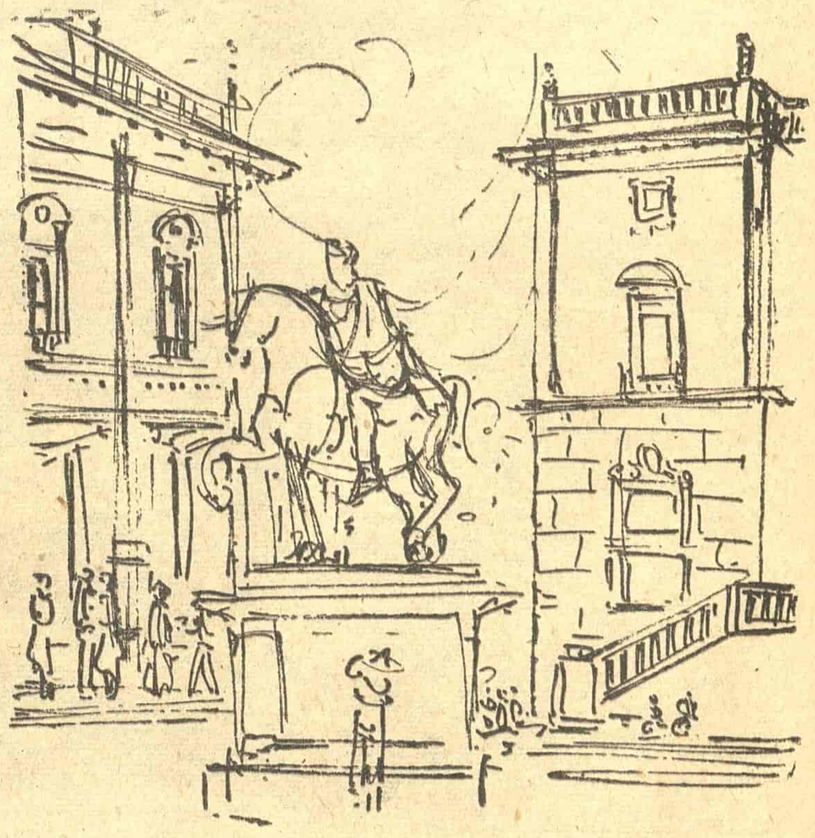

Živko Stoisavljević: Marko Aurelije na Kampidolju

ŽIVOT OKO NAS

NAIĐE U MIMOGREDU MISTER VILIJEMS

(Opomene rastu uokolo)

Progonjeni vlastitom neutralnošću pred temom „trenutka", mi smo nekako skloni da ključ spoznaja ne stavljamo u njene brave. Mi bismo hteli da se došaptavamo sa maglinom usamljenosti, a uzročne niti koje iziskuju psihološku promenu i življa osciliranja zahteva i pažnje, — da što više mimoilazimo. Mi smo — eto — često pri odlici da se pozivamo na iskustvo, na pokretnost životnih motiva, a kad se nađemo pred belim listom hartije — počinjemo da se utapamo u sferu bezličnih lirskih horizontala. I kad nam se uputi prigovor na tu našu pratilačku slabost, na taj naš neosnovani način poetskog ispoljavanja teme, odgovor se nađe u tamonekom nepojmljivom predelu rezona gde balansira simbol i apsurd. Simbol bi trebalo po svim pravilima da se uhvati u koštac sa razrešenjem punije pojmovnosti sveta i zvuka, ali se u traganju za njim ide tako daleko da se određena radnja ili momenat svodi na nultnu kategorizaciju životne slike. Simbol kod nas često ima svečano ruho intelektualnog i emotivnog ugušenja smisla, pa pravi lik ove ili one stvari, ovog ili onog raspoloženja biva posve ogoljen i nefunkcionalan...

A tu je i dobri brat Apsurd koji kreditira naše povezivanje sa ukrštenim zracima apstrakcije i tako ukršten biva udaljen od opsesija koje nas u koraku prate, koje nas iz dana u dan iz svojih busija dočekuju. Te opsesije mogu da poteknu od vožnje gradskim tramvajima, od premale kvadrature stana (na toj skučenoj kvadraturi živi nam i po nekoliko dece!), od navika o kojima je tako lepo baš u ovom listu pisao Pavle Stefanović u članku „Mi pišemo — a oni kradu", od mnogo čega drugog što nije u srodstvu sa ovim vremenom koje slučajno nismo nazvali socijalističkim. U tome sklopu, u tim prostornim uglovima gde se odigravaju zanimljive drame, u svetu koji je naš i po krvi i po mesu, dakle u ovom svetu gde postoji Vlaja iz Glibovca, Milosav iz Pinosave, mi se u našim prepodobnim literarnim tekstovima zanimamo nekim mister Vilijemsom, sa nekim umesto đoviđenja ili zdravo — „Good bye", „How do You do" — misleći zasigurno da smo time spasli Hristov grob od nevernika.

Mi pišemo, da — mi pišemo i pripremamo se za večni put u raj civilizacije, a ovaj naš „golja" kome je petovekovna kama mraka zabadala oštricu u trbuh i u navike, treba da ostane na nekom zanemarenom proplanku gde misaona i etička preobraženja nisu moguća! I tako mi moderni, mi sa vremeni nećemo uskoro — možda — izgovarati nijednu srpsku reč, jer će se ona uzeti — shodno svecu i troparu — kao predmet neoprostive primitivnosti, kao nešto na čemu se ne može izgrađivati savremena struktura simbola. Koristeći prisustvo gospodina Vilijemsa, mi pribavljamo nova i sveža iskustva u otsuštvu smisla za sadašnjost, pribavljamo alat da ovog našeg čoveka preturimo na drugi plato, a on je za ovu „košuljicu Srbije" i dušom i telom prirastao, ona mu je postala (toga se ne stidimo) i majka i sestra i brat... Trudimo se da u svakoj prilici zađemo u kosmičke relacije, da strancu sa sijaset turističkih prospekata pod miškom objasnimo svaki detalj na kalemegdanskoj tvrđavi ili nekom drugom našem izletištu, a onom čoveku bez noge, onom čoveku iz Kruševca ili Pirota kome je ovaj grad nepoznat a koji je opet njegov (borio se za njega: pročitajte mu to, mister Vilijemse, po štakama!), njemu nećemo da iziđemo u susret da mu kažemo gde je Republička invalidska komisija, njemu nećemo pružiti nijednu prisnu reč jer je on u sirotinjskom kožuhu.

Kod nas se često poetska sugestija zasniva na uspostavljanju takvog lirskog sistema koji postoji izvan nas, a ne u nama. Mlatimo uz pomoć mister Vilijemsa praznu slamu na gumnu tuđe kulture i uzvikujemo kako iz klasja ispadaju krupna i zrela zrna integralnog sagledavanja čoveka. Dosta o takvoj integralnosti, o takvim izvornim čulnostima, kada smo svoju ludu jurnjavu po neravnoj površini života okončali sa prizivom i pozivom na mit, na apsurd, na simbol... Mit? Rudarska institucija, zar ne? Samo iskop rude ne znam kakav je. I drugo — kome će da koristi to naše gorivo, ta naša pronađena energija. Kupac se — kažete — javio. Gde je? To smo opet mi, mi proizvođači mita, tog našeg zlatnog štita, te naše gaze od koje su se stvorile maze... Sve sama otkrića na području literarnog teksta, a sumorno se ponavlja igra koja je i vrapcima postala dosadna i smešna.

Uostalom manimo se čorava posla. Valjda narcisoidna ogledala ne počivaju u džepovima naših čitalačkih navika. Ako ko stvara nedoumice — znamo čija je to crv... Sasvim smo lepo govorili o literaturi, o Brehtu, o Kafki, o Fokneru, o podizanju vaspitnog ranga literature (tom prilikom smo potrošili mnogo reči i oko humanizma!), a onog čoveka koji je stajao na papučici vozila (išao je posle rada na kućno odmorište), gurnuli smo iz čistog inata na opaku ćud asfalta, da bi se potom čudili što je taj nama nepoznati čovek zaboravio u tome trenutku na prelomljenu nogu, već je uporno tražio da mu se pronađe izgubljena cipela. Smejali smo se tada — čini mi se, mnogo, taj udes nam je pomogao da pronađemo mogućnost za proveru jednog detalja iz „Procesa", a čovek je ležao na pločniku! Ironija koju smo na njegov račun uputili bila je utoliko svirepija što nam je saopštio visinu svoje plate, koja mu, eto, nije dozvoljavala mogućnost izjednačenja sa nama... O, mite, ti u čijim rukama rajska jabuka počiva, podari je nama da ne bismo bili neoprostivo primitivni!

Ovde nije kraj opomene. One donose i drame i iznenađenja. Svaka ima svoj oblik i svoje nehumano poreklo. U jednoj opštini — neka to bude jedna opština na jugozapadu naše zemlje — vršio se izbor pretsednika. Uz ovu napomenu dodajem da se još uvek na mlade gleda sa nepoverenjem. Kao da se zamena neće nikad odigrati, kao da se staro pravilo trojno o kretanjima napred neće nikad razumeti. Stariji su uporni da instrumente svoga istupa naštimuju tako kako bi se arija samo posredstvom njihovih socijalističkih prstiju mogla otsvirati. A da mladi ne dolaze u obzir! Da se na njih ne računa jer su mladi, a sa mladošću i neiskusni. Iako je takva pojava društveno nekorisna, ona se poteže kao nemili konopac. Slučaj je hteo da je izbor trebalo da sledi na lice koje je pre deset godina bilo pretsednik opštine (opština je tada bila prostranija a ono je u međuvremenu završilo fakultet), ali pri novom izboru konstatovalo se da je to lice koje ima 35 godina ustvari premlado (!), mada je ono i ranije uspešno rukovodilo dotičnom opštinom. A mladi kadar, a mladi kadar...

Neki pisci kao da stoje nezainteresovani iza svega toga. Oni bi hteli da budu odvojeni od društva kao crkva od države, da mere kosmičke dimenzije rukama koje ne postoje, da traže raj u praznoj igri verbalistike i sadržanih praznina.

Naiđe u mimogredu mister Vilijems. Ne pozdravih ga.

Neki su mi rekli da sam podetinjio, jer moram da mu ukažem poštovanje...

Posle toga čitao sam „Maske" i primetio da ih puno ima u našem životu. Otada više ne idem u cirkus.

Klovnova ima bar dosta.

(Odlomak iz dnevnika)

Žarko ĐUROVIĆ

Krsto Hegedušić: Zgarište ateljea (iz Jugoslovenskog paviljona na Bijenalu u Veneciji)

ESEJISTIKA

ČUDESNA DETINJSTVA

Nada MARINKOVIĆ

„Je n'enseigne point, je raconte".
Montaigne

Ništa ne nastaje tek jasno put uobličavanja ideje, piran ciljem do koga je taj nije važan. Znam da je počeo šao onaj drugi, sa dugmićima, primera. Tako je nastao zapis tako. Ponekad se ne vidi dovoljno možda zato što je čovek preokunput doveo, možda, jer put uopšte sa Čovekom s loptom; posle je duz niz više ili manje opsedajućih o detinjstvu odraslih.

Na našim ulicama sretali ste, možda, čoveka s loptom? Ponekad bi mu dečurlija izbila loptu koju je stezao na grudima i on bi se očajnički bacao za njom. Svet bi se zaustavljao u svom mirnom prolaženju i očima koje su lagano gubile potsmešljivost, pratio čudnu pantomimu. Sve ono što se za ostale ljude nalazilo rasturano u beskrajnom predelu njihovih želja i u malom svetu dosegnutog, bilo je za ovog jadnika svedeno na volumen i jedino njemu znanu sadržinu stare izgubljene lopte.

U susedstvu živi čovek koga ponekad viđam. Javlja se veoma ljudno, predano gledajući blagim ozbiljnim očima. Jednom, kada je kupovao komad mesa za svoju mačku, veoma je lepo pričao o prirodi životinja. Idući istim putem, progovorili smo još o ponekim stvarima; bio je od onih što pripadaju plemenitoj rasi ljudskih bića. Nedavno mi rekoše da je sulud; teško je to bilo poverovati. Tada mi ispričaše priču o dugmićima. Kažu da ga žena, već odavno, bezdušno vara, a usto ga i tiraniše. On je toliko slab da ne može bez nje. Počeo je da skuplja dugmiće. Mladići koji su dolazili u njegovu kuću da se tamo zabavljaju, donosili su mu raznu dugmad. On slaže dugmiće po njihovoj boji, oblicima i sličnostima, ispunjavajući njima neke tamne praznine, dočaravajući njima neki teško zamišljiv, njemu neophodan svet.

Upoznala sam ženu izbačenu iz svake ravnoteže. Bila je osuđena da rano oseti kako je poražena. Morala je da živi, a u tome su joj pomagali mali duhovi detinjstva. Svakih mesec, mesec i po dana, jedan čovek bivao je prinuđen da je poseti. Prezauzet i siromašan, nije imao smelosti da potraži kakvu privlačniju ženu. Pre no što bi otišao, morao je, jer je to red, da je zagrli. Zbog tog trenutka sreće, zbog tog zagrljaja, njen život je imao smisla. Ona u njoj što je znala istinu, pomagala je ovoj drugoj da veruje u iluziju. Te muške ruke oko njenih ramena, jedanput mesečno, činile su da se oseća prisutnom u životu.

Postoji jedna biljka koju seju i žanju ljudske želje. Za njen cvat potrebna je posebna klima. Katkad je biljka sama stvara, kao oni čudni tropski cvetovi što se održavaju isparenjima sopstvenog lišća. Tu biljku hrane sokovi i greju sunca detinjstva.

Detinjstvo je misteriozno, puno čarolija; odrasli svet je smešan kad hoće da u njemu sve razume. Detinjstvo poseduje izvesne snage koje prerastanjem u zrelija stanja, postaju nešto drugo, ustvari, nestaju. Tajna njihovih potreba iščezava neuhvatljivo i neshvatljivo.

Veoma često, to dete se probudi i u čoveku, s jakim dejstvovanjem minulih sila. Razum tu nema određenog, funkcionalnog mesta. To su instinktivni imperativi: nešto se u čoveku spasava, jedna nevinost bori se protivu jednog mogućeg očajanja. Kažemo prosto: iluzije. Da se ne udubljujemo suviše u smisao ove reči ako smo prema njoj ironični? Da je ne proveravamo? Možda će tada, neke za nas vrlo konkretne i dragocene stvari, dobiti magličasti oblik ove nestvarne imenice. Pa ipak, nisu li baš opasne igre najprivlačnije! Svest da se može dobiti koliko i izgubiti, draži čoveka što na putu prolaznosti nosi svoj krst nade i pobune.

Ostavimo po strani čoveka s loptom i onog s dugmićima, uz sve druge ljude prejakih želja kojima ni jedno ispunjenje nije po meri, one koji o oblake kače svetove u kojima žive, i žive u tim svetovima ne primećujući kako im je obitavalište neobično.

Okrenimo se onima kojima i sami pripadamo: ljudima koji, koračajući po tlu, znaju da su nebesa suviše daleko i da njihovo plavetnilo čine samo slojevi udaljenog vazduha. Vratimo se nama što mislimo da znamo gde nešto „počinje i završava se", nama što patimo od realnosti i od prisustva u danima koji nas zasipaju i guše kao talasi.

Nismo uvek u stanju da do dna zagledamo u sebe, sopstveni okviri su tesni a i perspektiva je nedovoljna. Ali je zato skoro uvek moguće projektovati sebe negde izvan, i odande se zabaviti sobom

Nastavak na 8 strani

LIRIKA U PREVODU

IZ SAVREMENE BRAZILIJANSKE POEZIJE

ŽAON KABRAL DE MELO NETO rođen je 1920 u Resifeu, Pernambuko. Objavio je četiri knjige stihova. Kao diplomat živeo je u Barseloni i Londonu.

DANTAS MORTA rođen je 1913 godine. Pesme mu se odlikuju finom muzikalnošću, uzdržljivošću i elegičnošću.

MAURO MOTA rođen je 1912 godine u Resifeu. Urednik je jednog dnevnog lista i profesor istorije. Čuven je po svojim delikatnim sonetima koji svedoče o pesnikovoj sklonosti ka negovanju tradicionalnih pesničkih formi.

Žaon Kabral de Melo Neto

NOKTURNO

More duva na zvona.
Zvona suše cvetove
Cvetovi behu glave svetaca

Sećanje mi je puno reči,
Misli koje traže utvare,
Möre koje su uzmakle pred noćima

U zoru moje misli čiste lete kao telegrami
A na prozorima osvetljenim čitave noći
Slika umrle
Očajnički pokušava da iščezne.

PESMA

O parkovi bujni,
Misli, reči, čarolije
Pod mesečinom zamišljenom;
Parkovi moje otsutnosti
Ogromne i praiskonske
O parkovi neba jednog
Porocima nastanjenog;
U čemu je najveća tajna
Sunca, svetlosti, sreće?

PUTOVANJE

Ko je taj koji luta
Sve jutro neveseo
U odeći mojoj, izgubljen
S onu stranu sna i života?
Odeća mi se nadula
Kao da u džepovima nosim
Drage karte zemljopisne, misli
S onu stranu sna i života.

Svakog trena
Umire neko na vidiku širokom
Sobe moje, a taj neko je
Vetar, brod, kontinent.

Neko mi šanu noćas
Nešto glasom nečujnim.
— Pričajmo o putovanjima, predložih.
I neko mi pričaše o putovanjima.

Dantas Morta

PESMA

U godini su meseca dva, Marija:
Oktobar i mart; ostalo je tek
Kiša, Marija, kiša i samo kiša.

Drugi meseci — ako i jesu meseci —
Sređeni su, vidim ih, i stegnuti
Kao brda u suton krvavi.
A ako sem marta i oktobra još koji mesec
Postoji, Marija, e pa to bi onda
Mogao biti samo decembar.
Pod čijom kobi leži
Humka moja divlja, vatrena, ogromna.
Jer da sam se nešto u martu rodio, Marija
Sigurno bih umro u oktobru,
A ne kad mi vlasi kudrave
Osede prerano.

U godini su meseca dva, Marija:
Oktobar i mart, ostalo je tek
Kiša, Marija, kiša i samo
kiša.

Mauro Mota

ELEGIJA

Gledam te mrtvu. Tvoje ruke
klonule, nemo nam nude
živost pokreta, a strasne
usne reči koje si smišljala u
večeri daleke. Po otvorenim
veđama tvojim još nazirem
slike koje nosiš u pustare
smrti. A ti osećaš
tu smrt, gluva na svaki naš zov!
Mrtvu te gledam. Ali kosa ti je
živa. Još se lepršaju vlasi tvoje!
To liči na očajnički i uzaludan pokušaj
da se svakako kroz smeđe vlasi u život vratiš.

(Prevela Jugana STOJANOVIĆ)

ISPRAVKA

U prikazu Šelijeve pesme „Oda Zapadnom vetru", u prošlom broju našeg lista, ispuštena je u poslednjem pasusu rečenica koja glasi: Prevod je čitan u Udruženju prevodilaca, na Večeri strane poezije 1955 godine i na Radio Beogradu 1956. — U pesmi je promaklo nekoliko štamparskih grešaka: prenoseći — treba pronoseći, zašarena — zažarena. — Potpis na kraju treba da glasi: Prevela i prikaz napisala dr Ranka Kuič.

SUSRETI

GUSLE I KOSTI

(Zapisi sa Sutjeske)

Duboka je dolina Sutjeske. Iz nje se snježni palci Maglića i Volujaka, iako neprestano nadkvečeni nad njom, jedva vide. Divljina i prostranstvo prašume Perućice pritisla je sve do njenih okrajaka. Tu je nepregledna tmina četinara i bukava iznad kojih izranjaju snježne glave ovih haotičnih, vučjezubih planina, često ubrađenih oblacima. Kroz usku dolinu između njih probija se Sutjeska poput kakvog bjegunačkog potoča — plaha, zelena i bistra kao oči u divokoza, da se tri-četiri puškometa niže ulije i izgubi u Drinu.

Predvečerje je crvenilo gole planinske grede kada smo se spuštali u dolinu sa Mrkalj Klada, gore ispod Maglića. Kroz guste, stoljetnje šume survavali smo se u dubinu od preko hiljadu metara. Nigdje nijesam vidio tako debelih jela i bukava, koje u visinama, čini se, mrče nebo svojim razuđenim krošnjama. Pojedino stablo, optočeno smolom i duboko izbrazdane kore, ne mogu trojica ošapiti. Poneko se opet prevalilo preko puteljka koji mili kao mravlji trag, ko zna prije koliko godina. Njegova srž već je uveliko trula i odavno naseljena mravima. Suve grane, oštre kao bajoneti, strše na sve strane. Jedva se putnik usuče i pređe preko ovih debala. Bukve su vrlo stare, glatke, čvrste kao beton. U Petoj ofanzivi služile su kao odličan zaklon, ne može ih puška probiti. Na njima čitamo urezana imena, datume, vojne jedinice. Ovuda je prohujalo ono što se zove Sutjeska. Partizani su se spuštali ka njoj da bi prešli u Zelen Goru, u Bosnu. Pod nogama mahovina i šušnje. Jedva se poznaju otražine kojima danas rijetko ko prolazi. Noga tone u bogate prirodne tepihe, prostrte nepregledno. Iznad glava zasvođeno, kao plivajuće gra nje, kroz koje se okeani nebo. Odmaramo se na čistini, uokviren oj četinarima. Strma livada puna je gorocvijeća koje snažno miriše. Cvijetovi su ovdje zagasiti, rujni, intenzivni. Zavaljujemo se u travu, u te mirise. U visinama kose se i razmotavaju orlovi, potsjećajući na kakve ogromne čobanske struke. Klize po prostoru u pravcu Maglića, kao da se sa njim natječu u visini. Tako bi se slatko zaspalo na čistoj travi, dok noge bride od umora.

U šumama iznad Sutjeske svuda su, još i sada, razbacane ljudske i konjske kosti. Bijele se u travi, u šušnju. Čovjek ne može sjesti i odmoriti se od besputa i vrleti, a da ne podigne sa zemlje od kiša ispranu kost i postavi je s poštovanjem i bolom na neko ljepše, istaknutije mjesto. To je sve što se može, za trenutak, učiniti za ostatke nekog partizanskog borca i mučenika. Pa i pred konjskim kostima, ovdje čovjek ne može ostati ravnodušan.

— E, što su nama sve konji označili u Petoj ofanzivi, to se ne može riječima iskazati, — kaže naš saputnik pukovnik, jedan od komandanata bataljona sa Sutjeske. — Ja mislim da bi trebalo podići spomenik partizanskim konjima!

A ja dodajem da je takav spomenik podigao i Ivan Goran Kovačić svojom pjesmom „Kljuse".

Dvojica vojnika donose nekoliko lobanja, zarđale ostatke oružja i pregršt čaura, pronađene u žbunju blizu mjesta gdje smo napravili odmor. Jednu lobanju postavljaju među nas. Izgleda kao da se i ona odmara s nama. Na njoj se jezivo ističu jaki zubi, čitava grivnja. Bio je to, svakako, mlad čovjek koji bi još dugo živio. Možda je bio i naš poznanik, ko će znati. Lobanja je na gornjem dijelu šuplja od kuršuma. Uzimamo je u ruke, kroz nju se vidi nebo. Dođje čovjeku i nehotice da razgovara sa ovom praznom ljudskom krgom:

— Odakle si, koga još imaš kod kuće, gdje su ti ostale noge, ruke, grudi, kad je prestalo da kuca tvoje mlado srce?

I čini se čovjeku da lobanja kroz one jake zube odgovara:

— Nigdje nikoga više nemam, sama sam na svijetu, postojbina mi je Perućica i njeni vukovi i vjetrovi, njene mećave i snijegovi... Ovdje se osjećanja smjenjuju. Čovjek ne zna da li da osjeća radost i gordost što je ostao živ ili žalost za poginulim drugovima po čijim lobanjama mile bube.

*

Zaklopila je noć u Tjentištu gdje čkilji grozdić svjetiljki. Iznenadio nas je pristojan hotel i električno svijetlo. Tuda puhće i šumska željeznica za Foču. Tjentište je ranije bilo par koliba u samštini, izgorjelih i sravnjenih sa zemljom za vrijeme rata. Sada je sve obnovljeno. U hotelu ukršta se život čitavog ovog kraja. Za stolovima crne se grupice mještana i radnika iz okoline. Vidi se da ovdje rijetko banu gosti izdaleka. Čim smo došli, ljudi su ustali i počeli radoznalo da prilaze našem stolu. Naivni, prirodni izrazi lica. Zapitkuju više oni nas nego mi njih. Odmaramo se i krijepimo prvoklasnim jagnje ćim pečenjem, sječenim na panju i gustim kisjelim mlijekom. Planina je ovo, pašnjaci, ovčarski kraj.

Među prisutnima zapaža se jedan žućkasti čovjek šezdesetih godina, lako pogrbljen i blago, dobroćudno nasmješen. Prišao je našem stolu i obratio se jednome od oficira, vođi ekipe.

— Milo mi je što ste došli. Vi ste sigurno ovuda prolazili za Pete ofanzive.

Pretstaviše ga više drugi nego on sam. Vasilije Jovović, kovač iz Pive, opravljao je i zatezao partizanske mostove. Sjede s nama sa još jednim drugom, ostali uokviriše dva ugloblјena stola.

— Vasilije, uzmi gusle, da čuju drugovi što si spjevao o Savi Kovačeviću, — povikaše na njega.

— Ja sam neuk, bez škole, Sava je zaslužio bolju pjesmu i boljega guslara, — branio se on.

— Hoćemo pjesmu, hoćemo... — potsticali su ga iz okvira.

Vasilije je u ovom kraju poznat kao guslar. Preselio se poslije rata iz Pive na Sutjesku sa ženom i sinovima. Pjesmu o Savi sam je sastavio. Pjevao je poletno, očito uzbuđen prisustvom tako iznenadnih gostiju. Gusle su ječale i stapale se s njegovim glasom koji je toplo podrhtavao. Zagasito-tamni tonovi tolkovali su opširno borbu na Sutjesci. Pjesma nije lišena, na mahove, ni književnih akcenata, najčešće je rimovana, što bi mogli biti i njeni nedostaci. Atmosfera Sutjeske je nagovještena. Svi su pažljivo slušali. Kada je završio i dobio pohvalu što u aplauzima, što u uzvicima „Aferim" i „Alal ti vjera", iskoči jedan stariji, crni čovjek, jadno obučen, obrati se Jovoviću za gusle i upilji oči u nas:

— Sad ću ja jednu o Gavrilu Principu. Vi ste junaci, Sava je junak, Princip je ravan vama.

— Jeste, vala, — povikaše prisutni, spremni da saslušaju ovoga negdje u duši povrijeđenog i zapostavljenog čovjeka. Guslao je takođe sa velikim elanom, možda ne kao Vasilije, ali dobro i zanimljivo. Principova herojika prirodno se slivala i povezivala sa Savom, partizanskom legendom. I jedan i drugi pali su u borbi protiv tuđinskog zavojevača, za slobodu i čistotu svojih planina. Guslar je pojedina mjesta jako akcentovao. Oči su mu zvijerale po prisutnima, kao da ispituju kakav utisak proizvodi na njih njegova pjesma.

Na kraju zamolismo Vasilija da pročita svoju pjesmu, da bismo je bolje čuli i razumjeli. Vasilije ustade i sa nekih masnih, izlizanih hartija poče da čita pjesmu o Savi, zamuckujući i zapjevajući, prekidajući i izvinjavajući se često što nije dobro pismen. Naročito je smiješno bilo kada je počeo da zapjeva bez gusala. Zamolismo ga da nam dade rukopis pa ćemo se sami u njemu snalaziti. Pjesma o Principu bila je ranije spjevana i nekima od drugova dobro poznata. I jedan i drugi guslar znali su perfektno pjesme napamet.

*

U Milin Kladama sve pokršeno od bombardovanja. Ogromne jele kao munjom rascijepljene do korijena. Ovdje je Tito ranjen, samo se ne zna tačno na kom mjestu. Vojna ekipa koja ima zadatak da obilježava značajna mjesta iz Pete ofanzive, zastaje, pretražuje, nagađa. Trebalo je povesti nekoga iz Titove ondašnje pratnje.

— To zna najbolje Vlado Šegrt, — kaže jedan od drugova.

Ilustracija J. Milanovića

Ovuda je negdje poginuo i narodni heroj Vako Đurović. Kroz polomljene i prorijeđene četinare ukazuje se kamena čeljust Treskavca, koji potsjeća na iskeženog nilskog konja, čiji zubi prijete suncu. Ovuda je, sa Titom, prošla engleska vojna misija kod Vrhovnog štaba. Englezi su se dobro držali, jedan od njih je poginuo u blizini Tita.

— Zašto se ne predajete, — pitali su Englezi. — Vojska koja je odsvakud opkoljena, mora da se predaje.

— Pitajte borce Prve proleterske. Ako oni hoće da se predadu, predaću se i ja, — odgovorio je Tito mirno. Tu je poginuo i njegov pas Luks. Stajao je neposredno uz Tita kada ga je pogodio geler u glavu...

Malo naprijed, ispred jedne kolibe, vojnik donosi dno velike bombe koju je seljak upotrijebio za pojenje stoke. Ogromna je, duboka, dva vola mogu iz nje da se napiju kad dobro ožedne.

Janko ĐONOVIĆ

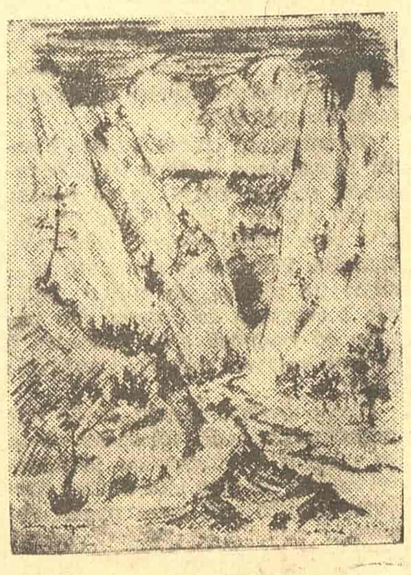

A. Huter: Sutjeska

SAVREMENA PROZA

PREPAD

Odlomak iz omladinskog romana „Sutjeska"

Dušan KOSTIĆ

... Iz šume se približavala patrola sa Volfom, ćutljiva i mrka. Nosili su ranjenika. Ali to ne uzbuni logor, samo se oko ranjenog sjatiše bolničari i odvedoše ga na previjanje, vrteći usput glavom: izgubio je dosta krvi. Vođa patrole, onaj u naočarima, ode da raportira komandantu Cajleru o nesrećnom slučaju koji im je spriječio dalje traganje za „banditima", budući da je Volfov pratilac, Dežmekasti, nepažnjom nastradao — a bez njega pas-tragač ne bi bio tako siguran. Cajler samo raširi ruke:

„Šta možemo, to je rat! Hajde, odmorite se, Miler! Sjutra polazimo, napuštamo najzad ovo zimsko gnijezdo — rano idemo, odmorite se!"

Postepeno je zalazilo sunce, tamnonarandžasto, kao od rđe. Vjetar odnekud banu i tromo zaljulja granje, zaškakolji ga, poigra se; pod njim zahuja klisura jedva čujno, kao nejasna daleka huka, kao dalek tajanstven šapat nečiji, polako oživje okolina — sve primetnije ukoliko je sunce više zapadalo.

„Ode i ovaj dan!" uzdahnu Kršikapa i kisjelo otpljunu ustranu, kao da se gadi nečeg. Pogleda u ruke tužno: besposleno su ležale na krilu, pomodrele, sputane. Zar su postale suvišne i sasvim nepotrebne više u ovom pustom životu?

Blagunjani su sjedjeli okolo iščekujući zlehudu večeru zarobljeničku: malo tople supe i tanku, vrlo tananu krišku hljeba. Pavlica je bio nervozan.

„Mogli bi već da nam tu crkavicu i podijele... Eto ti njihov čuveni red, disciplina! More, više je to priča — kažem vam ja!"

Kršikapa se osmijehnu:

„Jest, biće... Sve bih rekao, Pavlice, da ti to zbog svog stomaka. Treba ih, zbilja, na odgovornost, šta oni misle, ima ovdje i gladnih domaćina — ne zna se ko je od koga gladniji!..."

„Neka ti, neka!" reče Pavlica gotov na svađu. „Kao da ti prvi nećeš otrčati na kazan — sad se tu praviš!"

Taman Kršikapa htjede da mu odgovori ravnom mjerom, kad naiđe Glavati i zastade više njih.

„Čuste li, ljudi, za pogibiju?" upita ih, očigledno raspoložen.

Milun se pridiže:

„Kakvu pogibiju? Čiju? jedva istisnu iz grla, pomišljajući da nisu gdje uhvatili njegovog Lijaća.

„Partizansku, čiju drugu?" ujede četnik i pogleda likujući po Blagunjanima. A onda, da ih još više porazi, dodade:

„Pogibe Sava Kovačević! Onamo, na Krekovima..."

„Sava?" izleti nečiji glas, zaprepašćen, drhtav.

Glavati potvrdi glavom i spokojno poče da zavija duvan, gledajući ispod oka u ispoščena potamnjela lica. Znao je dobro koliko je Sava omiljen i čuven u narodu, legendaran već kao junak i vojskovođa; znao je da će ih potresti i zaboljeti njegova smrt i stoga je i požurio ovamo, čim mu je ispričao vijest Mata iz Banata — na taj način, bar, da im se osveti. „Poginuo je, poginuo", ponovi on tobož ravnodušno, nezainteresovano, kao da Savina pogibija ne pogađa nikoga i da nema nekog osobitog značaja: bio, bože moj, pa nije!... Smijuljeći se drsko, oholo, baš kao da je on sam došao upravo sad iz bojišta na kome je podijelio megdan sa Savom ostavljajući ga mrtva gavranovima i vusa Savom ostavljajući ga mrtva gavranovima i vucima — Glavati je pušio i željenim mirisom duvanskim kadio Blagunjane; uživao je i u tome.

„Lažeš!" reče najednom Peroš, sav se nakostriješivši put četnika. „Lažeš k'o pas!"

Bradonja se malo odmače.

„Ćut', drtino božja!" reče on s nipodaštavanjem. „Ako ne vjeruješ, eno ti Njemaca — pitaj njih!"

I ode, jednako dimeći.

„Ma je li ovo istina?" upita ćutljivi Milun.

„Jok, ne vjerujem ja u to... Neće puška na Savu — toliko puta joj se dosad isturao pa nikad ništa, ni da ga okrzne!" uvjeravao je Peroš. Uvjeravao i njega, i sve ostale oko sebe, samog sebe.

* * *

Vasilj oprezno spusti granatu u plitko iskopanu jamu, onda preko nje naslaga suvog granja i nekoliko klada koje pokupiše u blizini. Ali to nije bilo dovoljno da vatra obasja što jače, kako bi iz daleka, od njemačkog logora, bila sigurno uočena, i da se panjevi razmješteni okolo ognja pričine onima tamo kao da sjede ljudi, partizani, tifusari; stoga se svi razmilješe po šumi da pokupe drva, i uskoro nad granatom niče prilično visoka humka. Pred njom se prostirala malena zaravan, jedva se otkrivajući prema logoru samo jednim krajičkom — kroz razrijeđena stabla.

„Tako", reče zadovoljno Vasilj, pošto se uvjeri da su drva naslagana kako treba. „Ako nam ovo pođe za rukom — na konju smo!"

Potpali vatru s jednog kraja gomile, tako da se ona postepeno poče da razbuktava. Računao je: kad vatra obuhvati čitavu hrpu granja i kad se žar slegne — granata će tek tada eksplodirati. Njemci će u noći primijetiti vatru i zaključiti tada vjerovatno, da su oko nje tifusari koji su izgubili svaki smisao za opreznost — u sebičnoj gramzivosti da se ogriju i malo konjskog mesa bace na žar; i poći će, brzopleti, da ih pohvataju... Utoliko će granata...

„A sad, Ivelja, Jole, dječaci — naprijed!" komandova Vasilj i šmugnu niz zaravan. Za njim potrčaše i ostali.

Uskoro iziđoše iz šume na valovit go prostor i daleko zaobiđoše logor. Mrak ih je krio od neprijateljskog pogleda, mrak u kome su zvijezde bile preslabe — mjeseca još nije bilo, kasnio je, zadržan valjda negdje na putu. Izbiše na drugi kraj logora, nasuprot onoj vatri, i zauzeše položaj u njegovoj neposrednoj blizini.

„Sreće ako bude — biće veselo!" prošapta Jole Dragiši. „Ko ti je tamo, među Njemce — otac?"

„Ne!" reče Dragiša. „Djed... Peroš..."

„Koliko je tih vaših, odvedenih?"

„Pet-šest, toliko čini mi se..."

„A ja mislio — pola sela!" nasmija se Jole. „Šta je s ostalima?"

„Ne znam. Većina sela je u zbjegu. Starci, žene... Aluge su ih posakrivale..."

Kroz granje je, odonud, dopirao bljesak vatre — blag i rumen. Vasilj je opčinjen gledao čas u nju, čas u logor, gorio od nemira iščekujući šta će Njemci preduzeti. „Ako se neprijatelj ne pokrene",

Čedomir MINDEROVIĆ

LJUDSKA SVETLOST

Nekadašnji učitelj u Orahovcu, malom bosanskom selu na Drini, Stevan Jerković, puškomitraljezac Trećeg bataljona, bio je po svojim kratkim, uvek smrtonosnim rafalima poznat celoj brigadi. Slavni rafali Stevana Jerkovića ozarili bi lica svima borcima na položajima do kojih su dopirali i onda kada bi pomisao o neophodnom povlačenju sa položaja bila svakome jasna, neizbežna i životno sudbonosna.

Do sada su ti rafali već nekoliko puta, u borbama u Sremu, u povlačenju preko Konjuha, u čestim sukobima sa grupama i odredima četnika u Birču iznenadno menjali naizgled jedino mogući tok događaja.

Rasulo ili, u najmanju ruku, povlačenje bataljona, a katkada, u vezi s time, i pomeranje, povlačenje cele brigade, ti rafali često su pretvarali u potpuno nepredviđeno nastupanje, u oduševljeni juriš — u pobedu.

— Treba štedeti municiju, iako nam je oni liferuju prilično uredno, i bar do sada, u dovoljnim količinama — govorio je, skoro bez osmeha, Stevan Jerković posle borbe.

I začutao bi, i ponovo bi zamišljeno izvlačio dimove iz svoje večite cigarete.

Čekao je Ivanku godinama.

Jednoga dana udružili su svoje učiteljske oskudne, ali probrane biblioteke i otpočeli su zajedno opor, ali svetao, naizgled skoro nečujan ali topao, buran čudesan život bezimenih učesnika u podzemnoj borbi.

— Spremaj se, Ivanka, dolazi veliko vreme, treba se dobro potkovati! — govorio joj je često, vraćajući se s pošte sa tek prispelim novinama u ruci.

Ponavljao joj je te reči mnogo puta. Osećala je isto što i on, i slušala ih je uvek sa istom radošću, i ne razmišljajući više o njihovom značenju.

Možda su to bili njeni najsrećniji trenuci!

Činilo joj se da nikada kao u tim trenucima nisu bili tako bliski, tako sjedinjeni, tako potpuno svoji, i da Stevanovo lice, ozareno u tim trenucima neobičnim sjajem onoga što je dolazilo, nikada nije bilo tako drago i tako jedino, samo njeno.

Odvodili su ga dva puta u srez, na saslušanje. Neko je budno, i tačno, motrio.

Ali podataka bilo je zaista malo. Učitelja je trebalo skleptati jednog dana tako da se krsti i čudi. Neka stvar još sazreva.

Vraćao se odmah, sutradan, iz sreza, umoran i nasmejan.

— Radoznao svet! Zamisli — čak pokušavaju, bar za sada, da budu i učtivi! Ali — pameti malo, jako malo!

Tako je prošla jedna godina dana.

U maju 1941, jedne noći, uz psovke i kundačenja, bez mogućnosti da išta od stvari, ni za tek rođeno dete ponese, odvedena je.

Seljaci su, nagađajući, prenosili glasove da je, u prvoj grupi sa Drine, oterana u Jasenovac.

Da joj je, one noći, kundakom, na dva mesta, prebijena ruka.

Da je na saslušanju prećutala sve — da uopšte nije odgovarala kad su je u opštini ustaše ispitivali.

I da joj je neki oficir oduzeo dete još te noći i dao ga Stoji, gluvonemoj nadničarki sa donjeg kraja sela, koju su ustaše dovele tih dana u opštinu da im pere rublje.

On je već bio u šumi, s puškom o ramenu — nije je ni predavao posle kapitulacije — sa četvoricom Orahovčana koji se takođe nisu vratili u selo. Jedini put kad je uspeo da se probije do sela, do kuće — našao je već pustoš, razvaljena vrata i povađena okna, izgaženu slamu po podu — po slami je čeprkala nečija velika prljava kokoš.

Menjali su boravište iz noći u noć.

Pomerali su se polako prema Romaniji u kojoj, govorilo se, iako nikada sasvim određeno, već dejstvuje veliki partizanski odred.

Bilo je čudno, i ničim to nije mogao sebi da objasni — u trenucima svoje neobične samoće, makoliko se upinjao da zamisli Ivankin lik, njene tihe, tople oči, njeno visoko, lepo čelo i njena uvek pomalo hladna, svežа usta devojčice — to nikad nije potpuno, ni jednog trenutka, uspevao.

Veče je.

Ivanka odjednom počinje da čita na glas:

„...Tiltil prilazi da uzme pticu iz ruke devojčice. Ona se nagonski opre te, koristeći se neodlučnošću njihovih pokreta, grlica umakne i odleti. Unuka očajno krikne: „Mama, odletela je!" Počne da jeca. Tiltil: „Ne mari ništa... Ne plači... Uhvatiću je ja!" Pristupi prednjem delu pozornice: „Ako je ko nađe, hoće li nam je vratiti? Potrebna nam je da docnije budemo srećni..."

Sklapa knjigu. I prekorno mu govori:

— Znam, znam, ti ćeš opet da počneš o idejnoj konfuziji Meterlinka, simbolizma — a meni se, eto, priznajem, posle ovoga — plače. Zar nije strašno to što ljude moramo tešiti time da će biti srećni! Zašto ljudi ne mogu da budu srećni odmah! Danas! Svuda!

Pretvaralo se sve u košmar.

Ono što je on, čitavim svojim bićem, osećao kao Ivanku — nekud su vukli, sve dalje i dalje od njega, u krvavu maglu ispregrađivanu crnim bodljikavim žicama.

Ono što je on, svakim svojim damarom, znao da je Ivanka — posrtalo je i gubilo se, rasplinjavalo se pred njim u vrelom, mutnom bespuću bez kraja, sa malim dragim bićem, tek rođenim iz njegove krvi, u naručju.

Ono što je on, svakim beskrajnim trenutkom svoga ćutanja dozivao u veliki, u krvlju i suncem obasjani, u jedini život — ležalo je pred njim ne-

razmišljao je, „ako prozre da je to neka naša smicalica — onda piši propalo, ništa od svega ovoga, baš ništa... Onda smo džabe nosili onu granatu..."

Čutali su, čvrsto priljubljeni uz zemlju, čekali, osluškivali. Činilo se da protiče čitava vječnost — ne pokreću se, a protiče u napetoj neizvjesnosti, u nestrpljivom očekivanju neprijateljevih koraka put onog ognja, i eksplozije za tim. Gotovo sve je zavisilo od toga hoće li Njemci pojuriti na onu vatru i — ako pojure — hoće li granata tresnuti baš onda kad oni stignu do upaljene gomile. A to je pitanje. Veliko pitanje.

„Pazi!" reče Perošu Kršikapa. „Nekakva vatra..."

Iza drveća žarila se ona i kroz mrklu noć jasno probijala. Čas im se činila bliska, čas vrlo daleka, lelujala je pred očima punim mraka — da li je to ona dozivala, da li otkrivala? „Sigurno su Njemci", pomisli Peroš, „ne bi se naši tako razuzurili pred nosem neprijatelja"... Ali kad pored njih prođe užurbano vod vojnika i uputi se pravo ka vatri, njega zazebe oko srca i on tužno zavrtje glavom:

„Eh, eh!.. Kako su mogli da budu tako lakomisleni! Eto ti sad vraga!"

„Balavci!" naljuti se Kršikapa na borce, partizane, neznane i nevidljive. „Balavci, kad tako rade!"

Pavlica priđe:

„Vidjeste li, s njima ode i Glavati! Požurio, čovo, da kumuje... hoće od Njemaca orden! Pih!"

„Šta te čudi?" reče Kršikapa i hraknu negdje pored sebe u mrak. „Mene to nimalo ne čudi — svi su oni, četnici, isti. A neki dan stao nam tu da popuje: ne vjeruju ni njima, četnicima, Njemci; znaju, veli, da im ni oni dobro ne misle i to što su sada s njima, to je, kobajagi, taktika! Ne razumije on njih, ni oni, kaže, njega... Sad su se, eto, sporazumjeli — i to divno... I još će imati obraza da opet stane ispred nas, duvanom onim njegovim da nas ponudi — e pa, to je..."

Iznenada, prolomi se snažna eksplozija. Svi pogledaše: iz one tamo šume već je letio put neba ognjen stub, živ i zapaljen gejzir oko kojeg su se na sve strane rojile i rasipale varnice kao zlatne đinđuve naglo bačene iznad krošanja drveća u mrak, onda su se polako vraćale i gasnule kao da ih je vlažnim jezikom sve redom kupila pomrčina. Pa i stub naglo splasnu kao da sagore samog sebe, još neko vrijeme plamsao je u visini granja, potom se i on sravni sa zemljom — nemoćan i uzaludan. Još su se samo, tromo, vraćale tlu upaljene klade, ocrtavajući po tamnoj tabli neba žive plamene krivulje — veće, manje.

Blagunjani se uspraviše. U potpunoj nedoumici, zabrinuti i zbunjeni, nijemo su se pitali šta je to sad, iščekujući da li će se eksplozija ponoviti. Prolazili su trenuci, nje nije bilo. Tišina, pokrenuta iznenada eksplozijom iz mračnog bunara noći, nagrnu sa svih strana, sada dublja i uočljivija; poleže preko svega i zatrpa. Zatrpa samo kratko, samo ovlaš, jer i nju smjesta raznese pucnjava s drugog kraja logora. Zarza puškomitraljez, glasnu se brza pojedinačna paljba, drmnuše nekolike ručne bombe. Začu se otud prodoran Ivelićev glas:

„Bježte, Blagunjani! Bježte, more, da vam ne zakuka majka sjutra!"

„Ko je ono?" upita usplahireno Pavlica, saginjući se pod mecima — iako su fijukali visoko iznad glava.

„Ivelja, braćo!" skoči Milan. „Ne gubimo vrijeme, natisnimo kud ko može!"

Pojuriše, onako sputani, u mrak.

Logor je već bio sav na nogama, usplahiren i iznenađen eksplozijama i pucnjavom. U opštoj nervozi koja nasta, on pokrenu gotovo svu svoju vatru bljujući je okolo u mrak, usredsređujući je prema napadačima najviše. To bjeguncima pomože da u početku neometano pretrče jedan dio brisanog prostora — i ne obzirući se na iznenađenu stražu: meci su oko njih praskali još nasumice, još neodređeno, prosto u mrak. Ali prvi talas neprijateljeve zabune prođe. Njemci po vatri osjetiše da je to u stvari samo neznatan prepad nekakve drske partizanske grupice koju neće biti teško ućutkati i to vrlo brzo, stoga prema njoj odvojiše pojačan vod — on neka s njom sam tamo raščisti i svrši.

Tek sad kao da se sjetiše Blagunjana, osuše žestoku paljbu za njima — potonulim u noć. Plamenim smrtonosnim jezikom brižljivo su lizali prostor kojim su, kako im se činilo, odmicali bjegunci. Sad se Dragoš Sedlo pretvori u ogromno piskavo žarište iz kojeg su na sve strane rešetali meci u svijetlećim grozdovima topeći se u noć. Ništa pridolazili novi, još zagrižljiviji, pa i oni nestajali u potrazi za ciljem — ako ga slučajno zakače.

Mrak pocijepa raketa, vrisnu iznenada i izvi se visoko iznad logora i šume, osvjetljavajući širok prostor pred sobom. Kratko, treperavo izroniše stvari na vidjelo — sablasno blijede nekako. Šiknuše uvis još nekolike rakete, jedna za drugom, bez predaha nastavljajući jedna drugu i sad sve posta okolo vidljivo kao na punoj vreloj mjesečini. Primijetiše bjegunce kako se približavaju gustišu — još malo, kojih pedesetak metara, pa da ulete pod njegovo zaštitno krilo. Zasuše mecima stoga još žešće, još gušće, zaklokota — reklo bi se — prava bitka, kao nekoliko noći prije baš ovdje, na uskom prostoru Sutjeske.

Obuzeti bezmjernim strahom, gotovo životinjskim, seljaci su glavom bez obzira jurili travom i golom čistinom — ne osjećajući ni umor ni klonulost ni izgladnjelost, nisu osjećali ni teško breme godina, ništa. Oko njih je ludački praštalo, oni su samo pognuti bježali sa jednom jedinom mišlju: dočepati se šume, sakriti se, spasti goli život — samo to. Trčali su teško, s krajnjim naporom, jer su im ruke i dalje bile svezane. Posrtali su zbog toga, padali kao truplje, kao vreće, dizali se opet i odmicali — a ta šuma, ah, nikad da im priđe i da ih skloni pod svoj lisnati krov!

Kršikapa prvi uskoči u gustiš. Nemajući kad ni da gleda kud ga odnose noge, on ljosnu o neko granje koje ga izgreba po licu i rukama, izgubi ravnotežu i pade. Iskoristi to za kratki predah i tek sad se prvi put osvrnu za sobom. Vidje kako Milun umače u šumu nešto niže od njega; za njim je, šantucajući, grabio stari Peroš — ranjen izgleda u nogu. I ne primijeti više nikog.

„Gdje je Pavlica? Šta je s njim? Možda je već umakao?"

Ali ne. On s užasom ugleda taman trup na ledini — licem okrenut zemlji. Skupi mu se u duši.

„Pavlice, jesi li ranjen?" viknu on ispod granja. „Možeš li, Pavlice?"

Onaj se i ne pomače.

„Ajde, požuri čovječe!" povika još jače, da nadviče praskavo zviždukanje kuršuma. „Možda je teško ranjen, u nesvijesti?" pomisli. Odluči da otpuzi do njega i da vidi šta je to s njim — bez obzira na opasnost. Još je neko vrijeme ležao i posmatrao čistinu vrebajući trenutak da krene — dok se izduvaju s raketama. I zbilja, malo po malo one počeše da se rijede: najprije se mrak javi kao kratkotrajna pauza između raketa, poslije se one sve češće stadoše ubacivati kao svjetlosna i šareno obojena pauza između mraka i mraka. Poče da jenjava i paljba.

„Sad!" reče on i potrbuške kliznu u travu uputivši se Pavlici.

Uzalud je puzao. Pavlica je bio mrtav...

Krsto Hegedušić: Grafika

pokretno kao leš, leš u otrovnim košmarskim isparenjima, praznih očnih duplji i opuštenih, kao zid belih ruku.

Nikome nije govorio o vizijama svoje usamljenosti koje su ga često odvlačile od drugova u svoj neobični i strašni svet. One se nisu mogle sagledati u njegovom najčešće tvrdom, zamišljenom pogledu. Ali su mnogi od boraca znali za sudbinu Ivanke i njegovu usamljenost smatrali su svetom, nečim što se nije smelo, što nije trebalo nikad i ni na koji način povrediti, kao ranu druga koja sporo, teško zarašćuje i koju treba naročito dobro paziti.

A i inače — zar nije svaki borac oko njega nosio u sebi sličan košmar?

Zar nije svaki borac pored njega nosio u sebi makar samo jedan grob? I na maršu ili u nekoj besanoj noći, u mraku neke teskobne seoske udžerice ili pod dalekim i hladnim zvezdama, sasvim iznenadno, naizgled iz potpuno nedokučivih uzroka, zar se taj grob ne otvara da, makar samo za trenutak, čitavo biće prožme, do dna, grozom i mržnjom?

Ostavljen je i dalje na položaju puškomitraljesca, iako su i štab bataljona i štab brigade davno doneli odluku, iz nerazumljivih uzroka stalno odlažući njeno ostvarenje, da se odredi na odgovorniju dužnost.

Ipak, trebalo je da, uprkos svemu, u Lukama preuzme jednu četu Prvog bataljona. Ali događaji koji su nastupili omeli su izvršenje te još neobjavljene odluke štaba brigade.

— Treba štedeti municiju! — govorio je borcima Stevan Jerković tumačeći kratkoću svojih smrtonosnih rafala, ali to nekoliko reči izražavalo je mnogo više.

Baš svojom oskudnošću i mirnoćom, te naizgled beznačajne reči budile su u njima duboko poverenje u neobičnog, nenadmašnog i omiljenog puškomitraljesca. I poverenje, i ljudski i partizanski ponos, i novu, neslućenu snagu i kod najmlađeg borca.

— Dok je nama ljudi kao Stevan, očistićemo zemlju od ovoga gada tako da će nas, bogme, dobro zapamtiti! Za večita vremena! — govorili su borci među sobom.

I zaključivali su:

— Sa Stevanom — svuda! I usred Sarajeva!

Stevan Jerković, sa svojim sjajem u očima, kao u borbi, kao u svojoj čudnoj samoći, tada, na Gradcu, savijao je jednu od svojih bezbrojnih cigareta.

Čuo je reči koje je Dejan uputio Jeleni.

I Dejanov pogled, tu, na Gradcu, imao je neobičan sjaj.

Pogledi su im se, za trenutak, ukrstili — dva zraka ljudske svetlosti, nad zgarištem.

I Dejan je osetio, u tome trenutku, i za čitav život, da Stevan Jerković zna da je njegovo pitanje Jeleni ustvari deo jednog monologa sa dna njegovog bića, i da je Stevan Jerković svestan da je svedok jednog takvog monologa — kao kad pri iznenadnoj svetlosti munje, u magnovenju, ugleda fantastične predele olujne noći na ovoj visoravni.

„— Otpočelo je to mnogo ranije!" — zaustio je Dejan i to je bio skoro krik — ali tamo, na dnu njegovog bića.

Krik koji Stevan Jerković nije mogao čuti.

Pa ipak, pružio mu je kutiju sa duvanom.

— Savij, druže Dejane, za put.

I, možda po tome, Dejanu se učinilo da je Stevan Jerković taj odgovor čuo, da ga je morao čuti.

I ne samo čuti.

(Iz dela o Petoj ofanzivi „Oblaci nad Tarom")

Radonja VEŠOVIĆ · Veliko Mesojeđe

Ložili su po šumama
svoje rane kao suve grane.
Gorjele su Neronove baklje,
žrtve paljenice na brdima.
Gorjeli su — krvave zastave.
Goli, bez stida,
jer čega da se stide
kada su dali sve.

Smijeh kanjona i palucanje kamena.
Krikovi noćnih ptica,
usciktale puške.
Krvlju ostrašćena pobrđa
i oburvano kamenje sa vrhova.
Po tome smo znali da nam se
približuju crni kao mrak i krv.
Držali smo puške i koračali.
Samo da metak ne slaže
i mrak grlo ne opšapi.

Spotakneš se
o nešto meko kao šuškor.
Nije panj, ni kamen,
nije busen ni grana.

Spotakneš se o nešto
strašno meko, kao čovjek.
Ren crva u ranama.
U toj Gori Čemernoj
mrtvi živima pokazaše put.

Pružiš sluh,
a tamo; presveta riječ
„Druže, ubij me.
Od tvoje ruke hoću smrt.
Jer znaš li šta me čeka?
Metak milosti ne postoji
u krvničkom šaržeru
Ostavi me smirenog..."

Crnokor nož
i česo luka
ne zaboravi da stavi̇š
pod uzglavlje,
kamen na vjeđe,
ako ti u san navrati
Sutjeska —
Veliko Mesojeđe.

DNEVNIK

MI BRODIMO...

Dušan MATIĆ

Nastavak sa 1 strane

Poziv na festival primio sam i inače s rezervom, s toliko rezerve da nisam, ako se ne varam, ni dao pristanak pismenim putem; samo usmeno, jednom prilikom, s nejasnim osećanjem da možda neću ni poći. Pred sam polazak, kad sam se već bio rešio, sasvim me je uznemirilo pitanje jednog prijatelja: „Zar na festival poezije, sad, kad se tako sudbonosne stvari u svetu odigravaju?" U glasu mu je bilo nečeg potsmešljivog. Kao da je rekao: „Ideš da mlatiš praznu slamu!"

Pošao sam pomalo postiđen, pomalo s osećanjem učenika koji je pobegao s časa matematike, na kome se rešavalo da li će dobiti prelaznu ocenu, da bi na poljančetu igrao klikera.

U toku samog festivala odigrala su se dva značajna politička događaja: De Gol je dobio investituru i ovlašćenja, a Hruščov je doleteo čak do pred vrata Jugoslavije, da bi u Sofiji održao svoj famozni govor, i neki Ganev zapretio da će „zgromiti" Jugoslaviju. I tako su se i nehotice povezale politika i poezija.

Za veliko čudo, baš tada mi se učinilo da je ovaj naš festival poezije došao u pravi čas. Očigledno mi je bilo da bih bio pogrešio da nisam došao. Najednom mi je postalo jasno; u svetu bi bilo ipak bolje, život bi možda postao nastanjiv, kako kaže Alen Boske, kad bi umesto fanfara koje objavljuju oficirske pučeve i h r u š k a č k e govore, fanfare objavljivale na mnogim mestima na Zemlji, kao na našem festivalu na Rijeci, festivale poezije; kada bi se ljudi pozivali ne u borbu i u krv protiv drugih ljudi, već da čuju reči koje čovek upućuje čoveku, reči koje su „slika i zvuk" radi bratstva i zajedništva osećanja i misli. Jer i najsumornije reči pesnika ipak su zlato života u poređenju sa najveselijim poklicima političkih i vojnih pohoda. One su prve, i kad su tamne, sporazum za ljude, ove su poslednje samo mrtvačke šale: iza svog kliktaja nose jedino buduću zverski prosutu krv.

Tako se poezija pretvarala u politiku, u politiku za čoveka.

To o ozbiljnosti.

Sem toga, ovde bi se moglo još i ovo dodati: ne treba pristati, kad je reč o istini i pravednosti, na zamku argumenata sile i siledžijstva, ni prepustiti se zmijskoj fascinaciji brojki i cifara. Kad te svojim pogledima fiksiraju Golijati, treba skrenuti samo malo glavu, posmatrati te đinove pomalo iskosa. Moć fascinacije tog pogleda nestaje. Treba ih posmatrati iz neke sveobuhvatnije, ljudske, perspektive. Onda sve to drukčije izgleda. Za potvrdu, zašto vam ne bih rekao svoju tajnu misao: sve mi je to već poznato; nekoliko silnih i moćnih imperija video sam kako su se očas, gotovo za tren, na zemlju srozale u krvi koju su same izazvale. Gde su ona carstva koja su na početku ovog tragičnog i veličanstvenog veka zveckala sabljama, gde? Ove zime dobio sam na poklon jednu staru, već požutelu knjigu; ne zbirku pesama, već neki stari priručnik. On nosi naslov „Putovanja kroz Srbiju", štampan u Beogradu 1899 godine. Sastavio ga je Mihajilo M. Radivojević, računoispitač u penziji. Iznenađenje je bilo veliko: moj nepoznati računoispitač u penziji, opisujući granice ondašnje Srbije, ne priznaje dve imperije: za njega postoji samo Srem, Banat, Bosna, razume se, Rumunija i Bugarska, ali nigde nema Habzburške monarhije niti Otomanskog carstva. A te dve imperije držale su u svojim kandžama više od tri četvrtine granica Srbijinih. Prvo sam se nasmejao, možda čak i superiorno, kao što su se smeškale verovatno evropske diplomate u Beogradu, ako im je kojim čudom ovaj tekst došao do ruku. Ili kao dobri poznavaoci „političke stvarnosti" ondašnje Evrope među Beograđanima. Jer, šta je Srbija bila u poređenju sa tim silnim imperijama! I šta misli taj sitni izlapeli penzioner! A onda sam počeo da razumevam tajnu misao mog računoispitača u penziji: ponekad treba ići protiv očiglednosti. Katkad treba ustati protiv „očiglednih istina", istine prave radi. Ta borba protiv očiglednosti možda je sastavni deo borbe za istinu, za pravdu, za neki ljudskiji život. Jer, eto, uprkos svim diplomatama i poznavaocima „političkih stvarnosti" Evrope, sitni, podmukli penzioner s Balkana imao je ipak pravo što nije verovao u stvarnost dve imperije na granicama svoje Srbije: nije prošlo ni dvadeset godina, na njenim granicama zaista nije više bilo ni Habzburške imperije ni Otomanskog carstva.

Tu moju staru požutelu knjigu poželeo sam da dostavim onom Ganevu iz Sofije da u njoj pročita te retke i tu tvrdoglavu veru priprostog čoveka, a on neka ih dalje dostavi svojim gospodarima.

3. SAMOĆA I ZAJEDNIŠVO PESNIKA

Međutim, svi problemi poezije ostaju i dalje. Problemi stari kao i sama poezija. I otvoreni kao i sama poezija. Otvoreni kao pitanje, da li kao pitanje, kome odgovora nema, ili kao odgovor, za koji ne znamo da postavimo pitanje, a odgovor je neizbežno tu.

Mi ne znamo mnogo o poeziji. Mi ne umemo bogzna šta da kažemo o njoj. Ali, imamo običaj da kažemo: poezija je delo samoće. Zar nije povodom poezije i izmišljen pojam: živeti sam u kuli od slonove kosti? I nije onda čudno što ljudi sa skepsom vrte glavom kad čuju da se veći broj pesnika nađe zajedno. Mi i nehotice pomislimo na Vavilonsku kulu, na skup ljudi koji moraju ostaviti utisak bučne smušenosti i nesporazuma. Ako sam na tu samoću poezije i pesnika, za onih šest dana festivala, mogao nekako i da zaboravim, vrativši se kući, i prelistavši već prvi časopis među onima koji su me sačekali nakupljeni u mom otsustvu, nije mi trebalo dugo, a već na sedmoj ili osmoj stranici na kojoj mi se zadržalo oko mogao sam da čitam:

„Dakle veliko moderno delo (p o e z i j e) rađa se na neki način u svom sopstvenom krilu i dolazi obavijeno svojim sopstvenim trajanjem — „Samoća, sprud, zvezda".

Samoća, sprud, zvezda? Tri reči iz istog onog Malarmeovog „Pozdrava", s kojim smo zaplovili u ove retke, i u kome se, zar ne!, isto tako ne kaže: mi plovimo, o raznoliki moji prijatelji..."

Samoća poezije i zajedništvo pesnika, to protivurečje kao da je našlo svoje rešenje u životu pesnika, u životu koji je u korenu same poezije, jer oni se ne isključuju, ako smo sposobni da onom koji je različit od nas uputimo reč: prijatelju, tu reč bratskog dozivanja. I dalje, mora nam najzad biti jasno: „Život pesnika jeste život svih ljudi". Opet navodim jednog pesnika, koga navodi inteligentni tumač poezije, Gabrijel Bunur, u svom poslednjem napisu o poeziji.

Pesnik ne radi ništa drugo do jedan dragocen ljudski posao. U svojoj samoći, na svom sprudu, sa jedinom svojom zvezdom iznad svoje glave, u mukama, kao što se rađa svako veliko delo života, radi kao „strašan rabotnik" posao koji, urađen ali nedovršen, on predaje ljudima, on, samo posrednik u poslu koji i on sam nastavlja i koji drugi za njim nastavljaju.

I zato, po meni, ovaj Drugi festival poezije razlikuje se od svih sličnih festivala o kojima nešto znam po tome što su naši pesnici, svi, od veterana Todora Manojlovića do najmlađeg Miće Danojlića, za nekoliko dana, ostavili za „svoju samoću", za „svoj sprud" i „svoju zvezdu", svoje probleme i svoje muke; nisu se mnogo upuštali u izjave, deklaracije i manifeste o poeziji, već pošli u fabrike, brodogradilišta, škole, bolnice, sela, narodne univerzitete, i okolne gradiće i otoke; i svoje pesme, i one koje imaju već pečat trajnosti kao i one koje su prolazne kao trenutak, dajući im glasa, predali drugima da u njima nastave da traju i da iščezavaju, onako isto kao što su one u njima i nastajale i iščezavale.

4. O RAZUMLJIVOSTI I NERAZUMLJIVOSTI POEZIJE

Čujem već brižan glas skrupuloznog čitaoca: da li vas je publika razumela? Šta je sa razumljivošću i nerazumljivošću savremene poezije?

Bilo bi glupo i pritvorno zaobići to pitanje. Ono je bilo tamo zaista i postavljeno jednom. Onaj koji piše ove retke, i odgovarao je na to postavljeno pitanje. On se ne seća tačno šta je tada odgovorio, ako bi mu neko tražio da to ponovi reč po reč, red po red.

Međutim, seća se ipak da je rekao: ako želite da u pesmi, odmah, kao da je u pitanju dokazivanje da su dva i dva četiri, razumete svaku reč po reč i svaki red po red, i to odmah, bez ostatka one neizbežne noći, onog jezgra stvaralačke noći koja je na dnu života svake pesme, svake pesme koja iole postoji, i koja upravo čini da ona može dugo da zrači, onda je poezija nerazumljiva, ili bar treba dugo čekati dok kritičari i istoričari književnosti, interpretatori i tumači ne objasne svaku reč i svaki red. Pa i onda, kako ćete se snaći u tim mnogobrojnim, protivurečnim, nijansiranim značenjima? Pesmi se treba predati kao što se čovek predaje pejzažu ili mesečini ili vetru, ili ljubavi, ili prijateljstvu. Uzalud se pesme ne uče napamet. To treba nešto da nam kaže. One na taj način, zar ne, nisu više nešto izvan nas, već postaju sastavni deo nas. I tek onda, one, pesme, koje nismo do kraja možda razumeli, pomažu nam da razumemo ostalo u nama i oko nas. Najzad, kad sam se umorio od ovih apstrakcija, ispričao sam odlomak iz jednog Žiroduovog pozorišnog komada.

Žirodu, postavljajući problem odnosa između sensibiliteta i inteligencije do čega je došao u svom pozorišnom iskustvu, insistirao je na sledećoj činjenici: „Dejstvo jednog dobrog komada procenjuje se prema raspoloženju gledaoca sutradan". I evo tog dialoga:

Renoar — ... Oni koji hoće da razumeju u pozorištu su oni koji ne razumeju pozorište.

Žuve — ... I kad vidim u fotelji gledaoca koji bulji oči, koji čulji uvo, koji se, sav crven u licu, pita „Šta je to hteo da kaže?", koji pokušava da nađe neki smisao svakom našem gestu, svakoj intonaciji našeg glasa, našim svetlosnim efektima, našoj scenskoj muzici, dođe mi želja da se približim rampi i da mu doviknem: „Ne mučite se zaboga toliko, dragi gospodine.

Imate samo da čekate, vi ćete to znati sutra!"

Robino — Sutra?

Žuve — Spavaćete i vi ćete to znati. Evo šta bi kritičari trebalo da vam kažu: „Sutra, ili ćete se probuditi teški, gadiće vam se i pomisao na rad, bićete precizni, sitničari, neočišćeni, neuskrsnuli, neispunjeni svežim dahom: to znači komad je bio rđav. Ili pak, bićete zapahnuti dahom svežine, blaženo ćete se smešiti, jedan časovničar pobrinuće se da u vašem mozgu pravilno navije godišnje doba i časove dana, srdžbu i blagost: to znači komad je bio dobar".

Da jedna pesma legne u vama, treba vremena.

Godinama znate neki stih. Naprimer, ovaj Ujevićev:

"Ponore, more povrh moje glave!"

I ništa vam ne kazuje. Ali jednog dana probudite se, pođete ulicom. Ništa naročito. Ne pogledate čak ni u nebo, a iznenada, neka plima podigne se u vama, kao nikada dotada i neočekivano zabruji na vašim usnama:

„Ponore, more povrh moje glave!"

Na Drugom jugoslovenskom festivalu poezije pročitano je možda preko tristotine pesama i sigurno preko šest hiljada stihova. Ako, među onima koji su ih slušali i čuli bar u desetorici njih jednog lepog ili sumornog jutra, ili večeri, to je svejedno, po neki od tih stihova iskrsne u sećanju, kad ih obuzme kakava neizreciva plima osećanja, onda je to dovoljno da opravda sav zamor i leprš stihova, to rečito more pored stvarnog mora kraj kojeg su izgovoreni, šum tolikih stihova i pesama koji su se valjali od pesnika do publike i natrag.

Svaki čovek ima prava na predah, na zaborav. Pa i pesnici.

To je ljudski smisao proteklog festivala poezije.

Neka ih zatim godinama grizu pitanja.

Razdiru odgovori.

ČUDESNA DETINJSTVA

Nastavak sa 5 strane

kao bićem koje, ipak, od svih, najbolje poznajemo. Tada, gledajući u svoje realne oči onim imaginarnim, zapitajmo se sa otsustvom rezervi i zaustavljeni u jednom času, ovo: šta je u nama stvarno a šta izmišljeno? Koliko istina i koliko iluzija čini naš svet?

Možda će neko reći: „Ja, zaista, nemam iluzija. Ne verujem da je slatko ono što je gorko, niti me iko može ubediti da je belo crno. Znam ono što znam. Ja sam onaj koji dela pretpostavlja rečima i koji je uveren da više no druge, ljudi vole sebe. Zaista, nemam iluzija..."

Kao da sve više gubimo smisao za detalje, sve manje uočavamo nijanse i hvatamo polutonove. Iluzije nisu stvari koje se u celini sagledavaju, nešto što se odmah vidi da je tô. One se mnogo puta nalaze između tišine i zvuka, između misli i osećanja, iza polutonova i nijansi. One se tkaju od materije nevidljive, iz odbrane bića, to su mali tegovi što žude ravnoteži.

Naše „kratko pamćenje", potreba da zaboravimo ružne stvari ili da ih što je moguće više ublažimo, šta je to? Preuveličavanje lepih uspomena? U riznici naših sećanja vrši se čudna alhemija: obični kamen, često, postaje rubin i dijamant. Vreme n i k o ne može vratiti, možda mu se zato svetimo, darujući sebe. Čak i vrlo razumni ljudi nasedaju neistinitim rečima koje im gode; mi poklanjamo drugima ono što bi oni želeli iako im ne pripada. Samo dva detalja koja idu u prilog n a š o j želji, srušiće dvesta koji je negiraju. Mi valjda nosimo u sebi potrebu za radošću, potrebu za lepotom i harmonijom, za ispunjenjem. Upravo to! Čovek manje pati od činjenice što nije uspeo, no od pretpostavke da bi sigurno uspeo da mu je pružena prilika. Čovek s a m mora najpre da veruje u sebe, onda tek dolazi potreba da i drugi veruju u njega. Kakva klima za biljku koja rađa u sudaru ove dve želje; za i l u z i j u.

Stendal je napisao lepu knjigu o ljubavi na bazi k r i s t a l i z a c i j e. Radi potrebe za što potpunijom srećom, radi naše sujete, možda, mi izmišljamo, dodajemo vrednosti onima za koje smo osećajno vezani. Mi smo pigmalioni, gradimo ih prema svojoj zamisli, unutrašnjim traženjima, prema idealu kome težimo. Obična natrula grana bačena u rudnik soli, postaće posle kratkog vremena čarolija blistavih kristala taloženih iz dana u dan.

Volter je bio mudar čovek i veliki skeptik. No, priznavao je, da je bezbroj puta, slušajući laskanje kakve male dame, osetio lake pokrete u srcu. Najveći lažljivci nisu opteretili svet sa toliko laži, koliko ih je svaki poštenjačina podario sebi. „Vi ste lepi". „Vi ste dobri". „Vi ste pametni"... Koliko ih je koji su odoleli ovim iskušenjima, od njihove najgrublje pa do rafinirane varijante?! Žirodu je od te dirljive ljudske slabosti napravio „Apolona iz Belake", briljantnu komediju smeha i tuge.

Umesto da kažemo „ja nemam iluzija", možda bi trebalo pokušati da ih u sebi otkrijemo. To može biti put da bolje upoznamo sebe. Jer, iluzije, nisu li one ustvari, naše želje?! One su često naše potencijalne mogućnosti, ali isto tako mogu biti i svet koji nerazumno gradimo. No, umesto da se u njemu spasemo, mi se u njemu usamljujemo i gubimo.

Za jedan deo ljudi kaže se da su „umetnici života". Oni ne osećaju neravnine i ne vide senke, bolje, oni n e ć e da ih vide i osete. „Šta mari što su moja zadovoljstva lažna, ako mi pružaju istinske radosti!" — uzvikuje junakinja u jednom romanu. Ne razaznavajući autentično od nestvarnog, po sopstvenoj volji, oni veruju u svet kakav je njima potreban. Postoje oni koji, lišeni „nagona za srećom", u sve sumnjaju. Iz straha da ne budu obmanuti, oni će odgurnuti očigledu realnost punu radosti. To su romantičarske prirode, ljudi koji vole patnju. Prvi ne razaznaju autentično od iluzije, predmeti i osećanja rasplinjavaju se pred njima u sjajnu sliku života koji se vrtoglavo okreće, života koji je kratak i njima darovan za magnovenje ljudskog veka. Drugi su isposnici u ime svoje sumnje, uvređeni „obmanom" tog istog „vrtoglavog života" kojeg primaju kao dug. Njihova je iluzija, možda, najveća i najtužnija. No, najviše nas je koji živimo između ove dve međe, dodirujući i opipavajući časove svoga života u strahu da ih ne gledamo drukčijima no što jesu. Mi veoma lako tvrdimo: „Ja, zaista, nemam iluzija..." A one su ipak tu, svakodnevno, kao vazduh.

Upravo zato što zbog krajnosti ljudi ne vide ono što nisu krajnosti a što nije ni normalno, ni pravilo, sve ono što im prethodi, često i dolazi do njih. Odavno znamo: iluzije su droge koje postaju otrov kada se uzimaju u nerazumnim količinama, kada se bez njih više ne može, kad su nesvesno sredstvo održavanja. Pa ipak, kako je teško videti ih u celini dok su još prijatnost. Ne možemo bez iluzija, stoga budimo njihovi gospodari, ostavimo ih van nas, ne stavljajmo sebe u njih. Kada se razbiju, nećemo se i mi razbiti, biće samo slomljena vaza. Pridom kaže da slomljena i ponovo slepljena vaza uvek nosi pukotinu, no, jedna stara poslovica veli: „Napukla vaza živi dva veka". Uprkos gubitku, tešimo se iskustvom.

Iluzijama se ne bi vredelo baviti kada bi one bile samo defekt naše prirode. Ali, iluzije nisu samo droge, pomoćna sredstva, one nisu samo sklonište slabih i slabosti jakih. Iluzije su i sve ono što čini da smo radosniji no što bi inače bili, više srećni no što imamo pravo, hrabriji no što jesmo, smeli i kad je to u osnovi besmisleno ali i korisno. Ne potsmevajmo se iluzijama jer ih je toliko oko nas: u vidu najplemenitijeg odraza života. Iluzije su spektakli koje volimo, možda i muzika, neonska svetla i ukrasi koje stavljamo na svoju odeću, arhitektura naših domova... Iluzija je nagon čoveka; ona je često pokretna snaga koja ga goni da stvarno dostigne sopstvenu zamisao sebe, i, da manje drugi, a više on sam, poveruje da je ispunio svoju namenu.

Nada MARINKOVIĆ

PISMA „KNJIŽEVNIM NOVINAMA"

STRAH OD SLOBODE

U našem sadašnjem literarnom stvaralaštvu, posebno u kritici, postoji nešto što bi se, možda patetično, moglo nazvati strahom od slobode.

Društveni sistem je slobodu misli i stvaranja potpuno garantovao. Postoje ograničenja samo za otvoreno asocijalna, rušilačka, antihumanistička gledišta koja, uostalom, već po svojoj prirodi i ne mogu biti baza za izgradnju prave kulture. Postoje ograničenja samo za poglede koji vode ugrožavanju slobode i svega onog što je izvojevano sa toliko muke i krvi, ograničenja koja su direktno vezana za sam pojam egzistencije jedne organizovane narodne zajednice. Ovako široko date slobode, rekli bismo, ne koriste se dovoljno.

Kod jednog dela pisaca oseća se uzdržavanje od kompletnog odražavanja svoje ličnosti, koje nije uvek samo strah od banalnosti, razumljivi skepticizam nekih viših duhova. Ima bežanja u bizarne motive koji nisu ni realni odraz unutrašnjeg bića samog pisca, akamoli toliko kompleksne naše stvarnosti. Daleko od toga da plediram samo za realističku književnost u klasičnom značenju te reči, smatram da je, u izvesnom smislu, svaka prava književnost realistička. I najapstraktnije ali sasvim iskrene preokupacije pisaca koji su svojom specifičnom intelektualnom orijentacijom okrenuti više sebi samim, realističke su, jer izražavaju realne sadržaje ljudskog duha uzetog u celini i doprinose opštoj težnji baš one umetnosti koja se traži a koja treba da šaroliku čovekovu avanturu iskristališe, sublimira, preslika, ovekoveči, ukaže joj nove puteve. Koliko je Kafka rekao o čoveku, a može li se njegov »Proces« shvatiti kao realističko delo starog stila?

Ne traži se od pisaca da se eksplicitno izjasne o svim pojavama koje ih okružuju. Govoreći o ružama iz svog vrta, veliki pisac će sebe do te mere odrediti da ćemo moći sa velikom verovatnoćom pretpostavljati njegov eventualni stav u vezi sa nizom pitanja o kojima nije rekao ni reči. Takvu određenost fizionomije postigli su mnogi naši stariji pisci, tipa, recimo, Laze Lazarevića. Mi danas osećamo Skerlića kako je disao. I da se nisu Morijak i Sartr umešali u poslednje francuske događaje mi bismo bez većih teškoća pogodili njihovo pravo raspoloženje. Ne radi se samo o stavu prema političkim događajima. Tu je kod nas stvar još najjasnija. Reč je o odnosu prema ukupnom, ako hoćete, složenom tkivu našeg života.

Da nije tih primetnih znakova svesnog samosputavanja, sve bi se moglo pravdati zaista do sada neviđenim bogatstvom oblika života čije obuhvatanje zahteva i vreme i veoma naporan posao. Međutim su spomenuti znaci vidljivi. Jedan od njih je loše stanje satire. Prirodno je da satira u gogoljevskom smislu koja je značila skoro kompletnu negaciju stare Rusije ne bi kod nas imala osnove u stvarnosti, pa ne bi mogla biti ni umetnički autentična. Ali zašto se, u strahu od preterivanja ne dolazi ni do pola puta, kada satiru traži baš sam društveni sistem, kome bi ona bila dragoceno sredstvo u borbi protiv neminovnih povremenih i mestimičnih slabosti, borbi koju sistem otvoreno i planski i uspešno vodi? Kao da iskren rodoljub (a takva je većina ljudi koji se danas kod nas sa žarom bave literaturom) i može preterati ako samo ostane veran istinskoj svojoj inspiraciji. Našoj zajednici, čvrstoj i iz naroda proistekloj, i ne treba nikakva poklonička apologetika. Ljudi uvek idu napred i postižu sve veće uspehe. Oni su danas srećniji nego juče i sutra će biti srećniji nego danas, ali čoveku nikad ni sreće ni nesreće ne može dosta biti, jer ipak njemu, i pored sve biološke ograničenosti kraja nema. Potpuna blaženost čovekova možda bi značila kraj svesne aktivnosti.

Kada dakle uzrok ovakvim pojavama nije u spoljašnjem gušenju slobodne misli, gde onda treba tražiti uzroke?

Pitanje je isuviše složeno da bi se moglo iscrpsti u okviru ovakvog jednog članka. Takođe ne mogu svoja tvrđenja ni da ilustrujem primerima kojima, mislim, raspolažem. Pokušaću ipak da iznesem neka svoja subjektivna gledišta.

1) Naša nova socijalistička misao, jedina te vrste u svetu, postigla je na unutrašnjem i spoljašnjem planu niz krupnih uspeha. Ona je znatnim delom proistekla iz prakse ali znači i veliku inspiraciju za dalje razvijanje i detaljnu primenu u raznim oblastima. I kulturna delatnost jedna je od takvih oblasti. Na kulturnim radnicima, a prvenstveno na književnicima leži ta odgovorna i veoma zamašna dužnost. Postoji ustezanje pred veličinom posla i biranje lakšeg puta po stazama koje, makar i ne bile sasvim utrvene, ipak zaobilaze izrazito neispitana mesta. Međutim, baš bi ispitivanje tih mesta doprinelo formiranju određenije fizionomije autora.

2) Poziv književnika ima u znatnoj meri obeležje profesije što je opravdano, jer je jasno da narodna zajednica ne može zapostaviti svoju intelektualnu elitu. S druge strane ova činjenica može da postane izvor konformizma pošto profesionalna vezanost nameće i takve obaveze i stavove koji nisu bitno spojeni sa literarnim stvaranjem. Poznat je, dalje, znatan broj primera da je baš surovo lično životno iskustvo bilo osnova dubokih književnih inspiracija. Bilo bi smešno, međutim, neku našu oformljenu književnu veličinu terati da se bavi svojom ranijom profesijom koja nije imala veze sa literaturom. Ovakve su veličine, uostalom, skoro sve i prošle kroz životnu školu. U ozbiljnoj dilemi po ovom problemu ipak se moramo opredeliti za obilne dotacije literaturi, ali i pozdraviti sve mere čiji je cilj sprečavanje preteranog maženja onih koji su ustvari pokazali samo klice talenta, a koje to maženje potpuno uspava. U tom smislu je veoma mudra odluka o pooštrenju kriterijuma prilikom prijema u članstvo Saveza književnika.

3) Postoji težnja ka modernizmu po svaku cenu i zapostavljanje naših, po duhu često sasvim modernih klasika. Svaki unutrašnji sadržaj uslovljava specifični svoj jezik i smešno je govoriti remboovskim stilom trivijalne stvari. Mnogi bi pisci lepše i lakše izrazili sebe i svoju ulicu kada bi usvojili, dalje je razvijajući, klasičnu metodologiju. Jasno je, u isto vreme, da se na do sada uobičajene načine ne mogu reprodukovati izvesna vrhunska stanja duha. Tragično je samo kad dođe do nesklada između jezika kojim se govori i stvarnog misaonog sadržaja. To obavezno dovodi do nejasnosti i neodređenosti fizionomije.

4) Oseća se raskorak između naše kulturne zaostavštine i obimnosti, dubine problematike koja danas stoji pred literaturom. Naša kratka kulturna istorija isprekidana je sa toliko potresa, da možda tek sad stoji pred nama prvi duži vremenski period pogodan za sistematski red. Iako je očigledno da se baš zbog toga mora ići brže, jasno je da nagli skokovi mogu biti — u prazno. Vrlo je dobro što se posvećuje velika pažnja izučavanju književnosti iz doba između dva rata, čiji najbolji pretstavnici pretstavljaju elemenat kontinuiteta vremenskog i sadržajnog. Takođe je od najvećeg značaja i izbor motiva. Neke bučne pojave su samo uzgredni produkti društvenog razvoja a u literaturi su nesrazmerno zastupljene. Bio je lep članak u »Književnim novinama« o »seksomaniji« koja znači ugađanje lošem ukusu. Borba protiv nje ne treba da bude odricanje prava opstanka ovoj problematici, koju su veliki umetnici davali nimalo puritanski, ali uverljivo, svesni instinskog njenog mesta u psihi čoveka.

U celoj diskusiji koja se po ovim pitanjima razvija mislim da je glavno izražavati se sasvim slobodno, bez straha od eventualnih mandarinskih sputavanja. I veličine mogu imati svoje slabe dane i ne treba s krajnjom nekritičnošću primati sve što dolazi sa visine, kao oni ljudi što oduševljeno grabe i čitaju reklamne letke fabrike sapuna, koje u novinama ne bi ni pogledali, ali se njima ushićuju jer su bačeni iz aviona, sa veće visine, izražene u metrima.

Milorad BERTOLINO, Beograd

★

„Gospodska sirotinja" Isidore Sekulić

...a meni se čini, da je nesmirena i stroga priroda Isidore Sekulić samo bolna rezignacija iza jedne neizdržane borbe sa mirnom i vedrom srećom, koju je naročito upoznala u duhu njenog nekadašnjeg velikog miljenika — Franje Asiškoga.

Iz njenih ponavljanih riječi »gospodska sirotinja« izbija zaostali žalac, koji je izazvao disharmoniju u cijelom njenom biću, jednu disonancu koja nije nikada izmirena. Ona se nije više vraćala na to opasno mjerilo, čak je i strahovala od tog neumoljivog postulata, koji traži beskompromisno ogoljenje sebe sama. Nespokojan zanos za asiškog Siromaha — skoro histerijskog izliva, kako sam ga nekad u njoj upoznao, bio je vrlo kratak period u interesovanju njena duha za duhovne veličine. odbljesak doživljaja na putu k jednom idealu, do koga ona nije izrasla, pa se stoga razvio u revolt protivu svega što joj je izgledalo u spokojstvu izmireno; jedan period, koji je ostavio za sobom bolan trag, a riječ siromaštva zvučala je otada jezovito i avetinjski prazno u hladnoj sjeni bez žarkog asiškog sunca. Tu je tajna njene tragike. U člancima pisanim pri njenom odlasku, riječi »gospodska sirotinja« pretvorene su u jednu sintezu, koja ima da okarakteriše sav njen život i rad, ali mi se čini, da im nije data unutarnja tragička motivacija. One ipak kriju u sebi trag atavističkog razmimoilaženja dvaju etičkih gledanja na gospodstvo i siromaštvo, pri čemu fatalna sablast tragičnih reminiscencija na prošlost, provlačeći se kroz njenu borbu života, ako je i stekla krila u izvjesnom metafizičkom uzletu, razapeta između neba i zemlje, života i smrti, nije ipak do posljednjeg dana prešla u izmirujuću katarzu, koju je moglo da zastre samo mračno krilo Smrti, koja je »jača od svega«.

Dr Vinko VITEZICA, Zagreb

PISCI NA POSLU

Pre kraćeg vremena u Njujorku se pojavila knjiga pod naslovom „Pisci na poslu", koja, prema pisanju pariskog „Ara" pretstavlja značajan prilog proučavanju pojave literarnog stvaralaštva. Ona je, ustvari, neka vrsta ankete na pitanje „kako i zašto pišete" i sadrži odgovore šesnaest pisaca, starih i mladih, različitih shvatanja i pogleda. Među anketiranim nalaze se, između ostalih: Fransoa Morijak, Džojs Keri, Doroti Parker, Tornton Vajlder, Žorž Simenon, Frank O'Konor, Vilijem Fokner, Alberto Moravija, Angus Vilson i Fransoaz Sagan.

„Moji mladi sunarodnici, odgovorio je Fransoa Morijak, suviše su zaokupljeni tehnikom romana". Međutim, po Morijaku, ono bitno je stil, ta čisto individualna stvar koju niko ne može ponovo iskoristiti pošto ga je stvorio neki pisac, bilo da se radi o Balzaku, Fokneru ili Hemingveju. Za njega takođe stoji činjenica da ceo svet postavlja i postavljaće pitanja o uzroku krize francuskog romana. Ta kriza će se rešiti čim mladi pisci „budu uspeli da se oslobode naivne ideje da su Džojs, Kafka i Fokner kodeks i obrazac romansijerske tehnike". Morijak ističe da je on koristio „tehniku koja odgovara njegovom temperamentu".

„Ja više ne posmatram, ne opisujem; ja ponovo otkrivam", rekao je on na kraju.

Sva estetika Džojsa Kerija, uvek bolesnog i mističnog irskog pisca, koji je umro 1957 godine, mogla bi se svesti na sledeće:

„Manje me interesuju ideje mojih ličnosti nego njihova prošlost. Malo brinem o misliocima. Oni su mi dosadni. Roman treba da bude vezan za doživljeno iskustvo i treba da bude transmisija emocionalne istine daleko pre nego argumentacije".

Doroti Parker, jedini američki pesnik čija je zbirka poema bila na listi bestselera, na pitanje šta je glavna inspiracija njenom stvaralaštvu, odgovorila je:

„Potreba za novcem".

Precizan stilist Tornton Vajlder vršeći poređenje između teatra, „neposredne umetnosti", i romana, koji donosi događaje iz prošlosti, zaključuje da je „pozorište najviša forma umetnosti". On takođe smatra da treba odbaciti sve didaktičke namere.

Intervjui sa V. Foknerom su veoma brojni uprkos njegove tvrdnje da mrzi da odgovara na pitanja novinara.

„Da nisam postojao, neko

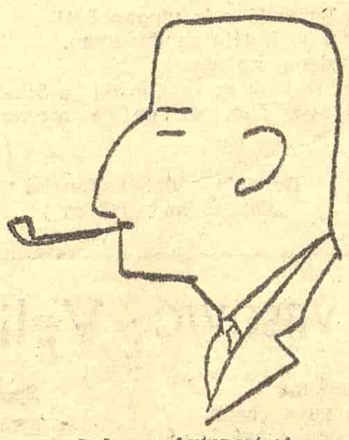

Fokner: Autoportret

drugi bi napisao ono što sam ja ostavio za sobom. Dokaz za ovu moju tvrdnju su i tri kandidata za autorstvo nad Šekspirovim komadima. Važan je „Hamlet", a ne onaj ko ga je napisao. Umetnik nije značajan, važno je ono što je on stvorio, budući da nikad nema nešto novo da kaže".

Frank O'Konor je, između ostalog, rekao i jednu stvar vrednu pažnje mladih pisaca. On ih savetuje da ne treba da ih zbunjuju pisma izdavača sa negativnim odgovorom. Pre nego što je postao poznat i slavan i on ih je mnogo primio. Bila bi to „vrlo zanimljiva antologija".

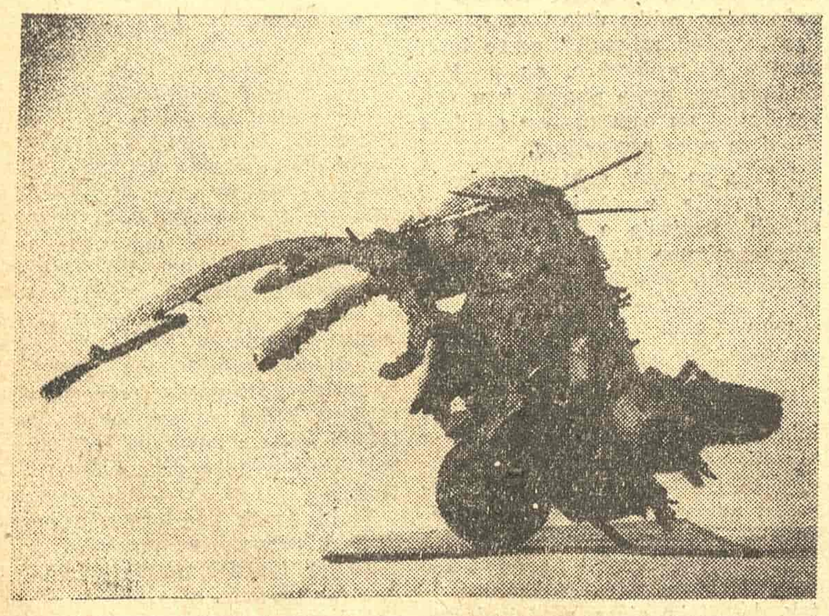

Zoran Petrović: Nepoznata zver

Opet: „Vapaj za Skerlićem"

U pretposlednjem broju »Književnih novina« objavljen je »Mali esej« Predraga Palavestre: »Vapaj za Skerlićem«. Pisca ovoga »eseja« razdražuje želja nekih čitalaca, da naša savremena književnost ima svoga Skerlića. On kaže da to dolazi otuda, što naši ljudi u svim teškoćama čeznu za »sedim glavama« iz prošlosti; pa me čudi, kako u drugim teškoćama koje je naš narod imao i sada ih ima, ne zažalismo za carom Dušanom ili Markom Kraljevićem. Ali, pisac ovoga eseja izmišlja ljude koji vapiju za onim pravim, baš istim Skerlićem, pa ih zatim naziva plitkoumnim. A one, koji misle da je današnja književna kritika bez duha i smisla, naziva kratkovidim; jer oni vide da ima tušta i tma anemičnih kritičarčića, a ne vide da u svojoj sredini imaju baš »kritičarskih talenata, recimo baš skerlićevskih talenata« koje ne primećuju.

Možda je neko poželeo kritičara, koji bi kao Skerlić imao »divni duh, snagu i druge lične vrednosti.« koje mu i pisac eseja priznaje; ali, koji bi se u radu služio kriterijumom koji se oslanja na današnju životnu stvarnost. »Mali esej« se ovako završava: »Kratkovidi to ne vide, kao što ne vide ni to da mi kritičarskih talenata, recimo baš skerlićevskih talenata imamo, samo ih, razume se, ne primećujemo. Čekamo, valjda, dok umru«. Ako uz ovaj vapaj za slavom za života, ukažem na činjenicu, da je Skerlić imao toliki ugled i autoritet, da je učinio da se srpska književna kritika njegovog vremena čita sa većom radoznalošću nego ostali književni radovi, onda nam je jasno ko sigurno nije »skerlićski talenat«. Kad pesnik, ne znajući jasno šta hoće, počinje da piše nešto što može ispasti i dobro za današnju kritiku, to se može i oprostiti; ali književni kritičar mora uvek znati šta hoće...

Ovaj »ese« je dokazao da nama zaista nedostaje veliki kritičar, ravan vremenu u kome živimo. Ja ne znam na koju bi »sedu glavu« trebalo da liči, ali bih voleo da ima temperamenat onoga koji je rekao: »Mogu li ljudi, hladni prema intelektualnom životu, razumeti kako se može istina staviti ispred pristojnosti i kako iz ljubavi prema njoj čovek može navući na sebe mržnju i proganjanje«. Takav je kritičar neophodan ovim danima, kad čitavo jato inteligentnih i pismenih kritičara, prozaista i pesnika, bez duha i talenta, bez grudvice svoje zemlje u džepu, zemlje koju je Sopen nosio po Parizu, obleću redakcije listova, opsedaju glave urednika praveći im oreol, guguću i pevaju i kljuju u bašti Bezistana i ostavljaju za sobom, kao i sve lepe ptice, šarenkast trag koji će sprati kiše.

Gojko BOŽANIĆ, Beograd

POZORIŠTE

Gostovanje Hrvatskog narodnog kazališta

BREHTOV „Kavkaski krug kredom“

Drama Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba izvela je na gostovanju u Beogradu tri komada: Sartrovu dramu „Iza zatvorenih vrata“, Matkovićevog „Herakla“ i Brehtov „Kavkaski krug kredom“. Najzanimljiviji događaj pretstavljalo je izvođenje Brehtovog dela u režiji Bojana Stupice.

Brehtova drama „Kavkaski krug kredom“ nastala je posle većine njegovih velikih komada, godine 1949, i još jednom ubedljivo otkrila sve osobenosti jedne od najodlučnijih pobuna prve polovine našeg stoleća protiv tradicionalne pozorišne estetike. U „Kavkaskom krugu kredom“ su očuvani i još više razvijeni principi Brehtovog epskog teatra i tu ponovo dolazi do izražaja piščeva namera da gledaoca učini pre svega objektivnim i svesnim posmatračem istorije čovečanstva. Kao i u ranijim dramama, na udaru su klasični ari stotelovski dramaturški postulati: emotivna baza dramske igre koja onemogućava piscu da izazove kod gledalaca mentalne reakcije, i jedinstven dramski tok, koji ga sprečava da organizuje dramski materijal u svrhu najefikasnijeg raščlanjavanja određene ideje. U ovom komadu pozorište je dobilo ulogu demonstratora ideja i u njemu opet trijumfuje Brehtova horizontalna dramaturgija: dramaturgija epizoda od kojih svaka otkriva samo jedan aspekt ideje koju pisac nameće gledaocu. Princip identifikacije otstranjen je iz drame jer se preko njega gledalac uvlači u kožu junaka i u narkotične krugove iluzija. Struktura hronike pomaže Brehtu da naruši ovaj princip: tehnikom prekidanja dramskog toka i zapleta kontroliše se proces identifikacije i stepen užarenja emocija. Dramski tok se prekida intervencijama komentatora, hora, pesmom, kupletom, naracijom, pantomimom i to je postupak neprekidnog rashlađivanja emocija.

U „Kavkaskom krugu kredom“ dolaze do izražaja i druge karakteristike Brehtove dramaturgije, a prvenstveno nepoverenje prema tragediji i herojima, dramaturški spoj komedije i drame kao i razlaganje sudbinskog elementa na vidljiv nemistifikovan mehanizam. U drami je uočljiva i Brehtova sklonost da se posluži vrstom istoriske paralele da bi dramska priča izgubila okvire lokalnog događaja. Za osnovu fabule poslužila mu je stara kineska bajka o sudiji koji pomoću kruga otkriva pravu majku deteta. No u okviru ovog komada dolazi do izvesnog dramaturškog rascepa koji i inače karakteriše Brehtovo delo. Osnovna ideja je političko-sociološke prirode i izrečena je u obliku teze na kraju drame: „Stvar pripada onom ko je učini boljom“. Ta osnovna misao treba da poveže u celinu prolog komada, koji priča o sukobu dva kolhoza u Gruziji oko nekog zemljišta, i pet činova drame, koji razvijaju istoriju o mladoj seljanci Gruši koja je spasla i othranila dete ubijenog guvernera Gruzije. Tok komada samo delimično opravdava ovu u osnovi sociološku tezu i ostavlja utisak da pisca raspinju drugi problemi: široka panorama života otkriva se da bi nam demonstrirala sve užase mnogostrukog zla prouzrokovanog socijalnim okolnostima života. Ali u okviru takve panorame začinje se i uskoro preovladava večit pesnikov san o čoveku — ovog puta mladoj devojci Gruši — koji se suprotstavlja okolnostima života i postupa duboko humano po nekom unutrašnjem moralnom impulsu. Pesnik se pokazuje spreman da prizna postojanje dobra u čoveku, da izrazi veru da se čovek snagom volje može uzdići do dobra. Sociolog i ideolog koji se neprestano pita kako stvoriti društvo koje će priznati postojanje dobra potisnut je ustranu a dominira human moralist.

I još nešto: „Kavkaski krug kredom“ pretstavlja poslednju stepenicu do koje je Breht došao u formiranju narodnog teatra. Izvesno, on je opravdano napadao moral koji je bio izraz trenutne i žalosne organizacije ljudskog društva; sa pravom se obarao na estetiku zasnovanu na teroru emocija i tragičnoj lepoti heroja, no možda je zaboravljao da su one postojale i pre građanske klase koja nije mogla da ih obesnaži, ako ih je izvitoperila. Više nego ijedan drugi njegov komad, „Kavkaski krug kredom“ postavlja pitanje može li unutrašnji progres čoveka biti ubrzan drukčijim terorom: terorom estetike zasnovane na mentalnoj akciji i kulturi ružnoće, kao i pitanje ne svedoči li možda njegova pobuna protiv herojstva — u osnovi opravdana — o nedostatku nerva da se osete pravi problemi ličnosti.

Tu široku panoramu života scenski je oživeo Bojan Stupica. Pri tom je pokazao poseban osećaj za sve implicitne probleme ove dramske hronike. Stupica je bio i scenograf i u toj ulozi se u potpunosti podvrgao Brehtovim zahtevima: dekor nije bio slikovit i nije stvarao atmosferu. Pozornica se pretvorila u platformu na kojoj su rotirali pojedini predmeti na otvorenoj sceni oivičenoj platnima, pružajući glumcu predmete neophodne za delanje i podvlačeći uslovnost zbivanja.

U pogledu ostalih elemenata reditelj nije suviše insistirao na Brehtovim teorijama o distanci i o efektu otuđenja. Umesto da neprestano pokreće akciju u raznim pravcima, reditelj je u centar drame stavio istoriju priproste seljanke Gruše sa njenim moralnim dilemama, sa tugama i radostima malog čoveka uhvaćenog u zamku istorije. Grušina drama rasla je pravoliniski i publika je saučestvujući u njenim patnjama imala stalan emotivan kontakt sa junakinjom. Na sličan način zamišljen je i drugi glavni junak Azdak realizovan kao tradicionalan junak realnih obrisa. Oko ovih ličnosti kretale su se karikirane figure u širokom rasponu od naturalističke karikature do groteskno čudovišne nakaze.

Mira Stupica

Sa Brehtovim pasažima koji presecaju dramski tok reditelj je postupao na dvojak način: horski komentari pevača samo su pojačavali ili održavali već stvoreno raspoloženje dok su poetski kupleti i epizodne scene imali vrednost međuefekta. Makoliko to inače bilo u suprotnosti sa Brehtovim zahtevima Stupici se mora odati priznanje za nekoliko izvanrednih rešenja: u prvom redu za scenu kad vojnici prvi put marširaju. Po dubini iskonskog stravičnog nagoveštaja i po svom unutrašnjem ritmu ova scena dolazi u red najvećih ostvarenja viđenih u poslednje vreme u beogradskim pozorištima.

Istovremeno se mora istaći da je reditelj ipak na neki način pokušao da stvori brehtovsku hladnu dramaturgiju. U igri glumaca osećala se unutrašnja vatra, ali vatra precizno ograničena tačno određenim spoljnim ekspresijama. Takva igra je izazvala spontane asocijacije na usijanu lavu koja pada u hladnu vodu.

Igra Mire Stupice, kao Gruše, kao i Emila Kutijara, kao Azdaka, izmiče svakoj analizi u nekoliko redova. Zadovoljimo se konstatacijom da smo te večeri gledali dva velika glumca.

Vladimir STAMENKOVIĆ

Zbogom mladosti

Svake večeri oni ponavljaju zbogom zauvek.
Svake večeri oni ponavljaju
definitivne reči, koje niko neće čuti
ni razumeti.
Svako veče oni polaze, da se nikada
više ne vrate.
I svako veče oni se ponovo vraćaju
da opet otvore ranu odakle curi
sušena krv koja nije ugasila
žeđ, jednog slepog sećanja koje
više ne zna šta da kaže, jer
ono nije ništa drugo nego sećanje
na ono što se više ne može
vratiti...

Ivo BARBIĆ

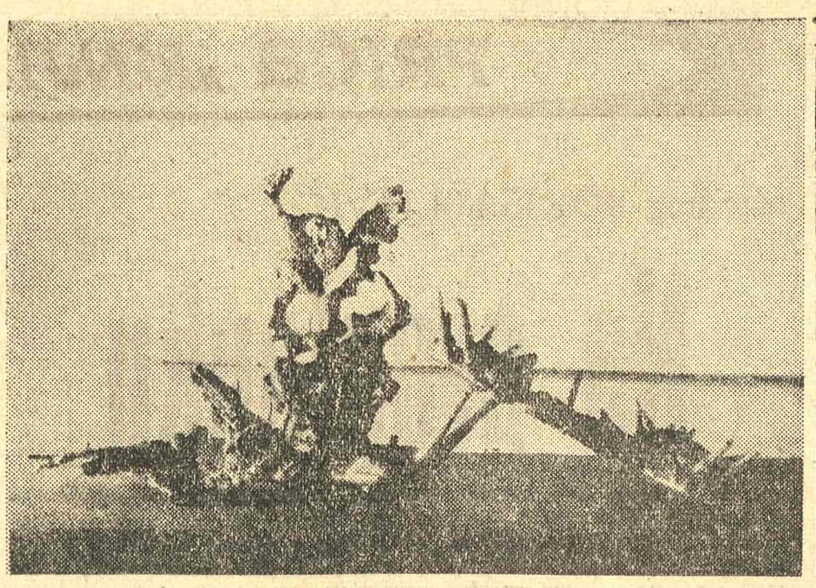

Zoran Petrović: Porađanje

FILM

Suštastveni film ili...?

(Gledajući „Osuđeni na smrt je pobegao“)

Najpre da saopštim: „Osuđeni na smrt je pobegao“, francuski film, režirao je Rober Breson (on je ustvari i autor) i za to dobio nagradu u Kanu (1956).

Usto, evo još i ovaj podatak: film prikazuje autentičnu istoriju jednog osuđenika na smrt, ali nikako kriminalca, već borca Pokreta otpora.

„Osuđeni na smrt je pobegao“ je slika jednog plana i njegovog izvođenja i senčenje psihološkog stanja glavnog junaka i njegove okoline, kao i odnosa među njima.

Taj film je drama retko viđena i na ekranu do danas neviđena u filmskoj formi koju je izabrao realizator Rober Breson.

Kakva je ta filmska forma?

Njeni elementi su znani... Dijaloga vrlo malo. Sve najvažnije što je trebalo da se kaže izrečeno je (uglavnom) monologom, onim „unutrašnjim“. Muzika se pojavljuje (ako se ne varam) samo u finalu. Inače, skoro ceo film je bez muzike. Ono malo što se čuje na kraju nije komponovano specijalno za ovaj film, tačnije, uopšte nije namenjeno filmu: autor je Mocart! Šumovi imaju apsolutnu dramaturšku funkciju, a tišina je sredstvo za akcentovanje. Fotografija je lišena svih funkcija osim one najosnovnije: da se iz željenog ugla vidi ono što se zbiva ispred kamere; naravno, to „vidi“ je određen stav o fotografiji bez atraktivnosti, o strogo dokumentarnoj, čak i „prljavo sivoj“ slici. A taj stav je ustvari koncepcija kamere koja je (nesumnjivo!) najadekvatnija za oblik drame — predmeta filmovanja. Koncepcija ova, naglasimo, saobražena je autoru i njegovom delu kao deo gledanja realizatora na predmet realizacije. Režija je hemiski čista u svome htenju: iskazati se činjenicama koje treba da deluju isključivo svojom snagom ali i snagom koja proizlazi iz njihovog stepenovanja u jednom logičnom rasporedu. Efekata, dakle, nema. Ne samo onih za koje obično kažemo da su sami sebi cilj, već ni onih koji bi zvučnije izrekli autorovu misao. (Ovde treba reći: spomenuto htenje je eo ipso spekulativni, dakle, efektni čin, zar ne?)

Elementi, rekosmo, znani su odavno. No, njihova kombinacija, ona stvaralačkog karaktera, nije poznata: nova je i prvi put je srećemo.

Njen rezultat nameće dilemu: je li to degradacija filmskog izraza ili njegovo pročišćavanje od defilmizacije? da li je posredi antifilmski akt ili, baš naprotiv, suštastveni film?

Nemi film je nolens-volens dramu morao iskazati samo slikom: dinamikom, montažom, metaforama, simbolima... Reč, objavljivana između činova, skoro da nije bila ni potrebna. Ustvari, reč je bila ustupak masama, odnosno bojazan producenata da mase neće sasvim shvatiti govor slika forsirala je upotrebu (najčešće suvišne) reči.

Kasnije, zaključilo se — mnogi su to učinili s žaljenjem — da je nema filmska umetnost umrla, ali da se rodila nova — tonfilmska... Tek tada je ekstenzija teatra došla do svog punog izražaja: snimljeno pozorište dobilo je svoj postulat: živu reč.

Još kasnije, negde u ovim posleratnim godinama, snimljeno pozorište dostiglo je svoj vrhunac: filmovi Vajlera, Mankijeviča i drugih.

I javiše se opet raspre slične onima od pre dvadesetak godina. Nije li ekstenzija teatra ugušila film i filmičnost? Šta je ostalo od svega što film čini filmom, gde su specifičnosti filmskog izraza, gde je njegov jezik?

Među mnogima čuo se u Americi i glas našeg zemljaka Slavka Vorkapića. On je bio najdosledniji: napolje s' teatrom! Vorkapićev stav bio je ovaj: „... filmska drama ne sme se oskrnaviti pozorišnim elementima. Ona se mora eksplicirati isključivo ozvučenim (možda i obojenim, možda i plastičnim) dinamičnim slikama, odnosno njihovom kreativnom montažom“.

Naravno, s druge strane barijere bili su sasvim suprotni stavovi: Ne vraćajmo se na pozicije nemog filma! Moderno snimljeno pozorište nema, ustvari, nikakvog dodira sa klasičnim teatrom!

Međutim, sada se pojavio Rober Breson: „Film nije spektakl, film je osobeni metod pisanja!“ Pojavio se sa delom u kome je eksplicirao svoju tezu: „Osuđeni na smrt je pobegao“.

Kako je Breson pisao svoj film?

Pošavši od ideje: „... čovek više nije čovek ako u njemu presuši žeđ za slobodom“, Breson je registrovao sprovođenje jednog borca Pokreta otpora u zatvor, nagovestio da su ga mučili, zatim izneo njegove duševne krize, oporavak volje, misao o bekstvu i najzad samo bekstvo. Sve je to registrovano sa glumcima — neprofesionalcima.

Ali, iako je registrovao, Breson nikako nije mehanički ređao gole činjenice. Njegov rukopis nije samo kompleks pravih i kosih linija, već je tu i stil u prezentiranju misli.

Breson nije hteo teatar. Čak ni onaj filmski. On se vratio prapočecima filma. Umesto da perom opiše jedan događaj Breson je to učinio kamerom. U suštini baš kao i Limijerovi filmski reporteri pre pedesetak godina.

Zvuči možda paradoksalno, ali je istina: Rober Breson je došao do čistog filmskog izraza negirajući sve njegovo jezičko bogatstvo. U tome je, rekao bih, tajna njegovog pisanja.

Da li je Rober Breson ostvario i suštastveni film — ja odista ne znam.

Dilema se nastavlja...

Ljubomir RADIČEVIĆ

Drago IVANIŠEVIĆ

ČETIRI PESME U PROZI

DIVOJKA

Prizlovojna, jednega jutra, liti, vadeć vodu iz gustirne spazila je navrj punega sića sidu vlas. Vazela je ogledalo i pomljivo se u njemu pogledala. Zadrćala je kâ prut. Kroz suze je vidila dva crna joka. Širila su se i nestajala, žbandana, kâ dva crna jidra u neveri. Ni' ni riči izustila, ni' ni ajmeknula, ma je u sebi rekla: „Prokleti rat“. Odondar se uvik začudi ka' jon niko reče, da je lipa i mlada. Odondar svaki dan zaudobi zalit gjeranije na balaturi. Gluvoća noći i njezina je gluvoća. Jerbo je cila jedna velika noć u njon.

SPOMINJANJA

Salbun uskraj, u kojen svaku našu stopu polže val...

PISNIK

Šjor Anti Cettineu

Kâ da su mu škure joči zaškurile obraze i cilu kožu o' tila. Ima je ništo o' cvita i o' noćnoga kukca. Ka' je govori, pritvori bi se u ticu. Očiman je razgovara s dicon, s divojkan i starin mirinan. Cili su ga život iskale nike daleke lastavice. Nikad ga nisu našle, nisu ga mogle nać... On je to zna. Ma jopet se zaludu suši na vitru i suncu u valan oko Splita. Izutra, u podne, u noći. Kâ da je šapja čekajuć: ovde san, ovde... Bi' je zaboravi na kruv... I tako je ostari. Zaraj tega se griza. Niki su mislili, da su zaraj tega njegove pisme ča i' je piva u sebi, ka' i' je štampa u libriman ostale nikako nime i škinkane. Šjor Ante se, kâ dite, ditinski na to smija. Zna bi reč: „Nime i škinkane kâ i sve pisme ča i' pivaju živi judi. Otkad je svita i vika“. Još bi zna reč: „Svako čejade ništo čeka i ka' zadnji put uzdane, u jočiman mu se mrtvin to čekanje vidi“. Judiman ni' drago vidit se u pogledu o' mrca, brzo ga ukopaju u greb. Bacidu na nj zemju i rečedu: Neka ti je sve oprošćeno. I šjor Antu, koji je umra pripoznav prid jotelon Bellevue kanarinca s Merjana, brzo su ukopali i sve su mu oprostili. Odondar njegove pisme u njegovin libriman kâ da su progovorile i kâ da zebaju o' prolića... Biće da je u grebu susre svoje daleke lastavice.

VIĐENJE

Sami smo u mrkloj jami. Mi dva sami u mrkloj jami od mrkline. Tresu mu se staračke ruke na mojim prsima. Nepodnošljiva mi je trešnja njegovih staračkih ruku u mrklini. Grcajući od straha, pitam se: Tko je kome grobar, ja njegov ili on moj? Tko je kome grobar? Mrkla mržnja među nama. Nijema. Beskrajna. Tada će on, strašne mu riječi, odjednom obasjane, izranjene od probijanja između brojeva i strojeva što zarobiše njegovu svijest, zare dobrotom stvari za praskozorja. Ljestvama dobrote teži da uzbere svježi zrak nepostojeći, nepostojeći:

Sinko, zapaučila se crna duga s neba u zemju, čejad se storila u blaščad. Prikazala se zvizda s barjakon i krv potekla meu narodin. Zaosinulo jude zlo. Morine, irudice, čarovnice, ukodlačice, viščice, striljarice, čarovnjaci, ukodlaci, višćuni, macići, divji judi, zmajevi, ovasari, i smetinjaci u šijuniman navaliti na svit i sami sebe proždiru. Agios, Oteos, Atanatos, Sabaot, Jeova, Tetragramaton, on sa svin svojin strašnin imeniman i njegovin imenin Agla, Sadaj, Adonaj zakabani se u bičiman nagolubljenog neba i šiba i šiba, ter i san sebi pušća krv. U ovoj jami i izvan jame, jama, sinko. Ako moš podnit ubij, zakoji me, biće ti lašje možda. S ukon i orljavinon ruka poliće. Ma, neka znaš, ubićeš ubijenog, dospilog čovika, ča te moga baranko žalit kâ divojka, kâ divojka, sinko.

Čujem mu teško disanje, krkljaj. Još jače mu se tresu ruke na mojim prsima. Ali to je sada nešto drugo. Obuzela me radost s njegova ludila i u toj mrklini jame kao da sam ponovo dijete i ležim u mladoj travi uz more i berem s valova stakalca i sastavljam ih u veliki bokor bistrih očiju nebišta. Izmiren sa samim sobom, laganim pokretom ruke kidam mrklinu između sebe i starca. Gubim svijest. Strmoglavljujem se u mekani ponor uz žaljenje djevojačkog plača. To moja mati, još djevojka, plače mene, nerođenog sina, sama u noći piljeći u bijeli zid. Hladna i mekana mjesečina iz zida proklijala. Moja mati plače plač svih matera. Trnovite i blage suze. Procvjetao drač.

MANJE POZNATE RIJEČI

Divojka: Prizlovojna — veoma tužna; gustirne — čatrnje; sića — kabla; žbandana — nakrivljena; neveri — oluji; zaudobi — zaboravi; balaturi — terasi.

Spominjanja: Salbun — pijesak; uskraj — uz obalu.

Pisnik: Škure — tamne; zaškurile — potamnile; mirinan — starim zidovima; valan — uvalama; škinkane — iščašene; rebaju pupaju.

Viđenje: Zaosinulo — zahvatilo; morine — djevojke zle krvi, koje s vragom šuruju; irudice — ženetine rđava duha; striljarice — opake žene, koje prostrijeljuju srca; višćuni — vješci; macići — povampirena djeca; ovasari — stravine, plašine, goleme kao dubovi; smetinjaci — spodoba, koja se može pretvoriti u svaku životinju; šijuniman — vijavicama; zakabani — umotano u kabanicu; nagolubljenog — natmurenog, olujnog neba; dospilog — mrtvog; baranko — barem.

Stare fotografije

GRUPA SARAJEVSKIH KNJIŽEVNIKA

Na našoj fotografiji vide se — u prvom redu, s leva: dr. Mihajlo Miron, Vera Obrenović-Delibašić, Milan Ćurčić, Milica Miron i Vaso Rundo.

U drugom redu: Marin Studin, Mirko Maksimović, Borivoje Jevtić, Roman Petrović, Mihailo Delibašić i Jakša Kušan.

U trećem redu: Hamid Dizdar, Hamza Humo, Marko Marković i Vlado Tmuša.

Većina članova Grupe živa je i aktivna u udruženjima književnika Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske. Umrli su: Milan Ćurčić, Mirko Maksimović, Vlado Tmuša i Roman Petrović.

U vremenu između Prvog i Drugog svjetskog rata pisci Bosne i Hercegovine nastavljaju u svome stvaranju tradicije Petra Kočića. Oni, međutim, ne napuštaju pozicije i okvire građanske ideologije. Tako ni Grupa sarajevskih književnika u razdoblju između dva svjetska rata nije bila revolucionarno obilježena, ali je u pogledu realnih mogućnosti književnog stvaranja u Bosni i Hercegovini značila zametanje jedne šire, ozbiljnije književne sredine. Veza članova Grupe sa tadašnjim relativno naprednim časopisom „Pregled“ omogućivala im je da lakše objavljuju svoje radove, jer su sa dosta teškoća prodirali u časopise Beograda i Zagreba.

Grupa sarajevskih književnika je stvorena nekoliko godina poslije Prvog svjetskog rata, a članovi su za prvih godina njenog rada objavili desetak zanimljivih knjiga u prozi i stihu, pod njenim imenom. Teme, naročito proznih pisaca, uzimane su uglavnom iz bosanske sredine, a obrađivane su jezikom tradicionalne bosansko-hercegovačke proze koja je već ranije zauzela dostojno mjesto u srpskohrvatskoj prozi.

Fotografija koju donosimo prikazuje Grupu sarajevskih književnika u punom sastavu.

M. D.

„DVE ŽENE“ — NOVI ROMAN ALBERTA MORAVIJE

Radnja ovog romana događa se u mračnim danima kapitulacije Italije, kad je cela zemlja bila bačena u vi-

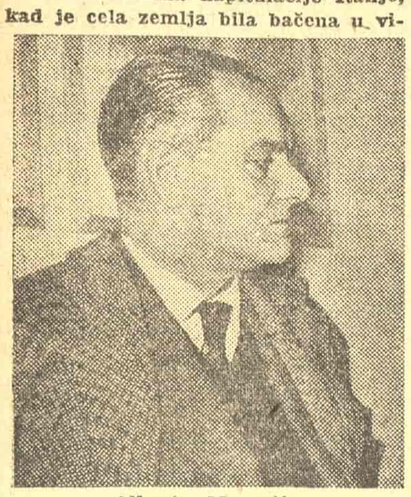

Alberto Moravija

hor rata i bezvlašća i kad se najveći broj ljudi našao između dve neprijateljske vojske. Tragična sudbina dveju žena, koje beže iz bombardovanog Rima i sklanjaju se na selo, čija okolina uskoro postaje poprište najžešćih sukoba. Majka i ćerka, prosečne Italijanke, religiozne i poštene, posle pretrpljenih užasa, doživljuju na kraju, umesto oslobođenja, degradaciju svoje ličnosti. Ćerku siluju u ruševinama marokanski vojnici, i ona od čestite i nevine petnaestogodišnje devojke postaje preko noći prostitutka. Njena majka, slomljena ovom nesrećom i bedom, gubi i poslednje ostatke vere u dobrotu i u neko osećanje trpeljivosti koje bi trebalo da olakša život među ljudima. Iako je sudbina ovih dveju žena samo tragična posledica rata koja bi možda trebalo da bude popravljena kasnije u miru, Moravija stoji na stanovištu da su čitave generacije izgubile veru u ljudske i moralne vrednosti za vreme rata. Te preživele generacije dale su sada posle rata potomstvo, koje već nosi u sebi sa rođenjem klicu sumnje, koju njihovi roditelji, opustošeni ratom, ne mogu da otklone iz dečijih mladih duša. Tako je u neku ruku degradirano celo čovečanstvo koje ni preko odavno zaraslih u korov humki ne može da nađe mira.

★

Novi romani Aptona Sinklera i Džon Dos Pasosa

Dva veterana američke literature — Apton Sinkler sa »Didi Musom« i Džon Dos Pasos sa »Velikim danima« ponovo su zainteresovali čitaoce za svoje književno stvaranje.

Već zašao u osamdesetu godinu, Apton Sinkler kao da je potpuno ublažio svoju žaoku socijalne kritike i dao jedno skoro pastoralno delo o svojoj rodnoj i sunčanoj Kaliforniji. On odbacuje ovim romanom ranije postavke da uzrok zla ne leži u ekonomskom sistemu i političkim ideologijama, nego u samom čoveku, koji će ga se osloboditi ako samog sebe preporodi. Tu se Sinkler okreće skoro ka Bibliji i postaje potpuno religiozan, kad opisuje priviđenje malog dečaka sa farme, koji priča da je sreo anđela u šumi. Ovo približavanje religiji Aptona Sinklera nije usamljena pojava u svetskoj književnosti novijeg vremena.

Tema Dos Pasosovog romana »Veliki dani« je evociranje ratnih uspomena bivših ratnih dopisnika, koji se slučajno sastaju na jednom karnevalu u Havani. Ovde jedan od njih sreće mladu i lepu devojku, koja budi u njemu nataložene uspomene i on počinje da joj priča svoje doživljaje iz Drugog svetskog rata. Opisujući sopstvenu izgubljenost posle rata, nakon ove ispovesti ipak dolazi do zaključka da nije sve izgubljeno i da život ipak ima nekog smisla, makar i u odnosu na ljubav koju je ponovo osetio prema devojci koja sluša njegovu ispovest. Džon Dos Pasos opisuje događaje živo i upečatljivo i u kontrastu sa bukom noćnog lokala gde ovo dvoje sedi, čitalac kao da čuje fijuke granata neke bitke iz minulog rata.

★

Od laureata do čistačice

Književnica i ranije potpretsednica Saveza kineskih književnika Ting Ling koja je godine 1953 dobila Staljinovu nagradu za roman o preobražaju kineskog sela »Sunce se rađa nad rekom Sangan« (preveden i kod nas), kritikovana je na plenumu Saveza zbog kosmopolitizma u njenim romanima. Ting Ling je posle toga isključena iz uprave, zabranjeno joj je da radi u književnosti i sada je — čistačica u Domu Saveza književnika u Pekingu.

Sunce se rađa, ali ovog puta je izgleda — zašlo... Nema milosti ni za laureate!...

★

Romen Gari nagrađen nagradom „Gonkur“

Romen Gari, francuski diplomat, već duže vremena se bavi literaturom. Njegovo poslednje delo »Korenje neba« najzad je dobilo priznanje, koje se u neku ruku odnosi i na njegov raniji rad. Kroz ovu knjigu, pisac nam dočarava ambijent žarke i divlje Afrike. U takvoj sredini se ljudi jedne civilizacije sreću sa praiskonskim nagonima, koji ne priznaju ništa drugo do sam imperativ života, prema čijoj snazi navučena maska civilizacije izgleda kao paučina, koju prvi topli vetar džungle rastura zauvek. Interesantno je koliku ulogu u ovoj knjizi ima jedna životinja, kojoj je ustvari podređena cela radnja romana. To je ogromni slon, u kome su oličene sve odlike čiste prirode i večne prolaznosti života. Ovakvo tretiranje jedne skoro mistične uloge divlje životinje u svetskoj književnosti se možda sreće još jedino u »Mobi Diku« Hermana Melvila. Pretstava o Africi, o Africi džungle, toliko je upečatljiva da čitalac ima utisak da ga sa svake stranice zapahnjuje opojni miris prašume i da čuje divlje krike njenih stanovnika u tropskim noćima punim mesečine. I dok se beli ljudi u potrazi za srećom, prevrću u svojim mrežama za spavanje u nesnosnom zujanju insekata, kao da im postaje jasno da je ovo sve njima potpuno tuđe i da nemaju tu više šta da traže. Shvataju da su odavno izgubili svaku vezu sa prirodom i da ih ona, kao odrođene, više ne prima, mada im je toliko potrebna. U tome je i poenta i veličina ovog romana.

★

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:
Bora Ćosić, dr. Mihailo Marković, Peđa Milosavljević, Tanasije Mladenović, M. Panić-Surep, Vladimir Petrić, Đuza Radović, Vladimir Stamenković, Risto Tošović

Urednici:
ĆEDOMIR MINDEROVIĆ i MILOŠ T. BANDIĆ

Direktor:
TANASIJE MLADENOVIĆ

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, tek. račun: 101-707-3-208

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, polugodišnja Din. 300, za inostranstvo dvostruko.

Tehničko-umetnička oprema: DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ
Odgovorni urednik: ĆEDOMIR MINDEROVIĆ
Štampa »GLAS«, Beograd, Vlajkovićeva 8

„PET PENIJA U RUCI“

Majstor savremene engleske proze pružio je čitalačkoj publici novi dokaz svog plodnog talenta novom knjigom »Pet penija u ruci«. Iako sam pisac izjavljuje da je pre svega pesnik i da prozu piše samo da bi izdržavao svoju mnogobrojnu porodicu, ta proza je ipak cenjena i rado čitana. Našoj publici Grejvz je poznat po romanima iz klasične istorije kao što su: »Ja, Klaudije« i »Zlatno runo«, romanima koji ostaju uzor za romane sa istoriskom temom. Njegova poezija je manje poznata od proze kod šireg kruga čitalaca, a i sam pisac povremeno uništava sve pesme koje mu se ne svidaju, tako da do javnosti dolazi tek najmanji broj.

Kosmopolit po poreklu i shvatanjima, Robert Grejvz se lako upušta i uživljava u najrazličitije sredine i shvatanja, što se dobro vidi i iz njegove nove knjige »Pet penija u ruci«. To je ustvari čitava zbirka neobjavljenih i objavljenih skica, opažanja i kraćih priča, koje je pisac povezao u jednu celinu i koja treba da pretstavlja neku vrstu sopstvene literarne biografije i reviju njegovih pogleda na svet i književnost. Kao specijalni dodatak ovoj šarenoj zbirci, Grejvz je dodao i dvadeset od svojih najnovijih pesama tako da će čitalac stvarno imati lep uvid u njegovo stvaranje.

PRIČA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

Miodrag BORISAVLJEVIĆ

Na proplanku

Posle zamornog noćnog putovanja vozom, izjutra sedamo u čamac i plovimo niz reku. Veslam drhtureći od jutarnje svežine i radosnog iščekivanja. A kad se iza jednog peščanog spruda u daljini ukaže istureni delić obale našeg proplanka, ja spuštam veslo u čamac i obema rukama grabim vodu i prskam je oko sebe. Žena se osmehuje, a mala, moja lovačka keruša, koja čuči na pramcu, za časak se osvrne i pogleda me ozbiljnim psećim pogledom.

Naš dolazak prva objavi čupava Bundi, koja s položenom glavom između prednjih nogu leži u zasenku stare vrbe i žmirkajući motri na barku s ribom koja se njiše pored obale. Na njen lavež iz šume dojure i ostali naši četvoronožni poznanici sa proplanka. Tu je neustrašivi Central, mlada kudrava Ajša, srčana foksterijerka Vidra. Njihov lavež, upočetku srdit i preteći, prelazi u radostan ciktaj kad se čamac približi obali.

Tada se vrata na Faldinovoj kolibi otškrinu i glava Katineni izviri napolje. Za časak nas gleda ispitujući, a onda se njeno usko mršavo lice ozari radošću. Osvrne se u kolibu i viče: „Faldin, ustani! Faldin!“ Popravi na glavi maramu i potrčkujući niz puteljak žuri nam ususret. Odmah zatim, povivši se prolazu, iz kolibe izađe visoki koščati Faldin i dugim koracima u visokim gumenim čizmama ide prema obali. Maše nam obema rukama i prijateljski se smeši. Poslednji izađe iz svoje kolibe mrgodni Peter i ćutke se pozdravlja s nama.

Uzimamo stvari iz čamca i uz radosnu pseću graju idemo prema našoj kućici, koja se belasa na uzbrešku. I dok užurbana Kati-neni pokazuje mojoj ženi okrečenu i uređenu kućicu, delo njene komšiske pažnje, nas trojica sedimo u dvorištu. Zapalimo cigarete i ćutke se gledamo. Tu je sve jasno, pa nema potrebe za raznim zapitkivanjima. Oko nas je vedar proletnji dan, a mi smo tu, živi. Vodostaj je povoljan, po boji vode Dunava i vedrom Faldinovom licu vidi se da je ribolov noćas bio dobar, Ali ja kažem: „Čika-Pera je sigurno noćas slabo prošao“. Ćutljivi Peter ne voli šalu. On na to skupi obrve i ljutito dune na nos, ali ništa ne kaže. On je neku godinu mlađi od mene i Faldina, ali usled njegove ćutljive i ozbiljne prirode mi ga zovemo čika-Pera, što on prima kao nešto samo po sebi razumljivo.

Onda dрešim ranac i vadim flaše s vinom i rakijom. Znam da oni obojica više vole vino nego rakiju, ali ja uzimam flašu s rakijom i, vadeći čep, pitam: „Hoćemo li rakiju?“ Peter ljutito odmahne glavom, a Faldin vikne: „Vino! Vino!“ uzimam flašu s vinom i prekorno klimajući glavom kažem: „Da, znam, da nije vina čika-Pera ne bi ni izašao iz kolibe da se pozdravimo“. Peter srdito izusti „Hm!“ i pokuša da ustane, ali bacivši pogled na pune flaše, on ponovo seda praveći se kao da je hteo da se bolje namesti, dok se Faldin šeretski smeši.

★

U šumu dođemo kad šumske šljuke počinju da pristižu s juga i kad bucov otpočinje svoj razbojnički zanat na rečnim prelivima, a u grad se vraćamo kad dan počne ponovo uveliko da duža — uvek se nađe ponešto što odlaže odlazak i skraćuje vreme ponovnog povratka u šumu.

... Jelenska rika odavno je prošla, seoba močvarica već je završena, počinju hladne jesenje kiše. Vraćam se prokisao iz šume. Žena me s praga zabrinuto gleda. „E, pa...“ zaustim da kažem nešto o odlasku, kad visoko nad nama odjeknu krici divljih gusaka. Ja se prekidam u reči i oboje gledamo njihove klinaste kolone koje se spuštaju sa severa u ritske močvare.

... Oštar severac nabira sivu vodu Dunava, po krajevima rečnih zatona već se hvata ledena kora, riba se povukla u dubine na zimovanje. Istina, šuma je puna suvaraka i za vreme rđavog vremena prijatno je čitati pored tople peći, ali vreme je da se ide. Da je još samo sačekati prvi sneg i koju noć provesti pored usamljenih ritskih jezerca čekajući na mesečini vidre.

Ali sneg dugo okleva. Ne, mora se ići! Obaveze čekaju, željni smo prijatelja, na koje smo u duge jesenje večeri sve češće pomišljali. Podmazao sam udice na strukovima, čamac smestio u siguran zaton. Osvrćem se oko sebe i gledam šta bi još trebalo uraditi pre odlaska, a iz sivog zimskog neba zalepršaju snežne pahuljice. Prvo retke, lelujajući u vazduhu, pa sve brže i gušće. „E, pa...“ izustim, samo sad radosnije i upitno gledam u ženu. „Znam, znam“, smeje se ona i dreši već spakovani ranac.

... Predveče je sneg prestao i nebo se izvedrilo. Krošnje starih vrba i topola povile se pod snežnim pokrivačem, a iznad njih, visoko na nebu, blista pun mesec. Noge nečujno tonu u mekan, rastresit sneg, a moja senka, čas mala i zdepasta klizi za mnom kao da se on nekog skriva, čas izdužena i živahna promiče između stabala uporedo sa mnom. U zavejanoj šumi sve je tako tiho i mirno kao da je tu odjednom izumro svaki život. Samo lak šum grudvice snega koja se iznenada ospe iz rašlji žbuna zatreperi u hladnoj tišini šume kao uzdah nekog malog zalutalog stvora... A kad na povratku, umoran i ozebao, ugledam slabu svetlost na dva majušna prozora kućice na šumskom proplanku, u duši zastruji topla ljudska radost.

★

Ovog proleća niko nas nije dočekao na našem proplanku. Nije tu više bilo ni živahne Kati-neni, ni vedrog Faldina, ni mrgodnog Petera. Uzalud je Mala njuškala po obali, šarolika pseća družina nije se pojavljivala. Nikoga više nije bilo na našem proplanku. Samo jedan srndać, koji je bio zadanio u uvalici iza Faldinove kolibe, skočio je sa ležaja i srdito brekćući odjurio u šumu.

Faldin se otselio u svoju kućicu u Apatinu, gde neguje teško bolesnu Kati-neni. Peter je prozebao ribareći za vreme zimušnjeg kretanja leda i sad dotrajava kod ćerke i zeta. Foksterijerka Vidra, kažu, uspešno lovi pacove po dvorištu jedne apatinske gostionice, a kudrava Ajša otišla je zimus za jednim lovcem sa ušća Drave. Samo su čupava Bundi i stari Central ostali verni proplanku. Bundi je uginula od gladi na svom starom stražarskom mestu pored prazne dotrajale barke. Onda je Peterov Central zauzeo njeno mesto i čekao starog ribara.

I sam na teretu drugome, Peter ga nije mogao povesti sa sobom, a starog olinjalog psa nije hteo niko. A kad je od jednog Ciganina koritara čuo da mu je pas tako mršav da se jedva drži na nogama, ali da još verno čuva kolibu, Peter se digao iz postelje i bolestan doveslao na proplanak. Izvadio je iz torbe zamotuljak, kupljen u jednoj mesarnici od preostale ušteđevine, i nahranio izgladnelog psa.

I dok je Central, poslednji put u životu sit i srećan, spavao na pretprolećnjem suncu kraj njegovih nogu, Peter je pušeći dugo sedeo pred kolibom. A onda je pozvao psa u čamac i, zaveslavši prema sredini reke, vezao mu kamen o vrat i bacio ga u vodu. Njegovo mrko, mršavo lice ostalo je mirno i hladno i onda kad ga je pas, dok mu je on vezivao kamen o vrat, radosno lizao po rukama. Samo kad je posle uzeo veslo u ruke, on dugo nije znao šta će sa njim, te ga je struja nosila daleko niz reku.

A jedan pecaroš, videći kako neki starac, poguren u čamcu, vezuje kamen o vrat psu i baca ga u reku, ljutito je doviknuo drugom pecarošu zagledanom u plovak svoje udice: „O, bezdušnog čoveka, sunce mu božije!“ Čovek je bio iskreno ogorčen i želeo je da svoja humana osećanja još s nekim podeli. Ali to mu nije pošlo za rukom, jer je baš u tom trenutku njegov drug izvukao iz vode i trećeg šarana, dok on još ništa nije bio uhvatio, te je njegovo ogorčenje začas skrenulo u drugom pravcu.

★

Bliži se veče. Sunce se polako spušta iza šume na drugoj obali reke nad kojom lebdi laka izmaglica. Drveće u podnožju postaje sve tamnije, dok su krošnje još svetlozelene. A malo posle, kad velika sjajna kugla utone iza njih, kroz tamu šume zasvetlucaju blistave iskre. S druge strane proplanka čuje se lako pucketanje suvaraka. To se jeleni prikradaju proplanku, na kojem prekonoć pasu mladu prolećnu travu. Uznemirena Mala, čas besno laje prema šumi, čas osluškuje i njuška vazduh.

Ja i žena sedimo pred kućicom. Gledamo oronule kolibe naših prijatelja i razgovaramo o ljudima koji su u njima proveli život, o ljudima kojima ribolov nije bio zabava, razgovaramo o njihovim malim ljudskim radostima i brigama koje su tu ostale iza njih. A onda začutimo skrivajući jedno od drugog jednu misao koja se tako svi-repo nameće.

Gledam sa strane u setno lice svoje žene, gledam njenu prosedu kosu koja u sutonu šume dobija plavičastu boju. Rad bih bio da joj kažem nešto toplo, radosno. A onda mi pogled padne na nežno rumenilo neba koje se širi iznad šume za kojom je sunce zašlo i ja kažem: „Vidi kako je onde gde je sunce zašlo nebo još lepo“.

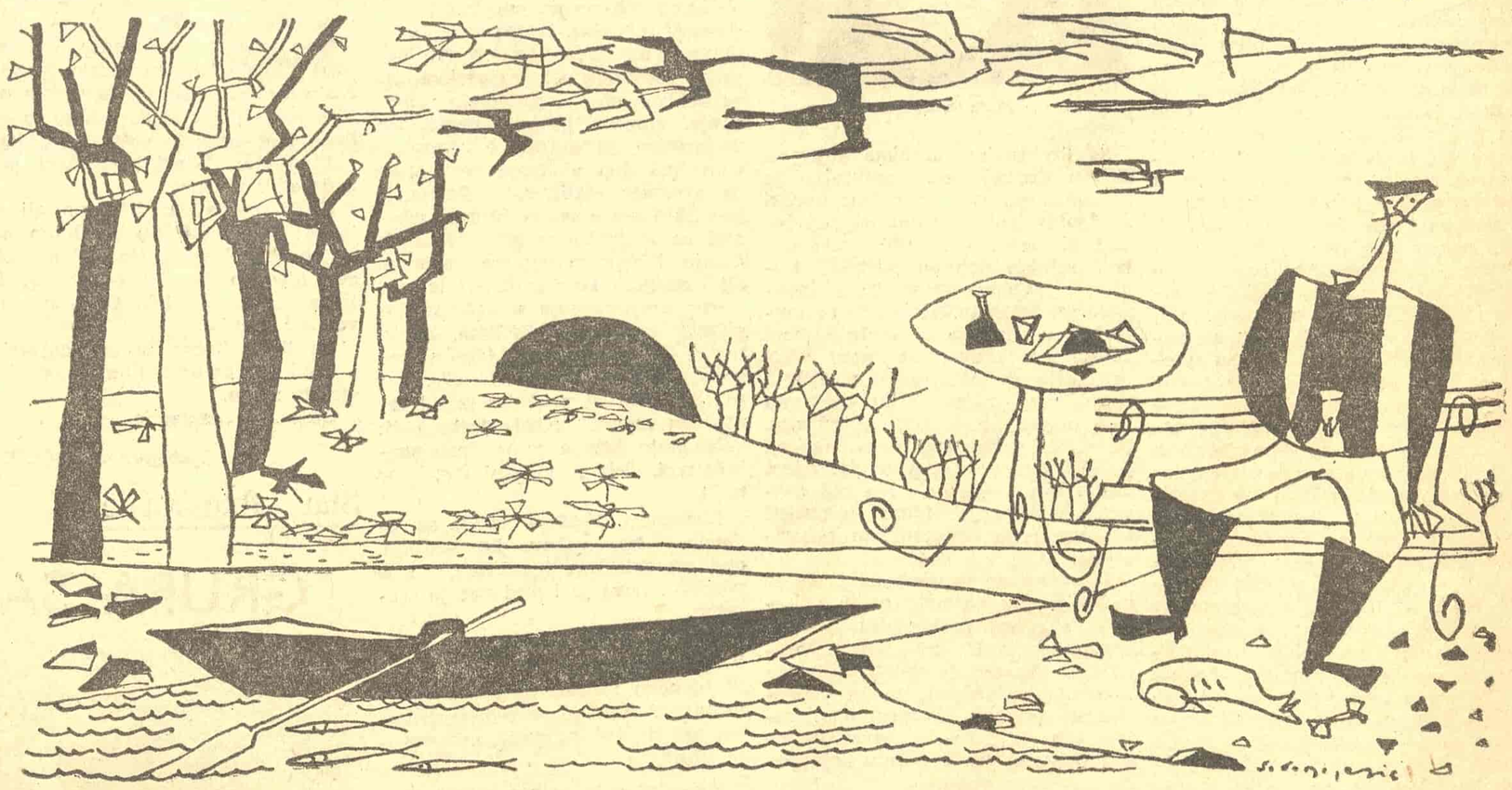

Ilustracija Slavoljuba Bogojevića

PISMA GETEA I KAFKE PO 20.000 FRANAKA

U Marburgu, Zapadna Nemačka, jedan švajcarski kolekcionar platio je pet hiljada maraka za kolekciju od trideset pisama i dopisnica koje je napisao književnik Franc Kafka između 1908 i 1923 godine. Proizilazi da je jedno pismo plaćeno oko 20.000 francuskih franaka.

Istoga dana neki drugi kolekcionar kupio je za istu sumu dvanaest Geteovih pisama.

Muzički festival u Švedskoj

Na šestom muzičkom festivalu u Stokholmu, koji ovih dana treba da se završi, dosad je zabeleženo nekoliko vrlo zanimljivih ostvarenja. Muzika Baha i Hendla izvođena je na instrumentima sa početka XVIII veka, a opere Gluka i Skarlatija prikazane su u autentičnoj verziji na sceni dvorskog pozorišta u palati Drotningholm. Pored ansambla i solista Švedske kraljevske opere, na ovom festivalu učestvuju i gosti iz drugih zemalja: Filadelfiski simfonijski orkestar, Borodinov kvartet iz Moskve, muzički ansambl Radio Kelna i drugi.

Meteorski uspeh

Šelag Delanej, Engleskinja stara 19 godina, otišla je prvog maja ove godine prviput u pozorište sa svojim verenikom. Po završenoj pretstavi rekla je: »Ja to mogu bolje napisati«. Nakon deset dana ona je napisala »Kap meda«, ljubavnu priču o jednom crncu i jednoj beloj ženi. Jedna londonska pozorišna kuća primila je za izvođenje komad ove početnice, i ona je napustila svoje zanimanje fotografske pomoćnice!

NEPOZNATE BAJRONOVE POEME

Sovjetski profesor Lublinski izjavio je nedavno da se u ruskim kolekcijama pored oko sto neobjavljenih Volterovih pisama nalaze neka pisma, kao i dosad neobjavljene poeme engleskog romantičara Bajrona. Ove rukopise otkrio je Mihail Aleksejev, član Sovjetske akademije nauka, u arhivama pesnika Vjazemskog, i kneževa Aleksandra Menčikova i Orlova. Kopija jedne poeme posvećene Tomasu Moru pronađena je u albumu poljske pijanistkinje Šimanovske.

U FRANCUSKOJ ZABRANJEN FILM ORSONA VELSA

Poslednji film Orsona Velsa »Žudnja za zlom« u kome nastupa i poznata stara glumica Marlen Ditrih zabranjen je za prikazivanje u Francuskoj. Francuska cenzura mu nije izdala »vizu« zato što u filmu ima i scena u kojima su prikazane orgije uživalaca droga.

Izviždan komad Agate Kristi

Poznata engleska romansijerka Agata Kristi, čuvena po svojim kriminalnim romanima, koja je znala samo za uspehe od kako je počela da piše 1913 godine doživela je svoj prvi fijasko. Njen pozorišni komad »Odluka porote« izviždan je nedavno na jednoj londonskoj sceni.

Od ovog broja „Književne novine“ imaju novi broj tekućeg računa:

101-707-3-208

Molimo naše revizore i pretplatnike da na to obrate pažnju.